UNIVERSAL LIBRARY
OU_204282
UNIVERSAL LIBRARY

OUP—552—7-7-66—10,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T83/V47K Accession No. T2207

Author వేంకటరాఘవాచార్యులు

Title కళాంకతి 1931

This book should be returned on or before the date last marked below.

శ్రీ ర స్తు.

కళావతి.

శ్రీమన్నుడుంబి – వేంకటరాఘవాచార్యులు బి. ఏ.,
విజయనగరము.

1931.

ఆర్. వేంకటేశ్వర్ అండ్ కంపెనీ వారిచే
ఆనందముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపించి ప్రకటితము.

మద్రాసు.

All Rights Reserved.

వెల 0-8-0

అంకితము.

చిన్ననాఁటనుండియు నన్నల్లారు ముద్దుగాఁ బెంచి, పెద్ద వానిని జేసి విద్యాబుద్ధులఁ గఱపిన, సాధ్వీమణియగు మత్ప్రియ మాత శ్రీమతి ముడుంబి మంగతాయమ్మగారి కీ గ్రంథమును భక్తిపూర్వకముగా నంకితముఁ జేసితిని.

ముడుంబి - వేంకటరాఘవాచార్యుఁడు.

అవతారిక.

ఈ గ్రంథమునందలి కథాభాగమును గొంతవఱకు విఖ్యాతాంగ్లగ్రంథకర్త యగు "మెడోస్ టేయిలరు" గారి "తార" యనునవలనుండి గ్రహించితిని గాన, తద్గ్రంథకర్తకుఁ గృతజ్ఞుండను. "తార" యందలి నాయిక హైందవవితంతువయ్యును మహమ్మదీయావీరుని వివాహమాడెను. ఇది భారతీయాచారవిరుద్ధ మగుటచే నే "కళావతి" యందు సామాన్యకథను చేర్చి వలయు మార్పులను గావించితిని. మఱియు శివాజీ, అఫ్జల్‌ఖానుల యుద్ధమును గూర్చి వ్రాయునపుడు ఆంగ్లేయచరిత్రకారులను విడిచి, హైందవచరిత్రకారులనే యనుసరించితిని. ఇందు దోషము లున్నచో, మన్నింపవలయు నని పాఠకులను వేడుచున్నాను. నా వ్రాతపుస్తకమును సావకాశముగఁ జదివి వలయుసంస్కరణములు గావించియు, ముద్రణావస్థలోఁ బరిశోధించియు నీవిధముగా నీ పుస్తకమును తయారుచేయించిన బ్రహ్మశ్రీలు, పండిత పురాణం - సూర్యనారాయణతీర్థులవారికి మత్కృతజ్ఞతాసూచకముగా వందనము లర్పించుచున్నాఁడను.

విజయనగరము.
10 మార్చి 1930.

ఇట్లు,
ముదుంబి - వేంకటరాఘవాచార్యుఁడు.

విషయసూచిక.

ప్రథమ ఖండము.

		పుట.
I.	[illegible]శాస్త్రి ప్రయాణము ...	1
II.	[illegible]	5
III.	ఇంకొక ప్రయాణము	10
IV.	[illegible]శాస్త్రి [illegible] ...	13
V.	[illegible]	20
VI.	[illegible] ...	25
VII.	[illegible] రాజకీయ[illegible] ...	33
VIII.	[illegible]శాస్త్రి వివాహము ...	39

ద్వితీయ ఖండము.

I.	[illegible]	44
II.	[illegible]లసీదాసు [illegible] ...	47
III.	[illegible] మందిరము ...	52
IV.	[illegible] ఖాను కోట	60
V.	తా[illegible] [illegible]	66
VI.	[illegible] విగ్రహ[illegible] పుట	78
VII.	నవాబు [illegible]లోచన ...	80

				పుట.
VIII.	దర్బారు	...	...	86
IX.	శివాజీయనుచరులు	...	...	93
X.	తులజాపురము ముట్టడి	...	...	100
XI.	కళావతి కష్టములు	...	...	107

తృ తీ య ఖ ం డ ము.

I.	కూటము ...	...	...	112
II.	శివాజీయుక్తి	...	...	121
III.	"సతి." ...	...	...	130
IV.	పతకము ...	..	...	135

ఇందువచ్చు పాత్రలు.

పురుషులు.

వ్యాసశాస్త్రి—తులజాపుర ధర్మకర్త.
మోరోపండితుఁడు—శివాజీ యనుచరుఁడు.
రంగనాథుఁడు—పండరపుర ధర్మకర్త.
వీరభద్రుఁడు—రంగనాథుని సోదరుఁడు.
శ్యామసుందరుఁడు—రంగనాథుని కుమారుఁడు.
అఫ్ఝల్‌ఖాను—బీజపుర సేనాని.
ఫైజిల్‌ఖాను—అఫ్ఝల్‌ఖాను కుమారుఁడు.
ఆలీఆదిల్‌షాహా—బీజపురపు సుల్తాను.
ఖాన్ మహమ్మదు—బీజపుర ప్రధానమంత్రి.
బలవంతరావు—అఫ్ఝల్‌ఖానుననుచరుఁడు.
దిలేర్‌ఖాను—కారాగృహాధిపతి.
పహార్‌సింగు—చోరనాయకుఁడు.
గోపాల్‌సింగు—పహార్‌సింగు దత్తపుత్త్రుఁడు.
మానసింగు—పహార్‌సింగు దాయాదుఁడు.
రామ, లక్ష్మణులు—పహార్‌సింగు భటులు.
వీరసింహుఁడు—
శివాజీ—మహారాష్ట్రరాజు.
తానాజీమాల్సురే—శివాజీసేనానాయకుఁడు.
వ్యాసనారాయణుఁడు—విద్యానగరమండలియొకచారుఁడు.

ఔరంగజేబు—ఢిల్లీ పాదుషా.
తులసీదాసు—పాదుషాకడ ఉద్యోగి.

స్త్రీలు.

ఆనందాబాయి—వ్యాసశాస్త్రి భార్య.
కళావతి—వ్యాసశాస్త్రి కొమార్తె.
రాధ—మోరోపంతు సోదరి.
పద్మాక్షి—శ్యామసుందరుని జనని.
గంగాబాయి—మోరోపంతుసహకారిణి.
పద్మాబాయి—మోరోపంతు పినతల్లి.
అంబాదేవి—వ్యాసనారాయణుని భార్య.
సుమతి—వ్యాసనారాయణుని సోదరి.
లుత్ఫీ—అఫ్జుల్‌ఖాన్ భార్య.
జైనా—అఫ్జుల్‌ఖానుకూఁతురు.

— o —

శ్రీరస్తు.

కళావతి.

ప్రథమఖండము.

మొదటి ప్రకరణము.

వ్యాసశాస్త్రి ప్రయాణము.

చ. "తనయుదయంబు నన్నదాఁక జలతల్పమునన్ నిమురించుచున్న ప
ద్మములఁ గాంచి గ్రక్కున చూచి మేల్కొలుపఁజేసె ననుండు; వాఁడు మే
ల్కొని పతిరాక చెలిను వికాసముఖమ్ములనుండ వేగ తెం
ట్లను మిసగిల్లు తమ్మి నుదయంగఁ గడంగె సమున్నసన్నునన్."

మహారాష్ట్రదేశములో విజయవాడ యనునది యొక చిన్న పట్టణము. దానికి సమీపమున రెండు క్రోసుల దూరమునఁ జక్కని యడవి కలదు. ఆ యడవిదారి నొకనాఁటి ప్రాతఃకాలమున వ్యాసశాస్త్రియు నిరువురుభటులును గుఱ్ఱము లెక్కి వచ్చుచుండిరి. ఆ సమయమున నచట జూచినను భారద్వాజ శుకశారికాది పక్షులకలకలధ్వనులు వినఁబడుచుండెను. కోకిలల పంచమస్వరములో నెన మంత్రియు మారుతు మ్రోఁగు

చుండెను. వేణుకులోన్నదరములనుండి వనకుక్కుటముల కోలాహలము వినిపించుచుండెను. మలయపవనుఁడు మందమందముగా వీచుచుండెను. వ్యాసశాస్త్రి యాప్రకృతిసౌందర్యమును జూచి ముగ్ధుఁడై పోవుచుండెను. అతఁడు తూర్పుదెస వయిపు చూచునప్పటి కప్పుడే భానుమూర్తి పూర్వాద్రిపై నధిరోహించుచు నగపడెను. ప్రాంతపర్వతములనుండి పడుచున్న సెలయేళ్లపైన సూర్యకాంతులు ప్రసరించుటచే బంగరుమలాము చేసినట్లు తోఁచుచుండెను. పిల్లచేఁపలు నీటిమీఁద నత్యుల్లాసముతోఁ దేలియాడుచుండెను. వ్యాసశాస్త్రి వానిని జూచుచుండఁగనే డేగ యొకటి ఆవ్వల నెగిరివచ్చి పిల్లచేఁప నొకదానిని కాళ్లతోఁ దన్నుకొని పోవుచుండెను. "అయ్యో! పాపమెంతలో హాని చేకూరెను?" అని యాతఁడు తనలోఁ దాను మెల్లఁగా ననుకొనుచుండెను. అంతట మానవపదధ్వని వినవయ్యెను. ఎదుటఁ జూచునప్పటికిఁ బల్లకిని కొందఱు బోయీలు మోసికొని వచ్చుచు నగడిరి. సహజములగు కేకలను మాని వారిట్లు నిశ్శబ్దముగా వచ్చుటకుఁ గారణ మేమా యని యాతఁడు తలంపఁజొచ్చెను. అంతటఁ బల్లకితోఁ దానెటింగిన యాశ్వికుఁ డొకఁడు కలఁడని యాతఁడు గ్రహించెను. దగ్గఱకు వచ్చిన తోడనే వారి కిట్లు క్రిందిసంభాషణము జరగెను.

వ్యాసశాస్త్రి—మోహనా! నీప్రభు వగు వీరభద్రునకు క్షేమమా? ఆతనిసోదరుఁడు గంగనాథుఁడు సుఖముగనున్నాఁడా? మాయల్లుఁడగు శ్యామసుందరుఁడు సురక్షితముగా నున్నాఁడా? తక్కినయందఱ క్షేమము నెఱింగింపుము.

మోహనుఁడు—అందఱకును క్షేమమే. మఱేమియు విశేషములు లేవు.

అని చెప్పి యతఁడు తనదారిని దాను బోఁ బోయెను. పల్లకిమోయు బోయీలు నిశ్శబ్దముగా నడచుచుండుటయు, మోహనుఁ డిట్లు తన ప్రశ్నములకు సరియగు ప్రత్యుత్తర మీయ కుండుటయు, ఆతని కదివఱకుఁగల చెడువాడుకయు వ్యాస శాస్త్రిని సందిగ్ధస్వాంతునిగాఁ జేసివైచెను. ఆపల్లకియం దున్న దెవ రని శాస్త్రి మోహనుని ప్రశ్నించెను. అందుల కాతఁ డించుక తొట్రుపాటు నొంది, జబ్బుగానున్న తనసోదరుఁ డని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. శాస్త్రికి మోహనునియెడ సందేహము జనించుటచే, తనకు వైద్యమునందుఁగల ప్రావీణ్యము నాతని కెఱుకపఱిచి రోగి నొకసారి చూడని మ్మని కోరెను. అందులకు మోహనుఁడు సమ్మతింపక, తన సోదరుని తెలివి సంధివిశేష ముగా నున్న దనియు; పల్లకితలుపు తెఱచినచోఁ బరులకు దొరకకుండఁ బలాయితుఁ డగు ననియుఁ జెప్పి యాతని నా యుద్యమమునుండి మరల్పఁ జూచెను. కాని శాస్త్రిమనమున నావంతయై యున్నసందేహము కొండంతయై, యాసవారిలో నున్నవారిని చూచుటకుఁ ద్వరపెట్టెను. మోహనుఁ డంతట సవారీ మోయువారిని నడవుఁ డని సంజ్ఞ చేసెను. అది గాంచినవ్యాసశాస్త్రి పల్లకి కెదురుగాఁ దనగుఱ్ఱమును నిలువఁ బెట్టి "వలదు—వలదు—పోవలదు. నన్నాతని నొక్కసారి చూడనిండు" అని బోయీలను గద్దించిపలికెను. వారు తన్ను లక్ష్యపెట్టక పోఁజూచుట గాంచి కృపాణము నొరనుండి వెలికి పదునులేనివైపునఁ బల్లకివాని నొకనిని మోఁదెను.

అది యంతయుఁ గాంచినబోయీలా సవారిని దింపి తమచేతికఱ్ఱలతో వ్యాసశాస్త్రిపైఁ బడిరి. శాస్త్రియనుచరు లాతనికి సహాయులై శత్రువుల నెదుర్కొనిరి. మోహనుఁడు కత్తి దీసి శాస్త్రిపైఁ దలపడెను గాని సాముగరిడీలయందు దస మానమైన పాండిత్యముగల వ్యాసశాస్త్రిని జయించుట కాతని కెట్లు సాధ్య మగును? కొలఁదికాలముననే యాబ్రాహ్మణ వీరుని చేతి కృపాణాఘాతముచే మోహనుఁడు నేలఁబడెను. తమ నాయకుని మరణమును జూచినంతనే బోయీ లందఱును పలాయనమంత్రమును పఠించిరి.

వ్యాసశాస్త్రి పల్లకితలుపులు దెఱచి యందున్నవా రెవరో యని తొంగిచూచి నిశ్చేష్టితుఁడై పోయెను. అనూన సాహసోపేతుఁడగు వ్యాసశాస్త్రిని స్తంభీభూతునిగాఁ జేయఁ జాలిన దాపల్లకియందేమి యున్నదో? అందున్నవాఁడు పూర్ణశశాంకునిఁబోలు బాలుఁడు. ఆతని విశాలనేత్రముల నుండి కురియుబాష్పధారలు ముద్దుగుల్కెడు నిద్దంపుఁజెక్కుళ్లపైఁ బడుచుండెను. పండుటాకువంటి యాతని దేహ మించుక వాడియుండెను. పాపము! మృణాళసదృశములగు నాపాపని కరచరణంబులు కఱకుత్రాళ్లచేఁ గట్టబడెను. ఏడ్చుటకైనను వీలు గానటు లాబాలునినోట గుడ్డలు క్రుక్కుట క్రూరుల కెట్లు మనసొప్పెనో కదా! ఇట్టిదుస్స్థితిలో నున్న పరునిఁ జూచినను జాలి పుట్టునే, తనయల్లుని నట్టిస్థితిలోఁ గాంచిన వ్యాసశాస్త్రి స్తబ్ధుఁడాయె ననిన వింత యేమి?

అంతఁ బెల్ల విలిచియుండు నాతనియనుచరు లాబాలుని బంధనముల వదల్చిరి. వ్యాసశాస్త్రి యల్లుని చేరఁదీసి ముద్దాడి

యనేకశిక్షముల నోదార్చెను. ప్రస్తుతాంశమును మార్చి యడిగిన నేర్చునేమో యని మాలతి నేమియు నడుగక తనయనుచరుల నా బాలుని నిసికొని రంగనాథునిగృహమువంకకు మెల్లగ నడవ నాజ్ఞాపించెను. పిమ్మట నృసింహుఁడగు మోహనునిజేబులు త్వరగా వెదకి యందు దొరకినజాబులు చేకొని భృత్యులఁ గలసికొనియెను.

రెండవ ప్రకరణము.

వీరభద్రుని కుట్ర.

రంగనాథుఁడు పండరిపురమున ధర్మకర్త. ఆతనికి వీరభద్రుఁడను తమ్ముఁ డొకఁడు గలఁడు. అతఁడు దుర్వ్యసనలోలుఁడై తనభాగమునకు వచ్చినయాస్తి నంతయు జూదమునకును పానమునకును వేశ్యలకును వెచ్చించి, తినుట కన్నమైనను లేనిసమయమున నగ్రజునియింటి కరుదెంచెను. ధనహీనుఁడగు నాతఁ డెట్టిదైనను భాగ్యవంతుఁడైనఁగాని మునుపటివలె స్వేచ్ఛావిహారము సలుపుటకు వీలుగా దని యెఱింగి, న్యాయాన్యాయవిచారశూన్యుఁ డగుటచేతన సోదరధనాపేక్షితుఁ డాయెను. అతఁడు రంగనాథునిగృహమునకుఁ జేరినది మొదలు, తనయన్నకుమారుఁడగు శ్యామసుందరునియం దపారమయిన ప్రేమను జూపుచు వినోదకథలచే నతనిమనసును రంజింపఁ జేయుచుండెను. కొన్నిదినము లిట్లు గడచినతోడనే యాబాలుఁడు వీరభద్రునియొద్దకు మిగులఁ జనవుగఁ బోవుచు

రాత్రులందుఁ గథాశ్రవణకుతూహలముచేత నాతనికడనే శయనించుచుండెడివాఁడు.

రంగనాథునిగృహ మతిరమణీయ మగు నొకసౌధరాజము. అది వేసవి యగుటచే వీరభద్రుఁ డాయింటిడాబాపై మంచ మమర్చికొని శయనించెడివాఁడు. ఒకనాఁటిరాత్రి యాతఁడు తనమంచముపైని పవళించి శ్యామసుందరుని కతిరమణీయ మగునొకకథ చెప్పుచుండెను. తొమ్మిదవగంట కొట్టునప్పటి కాబాలుఁడు గాఢనిద్రాముద్రితుఁ డాయెను. ఆనాఁ డేలకో కాని వీరభద్రుఁడు నిదురవ్రాక యటు నిటు పచారు చేయుచుండెను. తారాపతి నభోమధ్యమునఁ జేరినంతనే వీరభద్రుఁ డత్యాతురుఁడై డాబాపైనుండి యింటివెనుకభాగమునకుఁ దనదృష్టినిఁ బ్రసరింపఁజేయుచుండెను. ఇట్లొకింతకాలము గడచినపిదప, ఉడు మొకటి యాడాబా యంచులనున్న పిట్టగోడను పట్టుకొనెను. దానికాలికి బలమగు త్రాడొకటి కట్టఁబడియుండెను. దానిని చూచినంతనే వీరభద్రుఁడు జేబులోనున్న చెకుముకిరాతిని దీసి వెలుఁగుగలుగునట్లు గావించెను. వెంటనే పగ్గము వెంబడి నెక్కి యొకమనుజుఁ డాడాబాపైకి వచ్చెను. వా రిరువురు నేదియో యైదాఱునిమిషములు రహస్యసంభాషణము గావించుకొనిరి. వెంటనే వీరభద్రుఁ డొకసీసాను, తనపాన్పుపైనున్న యొకయుత్తరీయమును ఆనూతనపురుషుని కిచ్చెను. అతఁడు వీరభద్రుని బంధించి నోట గుడ్డలు క్రుక్కి యాసీసాను మంచముపై నిదురించుచున్న బాలునకు వాసనచూపెను. తరువాత నొకటిరెండుసార్లాపుఱ్ఱ వానిని తట్టి చూచెను గాని యాతఁడు మేల్కాంచలేదు.

ఆసీసాలోనిది మత్తుమందై యుండనోపును. అంత నామోటు మానిసి, బాలుని తనబాహుపంజరమున నిడుకొని వడివడిగాఁ దా నెక్కివచ్చినపగ్గముగుండా దిగిపోయెను.

రంగనాథుఁడు తెల్లవాఱినపిదప లేచి ప్రాతఃకాలకృత్యములను గావించికొని తనపుత్త్రుఁ డెప్పటివలెఁ దనకడకు రాకుండుటచే డాబాపై కరుగుదెంచెను. తిమ్మన్ననిదురవస్థం గాంచినతోడనే యాతనికుండె జల్లు మని రెండుమూఁడడుగులు వెనుకకు వైచెను. తరువాత నతనికట్లు విప్పివైచి తన కుమారునిం గూర్చియు, ఆరాత్రి జరిగిన ఘోరదారుణమును గూర్చియు నాతని ననేకప్రశ్నము లడిగెను. వీరభద్రుఁడు తనకుఁ దెలిసిన దంతయు మఱుఁగుపఱిచి యెవ్వఁడో వెనుకపాటున వచ్చి తన్ను బంధించి నోట గుడ్డలు గ్రుక్కి బాలు నెత్తుకొని పోయెనని యతి విషాదకరములగు మాటలతోఁ దెలిపెను. పెన్నిధిని గోలుపోయినపేదవాని చందమున రంగనాథుఁడు నిలువునఁ గూలఁబడెను. దురాత్ములదురుద్దేశములఁ బొడగాంచుట కాపరాత్పరునకుఁ దప్ప మఱెవ్వరికైనను సాధ్యమా? ఈ దుర్వార్త పట్టణ మంతయు క్షణకాలమున వ్యాపించిపోయెను. ఏవంకఁ జూచినను శ్యామసుందరునియదృశ్యతనుగూర్చి మాటలాడువారే. నాల్గువెపులకును రక్షకభటులు పంపఁబడిరి. రంగనాథవీరభద్రులుగూడ బాలు నన్వేషించుటకుఁ జెఱియొకవంకకును వెడలిరి. ఇట్టి సమయముననే వ్యాసశాస్త్రి తనయానుచరులచే బల్లకి మోయించుకొని రంగనాథునిగృహమును జేరెను. అంతవఱకును దుఃఖాక్రాంతులై యున్న రంగనాథుని యింటివారందఱును, వీరిరాకచే సంతోషసాగర నిమగ్నులైరి. రంగ

నాథుఁడు పుత్త్రుఁడు దొరకె నని తెలిపినతోడనే పరమా నందభరితుఁడై సోదరసహితముగా నచటికి వచ్చెను. వీరభద్రుని మోముమాత్రము వెలవెలఁ బోవుచుండెను. వ్యాసశాస్త్రి తులజాపురమున జరగఁబోవు మహోత్సవములకు వీరిని గొనిపోవ వచ్చుచుండుట మొదలు తాను పండరిపురము చేరు దనుక జరగిన వృత్తాంత మంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు వారికి వినిపించెను. వీరభద్రుఁడు మోహనుని పలువిధముల దూషించుచుండెను గాని వ్యాసశాస్త్రిమాత్ర మట్టిసమయముల దాతనిపైఁ గూరదృష్టులఁ బఱపుచుండెను. భోజనానంతరము శాస్త్రి రంగనాథు నొకగదిలోనికిఁ గొనిపోయి తలుపులు బిగించి తాను మోహనునొద్ద గ్రహించినలేఖ నాతనిచేతి కిచ్చెను. ఆజాబు విప్పి రంగనాథుఁ డీక్రిందివిధముగఁ జదివెను.

పండరిపురము,

ఫాల్గునబహుళనవమి.

" ప్రియ మోహనా !

"ధనమూల మిదం జగ" త్తను పండితవాక్యము నీ వెఱింగినదేకదా! బ్రదికియున్న కొలఁది రోజులలోను సౌఖ్యాంబుధి నోలలాడవలయును గాని విచారభరితుల మైన లాభ మేమి ? ఇచట నేను ధనాధిదేవత నుపాసించుచున్నాఁడను. నేఁటి కాదేవి ప్రత్యక్ష మైనది. నే జెప్పఁబోవునది సావధానచిత్తుఁడవై గ్రహించి యం దున్నట్లు లాచరించితివేని మనము ధనికుల మగుదుము.

నీ విషయము నాభాగ్యమునకును నీ శ్రేయస్సునకును జేయవలసిన కార్యమే మనిన, రేపురాత్రి సంత్రీసంఘటితులను మాయరాజుని సౌధపుదొడ్డినై పునరురమ్ము. నేను మేడపైని శ్యామసుందరునితోఁ బండుకొనియుందును. నీవు వలయు పరికరములఁ గొని వచ్చి నన్నుఁ జేరితివేని శ్యామసుందరుని నీ కొసంగెదను. వాని నొకశానిసగా దూరదేశమున విక్రయించి నాసోదరుని యమసదనమున కంపినచో నేనే యీసింహాసనమునకు యజమానుఁడ నయ్యెదను. నీతోఁడ నొక పల్లకియు విశ్వాసపాత్రులగు బోయీలను గొనిరమ్ము. నాయాజ్ఞ లన్నియు శిరసావహించి బీజపురమున నీసోదరునికడ శ్యామ సుందరు నుంచవలయును. నీకొఱకు నిదుర మాని వేచియుండెద.

ఇట్లు,
నీ శ్రేయోభిలాషి,
వీరభద్రశాస్త్రి.

ఈజాబు చదువుచున్నపుడు రంగనాథునికన్నులనుండి యశ్రుధారలు గారుచుండెను. లేఖను సాంతముగాఁ బఠించిన పిదప దాని క్రిందిభాగమున

"ద్రోహులగు పురుషులు మాయింట నుండఁదగరు"

అని లిఖించి యొకభటునిచేత వీరభద్రున కంపెను. ఆజా బందినతోడనే వీరభద్రుఁడు నిశ్చేష్టితుఁడై పోయెను. కొంతసే పైన పిదప నాతఁడు తల పంకించి "కానిమ్ము. తాటాకు చప్పుళ్లకుఁ గుందేళ్లు బెదరవు" అని పలికి యాయిల్లు విడిచి వన మార్గమును బట్టి యెటకో పోయెను.

మూఁడవ ప్రకరణము.

కాశీ ప్రయాణము.

మోహనుఁడు శ్యామసుందరునిం గొనిపోయిననాఁడు వానితల్లి పద్మాక్షి, బాలుఁడు మరల దొరికినచో నెల రోజులు దాఁటకమున్నె పుత్త్రసహితముగాఁ గాశీవిశ్వనాథుని దర్శింతు నని మ్రొక్కుకొనెను. ఆ కారణమున వ్యాసశాస్త్రి, యల్లుని తన గృహమునకుఁ దోడుకొని పోవలేకపోయెను గాని; సమయమున కాతనిని రక్షింపఁగలిగితిని గదా యని మాత్రము సంతసించుచుండెను.

ఈ కథ జరగిన కాలమున నిప్పటివలెఁ బొగబండ్లు గాని, చక్కని రాజమార్గములు గాని లేవు. కావున యాత్రికులు నిర్ణీతస్థానమును జేరుటకు వ్యయప్రయాసములకు లోనగుటయేకాక దోపిడిగాండ్రవలనఁ బెక్కు చిక్కులను గూడ నొందు చుండెడివారు.

శ్యామసుందరుఁ డట్లు మోహనునిబారినుండి విడివడిన యిరువదిరోజులలోపుననే నూఱుగురు భటులతోడను మూఁడు బండ్లతోడను వారణాసియాత్రకు బయలుదేఱెను. నాల్గైదు దినము లిట్లు ప్రయాణము గావించినపిదప వారి కొక దుర్గ మారణ్యమార్గమునఁ బోవవలసి వచ్చెను.

ఆవనమునకు " పహాన్ సిం" గను క్షత్త్రియుఁ డొకఁడు పాలకుఁడై యుండెను. అతఁ డొక దొంగలగుంపునకు నాయకుఁడు. గంజాయితోఁటలోఁ దులసిమొక్కరీతి నాదుర్గమున కిం

చుక రాజభక్తి మాత్రము గలదు. అతఁడే కార్య మొనరింపుఁ డన్న నది యొనర్చుటే కాని, యేల యీపని చేయవలయు నని, యెదుగుట కాతని యనుచరులు భయపడు చుందురు. విత్త మార్జించుటకై యతఁడే పనియైనను జేయు చుండును. వీరభద్రుఁ డెట్లైనను సోదరునిఁ జంపి శ్యామసుందరుని నెత్తుకొని పోఁదలంచి పహారసింగుకడ కేఁగి తనయగ్రజుని మరణము వలనఁ దా నెట్టి ధనవంతుఁ డగునో విశదీకరించెను. తన యుద్దేశములు నిర్విఘ్నముగాఁ గొనసాగినచోఁ దనకు రాఁబోవు లాభమున నాల్గవవం తాదొంగలనాయకున కొసంగెద నని కూడ వాగ్దాన మొనరించెను.

ఒకనాఁటి ప్రయాణమున రంగనాథుని కుటుంబ మనుచరసహితముగా నొకయరణ్యమార్గమునఁ బోవుచుండఁగా వీరభద్రుని యధీనమునం దున్న దొంగలగుం పొకటి వారిని చుట్టుముట్టెను. పద్మాక్షి బాలు నెత్తుకొని బండినుండి దిగి నిశ్చేష్టితురాలై నిలువఁబడిపోయెను.

వీరభద్రుఁ డంతట రంగనాథునిపైఁ దలపడి "ద్రోహులగు పురుషులు నీయింట నుండఁదగనిచో, వీరభద్రుని కెదురాడువారీ ప్రపంచమున నుండఁదగరు." అని గర్జించుచు నాతనిం దనకరవాలముచే మోఁద యత్నించుచుండెను. రంగనాథుఁ డీదెబ్బల నాఁపుకొనుచు "భ్రాతృద్రోహీ ! నేఁటితో నీ యాయువు సంపూర్ణ మైనది." అని కృపాణసహిత మగు తన దక్షిణహస్తము నెత్తెను. అంతట యుద్ధధర్మము నైనను పాటింపని యొకదొంగ యాతని కుడి చేతిని ఖండించివైచెను.

వీరభద్రుఁడు వెంటనే తనసోదరునికంఠముపైని తనచేతి కత్తి విసరుచుండ దాపుననున్న పద్మాక్షి యాదెబ్బ కడ్డువచ్చుటచే నాలనామఁశిదేహమున కది తగిలి యామె నేలఁ గూలెను. పోటుపడిన వ్యాఘ్రముచందమున రంగనాథుఁడు ఖడ్గమును వామహస్తమునఁ దాల్చి యొక్కవేటుతో వీరభద్రుని యమసదనమున కంపెను. అంతట వెనుకనుండి వచ్చి యొక చోరుఁడు కృపాణాఘాతమున నతని శిరమును ఛేదింప నాతఁడు వీరస్వర్గమును జూఱగొనెను. యజమానునిమరణమును గాంచి యనుచరులు పలాయితు లయిరి.

బాలుని గొనిర మ్మని పహర్‌సిం గాజ్ఞాపించుటచే నా చోరు లాతని నొక యాశ్వికున కప్పగించి తమ నాయకునిచేత నాజ్ఞాపింపఁబడిన మఱియొకదోపిడి చేయుటకు వెడలిపోయిరి. ఆయాశ్వికుఁడుమాత్రము పహర్‌సింగుకోటవైపు పోయెను

తా నొకటి దలఁచిన దైవ మొకటి తలఁచు నన్నట్లు వీరభద్రునిదురుద్దేశములు కొనసాగకపోవుటయే కాకయాతఁడు జీవమును గూడఁ బాయవలసినవాఁ డాయెను.

రంగనాథుని కుటుంబము నిర్మూల మైన దని పండరి పురపౌరు లందఱకును దెలిసిపోయెను. ఈ విషాదవార్త త్వర గానే తులజాపురముకూడఁ జేరెను. పాప! మా కళావతి తనకుఁ గలిగిన యాపదను గ్రహించునంతటి వయసు గలదికూడఁగాదు. అటుతరువాతను పండ్రెండు సంవత్సరములు గడచెను. ఆబాల నానాఁటి కతిలోకమోహనవిగ్రహముగా మాఱుచుండెను. వితంతు వగుటచే నామె కిహలోకసౌఖ్యములు చాలవఱకును

దూరమాయెను. ఇట్టి దుర్భరవైధవ్యబాధ పెక్కుండ్రు కాంతలకుఁ గలుగుచున్నను, ఆ నాఁటివారలు సంఘసంస్కారమునందు మన సుంచరైరి.

నాల్గవ ప్రకరణము.

వ్యాసశాస్త్రి కుటుంబస్థితి.

భారతదేశమునఁ బ్రఖ్యాతి గాంచిన పుణ్యక్షేత్రములలోఁ దక్షిణహిందూస్థానమున వెలసిన తులజాపుర మనున దొకటి. ఆ ప్రదేశముననే మహేశ్వరుని యర్ధాంగి తులజాదేవి లోకకంటకుఁడైన మహిషాసురుని వధించి, ప్రజలను రక్షించె నను నొక ప్రతీతి గలదు మహారాష్ట్రులా దేవిని కాళి, భవాని మొదలగు పలునామములచే నతిభక్తి శ్రద్ధలతోఁ బూజించుచుందురు. మహిషాసురుని వధించు సమయమున నాహిమాచలతనయ భీకరరూపధారిణి యాయె ననియును, తాను కృతకృత్యయైనపిదప సమీపముననున్న పాపనాశన మను గుండమున స్నానము గావించె ననియును ప్రజ లెన్నుచుండిరి. గంభీరమైన యారూపముతోడనే కృష్ణవర్ణసమన్విత మగు శిలావిగ్రహ మొకటి యాప్రదేశమునందు వెలసెను. ఆదేవి సౌందర్యము వర్ణనాతీతము; నిరుపమానము! సుంద్రనై కళల నీనెడు చక్కనిముఖము, నిగనిగలాడెడు చెక్కుటద్దములు, విశాలమైన ఫాలము, తిలపుష్పమును మించునాసిక, చిఱునవ్వునకుఁ బుట్టినిండ్లో యనునట్టి రదనములు గలిగి యాదేవీ మూర్తి భక్తిభావమును పెంపొందఁ జేయుచుండును. అట్టి

నిరుపమాన సుందరాకారమున కామెలోచనయుగముమాత్ర మించుక యుగ్రభావమును గల్పించుచుండును. వినిర్మలమై యొప్పు నీలాకాశమునఁ బ్రాతఃకాలమున భాను బింబములు రెండుదయించెనో యనునట్టులు రెండు కెంపు లావిగ్రహమునకు నయనములుగా నమర్పఁబడి యుండెను.

ఆ భవానీప్రతిమ, మహిషాసురుఁడు చంపఁబడిన స్థలమగు పెద్దలోయకుఁ గ్రిందు భాగమున నుండెను. ఆ విగ్రహమునకు గోపురమణిమంటపరుగ్దీపిత మగు నొక దేవాలయము కట్టఁబడెను. ప్రాంతపర్వతములనుండి వచ్చుచుండు జలధారలచేఁ జెఱువులు పూరింపఁబడి యాత్రికుల స్నానాదికృత్యముల కుపయోగపడుచుండెను. ఆలయము ప్రహారీచుట్టును తులజాపురము నిర్మింపఁబడియెను. ఆపట్టణ మతిపురాతన మైనదే యైనను రమణీయసౌధరాజములచేత నొప్పుచుఁ జూపఱకుఁ గన్నుల పండు వగుచుండెను ఆపురమున నేవంకఁ జూచినను తులజాదేవి మాహాత్మ్యము పొగడువారే. ఏ గేహ మరసినను విద్యావివాదనిరతులగు పండితులే. ఏదిక్కునఁ జూచినను జలపూరితములగు కాసారములే. వేయేల? తులజాపురము సిరిసంపదల కాకరమై, విద్యా సౌశీల్యములకు నెలవై, దానధర్మముల కాటపట్టై, శౌర్యధైర్యముల కాలవాలమై పొల్పారుచుండెను. దాని కుత్తరపశ్చిమదిక్కులయందుఁ బ్రకృతిసౌందర్య విరాజమానములగు పర్వతపంక్తులును, దక్షిణమున నొకచక్కని మైదానమును, పూర్వభాగమున సస్యశ్యామలములగు పొలములు, తోఁటలు మున్నగునవియు నమరియుండెను.

ఆపురమున నివసించువారందఱిలోను వ్యాసశాస్త్రి మహావిద్వాంసుఁడును మాననీయుఁడు నై యుండెను. ఆతనికి జ్యోతిషమునందును, వైద్యమునందును నిరుపమానమైన పాండిత్యము గలదు. గయ, కాశి మొదలగు ప్రదేశములయందు జరగెడు వేదాంతచర్చలయం దాతఁ డనేకపర్యాయములు గెలుపొంది విఖ్యాతిఁ బడసెను. తర్కశాస్త్రమునం దాతనిది పెట్టినది పేరు. చిన్ననాఁడే యతఁడు మల్లయుద్ధమునందును. కత్తిసామునందును మిగుల నేర్పరియై యుండెను. పితృపితామహార్జితములగు భూములతని కనేకము కలవు. మహాపండితుఁ డగుటచేఁ దులజాదేవ్యాలయమున కతఁడు ధర్మకర్తయై మిక్కుటముగ యశమును సంపాదించెను. పసిఁడికిఁ దావి యబ్బినటులతని సౌభాగ్యమునకు ధర్మగుణ మనునది వన్నె వెట్టుచుండెను. ఐశ్వర్యమునఁ గుబేరుఁడును, దానమునఁ గర్ణుఁడును, పాండిత్యమున బృహస్పతియు నై వెలుఁగొందుచున్నను 'పుత్త్రహీనుఁడను గదా' యను విషాదముమాత్ర మతనిని వీడలేదు. అనేకములు యాగములను,తీర్థయాత్రలను,వ్రతములను, దాన ధర్మములను చేసినను, ఆపరమేశ్వరుఁ డతనికొక్క కుమారునైనను బ్రసాదింపలేదు. అతని సహధర్మచారిణి యగు ఆనందాబాయి కడు పతివ్రతయు, భక్తురాలు నై యుండెను. ఆదంపతులకు సహజ సౌందర్యశాలిని కళావతి యను కుమారీరత్నము గలదు. ఆబాలికకు మూఁడేండ్ల ప్రాయము రాఁగానే వ్యాసశాస్త్రి యామెను రంగనాథునికుమారుఁ డగు శ్యామసుందరున కిచ్చి వివాహము గావించెను.రంగనాథుని కుటుంబము నాశన మయిన దని యాతనిభృత్యు లెఱింగించు

టుచే. కళావతి వితంతు వాయె నని నిశ్చయింపఁబడెను. వ్యాసశాస్త్రి విద్యాగరిష్ఠుం డగుటచేఁ ఏకకొమార్తకు విద్య గఱప నారంభించి క్రమక్రమముగా సంస్కృతభాషారహస్యములను, పెక్కుశాస్త్రములను, గఱపెను. శ్రద్ధాబుద్ధులు గలవారికిఁ బాండిత్య మబ్బు టన నెంత? కొలఁది సంవత్సరములలో నామె సకలశాస్త్రపారంగత యై విద్యకుఁ దగుబుద్ధిని, బుద్ధి కెనయగు రూపమును గలిగి యుండెను. గ్రంథపఠననిమగ్నయగు కళావతిం గాంచి పౌరు లనేకులు గర్హించుచుండిరి. ఒకనాఁటి రాత్రి వ్యాసశాస్త్రి శయనమందిరమున విషాదసూచకములయిన నయనములతోఁ గూర్చుండియుండెను. ఆనందాబాయి మెల్లఁగఁ దలుపు దెఱచికొని లోని కేతెంచి భర్తపార్శ్వమున నాసీన యై "ప్రియా! ఏల యిట్లు చింతించుచుంటిరి?" అని యడిగెను.

వ్యాసశాస్త్రి—ప్రేయసీ! వచ్చితివా? మనకొమార్తను గూర్చియే యోజించు చుంటిని. నేఁడు శంకరాచార్యస్వాములవారియొద్దనుండి నాకొక లేఖ వచ్చినది. మనతనూజను శిరోజహీనను జేయనిచోఁ గుటుంబగౌరవము పోవుననియు, బహిష్కారపత్రిక పంపఁబడు ననియు సూచించిరి. మనబిడ్డ నిట్టి క్రూరాచారమున కెట్లు బలి యొసంగుదుము? ఆచార్యుని ధిక్కరింతు నందునా, ప్రజలు నన్ను వేవిధంబుల నిందింతురు. ఏమిసేయుటకును దోఁచకున్నది.

ఆనంద—జనులు మనల దూషించిన దూషింతురుగాక. మన పుత్రికి కిట్టిదురవస్థ నాపాదింపఁ దలపెట్టకుఁడు. మనలను బందుగులు విసర్జించిన మన కేమిలోటు?

వ్యాస—ఏమింగో టుందు వేమి ? జననీజనకుల యపరకృత్య ములు కూడ జరగుట దుష్కరము. మన మెప్పుడైనను వ్యాధులపా లైనచో సానుభూతినైనఁ జూపువా రుండరు. కాలవశమున నేను మరణించినచో నీవును మనకొమా ర్తెయుఁ గఠినహృదయు లగు బ్రాహ్మణులపా లగుదురు. మీ కెంతధన మున్నను మీపైఁగల కోపముచేత, వారు మిమ్ములను పలుబాధలఁ బెట్టెదరు. మీరు సొంతముగా సంసారసాగరను నీఁదఁజాలరు గదా ?

ఆనంద—భవానికృపవలన నట్టి దేదియును జరగకుండుఁగాక! మనకు వృద్ధత్వము వచ్చునపుడు మనల సంరక్షించువాఁడొకఁ డుండవలయును గాన మిమ్ములను ద్వితీయవివాహము చేసికొనవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాను. దైవకృప వలన నామెకైన నొక కుమారుఁడు జనించినచో మనము ముదుసలుల మగునప్పటి కతఁడు మనల సంరక్షింప సమర్థుఁ డగును గదా !

వ్యాస—ఆనందా ! ఆమాట నింకఁ దలపెట్టవలదు. ఇంకొక వత్సరము జీవించియున్నచో నప్పుడాలోచించుకొనవచ్చును.

ఆనంద—అట్లే కానిండు. ప్రస్తుతము మన మీయాపదనుండి గట్టెక్కుమార్గ మేమైన నాలోచించితిరా ?

వ్యాస—తులజాదేవియే మనల నిప్పుడు రక్షింపవలయును. అన్యథా శరణము లేదు. దీనరక్షణదీక్షాకంకణ యగు నామాత మనల నుపేక్షించునా ? ఆపరాత్పరురా లెట్లు తలంచిన నట్లగునుగాక!

అని వారిరువురును భోజనార్థము వంటశాల కరిగిరి. కుమారీసహితులై భోజనము గావించినపిదపఁ బురాణపఠనము గావించి వారివారిశయ్యలఁ జేరిరి. కళావతి చాలరాత్రి వఱకును తల్పమున నిటు నటుఁ బొరలుచు, తులజామాత విగ్రహమును తన హృదయఫలకమునఁ జిత్రించుకొనుచుఁ గాలము గడపెను. కొంతకాలమున కామెయు గాఢనిద్రాముద్రిత యయ్యెను.

తండ్రియగు వ్యాసశాస్త్రి నిద్రనుండి లేవకముందే యామె మేలుకొని కాల్యకృత్యములను దీర్చుకొనెను. నాఁడేమో యామెముఖమున నూతనవికాసము గానిపించుచుండెను. కొలఁదిసేపటికే యామెజనకుఁడు లేచి స్నానాదికృత్యములఁ గావించుకొని వచ్చునప్పటి కామె యొకవసారాలోఁ గూరుచుండి కంపితదేహముతో భగవద్గీత పారాయణము గావించుచుండెను. ఆయన కొమార్తను చేరఁదీసి "అమ్మా! ఇట్లు వణఁకుచుంటి వేల? దేహమం దస్వస్థత యేమియు లేదు గదా?" అని యడిగెను.

కళావతి—ఏమియును లేదుగాని నిన్నటిరాత్రి నేను గలలోఁ గాంచిన సుందరరూపము నన్నిప్పటికిని పులకితదేహను గావించుచున్నది.

వ్యాస—నీ యస్వస్థతకా స్వప్నమే కారణమా యేమి?

కళావతి—స్వప్నమా? నా కది యంతయుఁ గన్నులఁ గట్టినటు లున్నది. ఆదేవియసమానరూపము నామనమున నాటిపోయినది.

వ్యాస—కుమారీ! నీవు కలలోఁ గాంచినది విశదీకరింపుము.

కళా—కన్నులు మూసితినా, నిన్నటిరాత్రి నేఁ గాంచిన త్రిజగన్మోహనవిగ్రహము గానిపించుచుండును. ఏమి యా లోచనయుగముసౌమ్యత ! ఆ రక్తనేత్రములు తప్పఁ దక్కిన యాకార మంతయును తులజాదేవిని బోలియున్నది. ఆ మాతయే యిట్టిశాంతరూపముతోఁ బ్రత్యక్ష మైన దని తలంచి భక్తిభావోద్రేకమున ననేకవిధంబులుగా స్తుతించితిని. తెప్ప వాల్చితినా కరుణారస ప్రపూరితములైన తరళ నయనములతో నాతులజామాతయే నాయెదుటఁ గానిపించుచున్నది.

వ్యాస—ఆదేవి నీ కేమైన సెల విచ్చెనా ?

కళావతి—నా కేశపాశమును చేత నిమురుచు, నన్ను సేవించినచో నీవేణిని రక్షించెద, నని మృదుమధుర భాషణంబులఁ బలికి యంతర్ధాన మాయెను. నే నంతట నిద్ర మేల్కాంచి చూచితిని గాని యా దేవిరూపము నాహృదయముననె కాని మ తెందును గానమైతిని. ఆమాతకు శక్తి వంచన లేకుండ సేవఁ జేయవలె నని నామన మువ్విళ్లూరుచున్నది. పాల ముంచినను నీట ముంచినను ఆదేవిదే భారము.

వ్యాస—పుత్త్రికారత్నమా ! నేను శ్రీదేవ్యాలయమున కీక్షణముననే పోయెదను. నీ జనని గృహకృత్యములు నెఱవేర్చుకొనిన పిదప మీ రిరువురును శ్రీదేవీదర్శనమునకు రండు. నిన్ను స్వీకరించునో లేదో యామె నడిగెదను.

అని చెప్పి యాతఁ డానందబాష్పధారా కలితకపోలయుగళుఁ డై శ్రీదేవ్యాలయమునకుఁ జనియెను. కళావతి గీత

యందలి దొక్కొక్క శ్లోకమును జదువుచు నొక్కొక్కప్పుడు నిమీలితలోచనయై చింతించుచుఁ దల్లిరాక కెదురు చూచుచుండెను.

అయిదవ ప్రకరణము.

మూర్ఛ.

"మ. ధరణీశోత్తమ ! నీవు కేవలసముద్యద్భక్తి ధీయుక్తిమై
వరగోవింద పదారవిందయుగభాస్వన్నావ సంధించి దు
స్తరభూరివ్యసనాకరోల్లసితదుర్దాంతోగ్రగంభీరసం
సరణాంభోధిఁ దరింపవయ్యా ! పరమోత్సాహంబు దీపింపఁగన్."

(భాగవతము.)

ప్రాతఃకాలమున భానుఁడు సహస్రకిరణములతో నాకసంబున నిలిచి తిమిరజాలమును పటాపంచలు గావించుచుండ, ఆనందాబాయి స్నానాదులను గావించికొని శుచియై "కళావతీ ! కళావతీ! దేవాలయమునకుఁ బోవుదము రమ్ము" అని పిలుచుచుండెను. గ్రంథపఠననిమగ్నయగు కళావతి పుస్తకమును మూసివైచి "అమ్మా ! ఇదిగో వచ్చుచున్నాను" అని చెప్పుచు నిలువఁబడెను.

ఆమెసౌందర్యము వర్ణనాతీతమై యుండెను. సంపూర్ణచంద్రబింబముతో సదృశం బగునామెమోమునఁ జిఱునవ్వు మొలక లెత్తుచుండెను. అర్ధనిమీలితంబులైన నీలోత్పలనయనములచే నారమణీమణితనువు భాసిల్లుచుండెను. జాళువాపసిఁడిచాయను బురుడించు మేనికాంతియు, తుమ్మెదఱెక్కల

వలె నల్లనై నిగనిగలాడు నెఱికురులును, బటువులై మిటా రించుచున్న వలుందపిఱుందులును, మెత్తనై యింపారు కులుకు పలుకులును ఆజవరాలి మేనఁ బుట్టినసొమ్ములై యుండెను. కలదా లేదా యనుసందియమును గల్పింపఁజాలు లేఁగౌనుపై మదగజకుంభములఁ బోలు వక్షోజములు చెన్నారుచుండెను. ఆమె నెన్నడలను గాంచినవారు, రాయంచల మందగమనమున కవి తీసిపో వని తలంపకపోరు. అక్కటా! ఇట్టి సౌందర్యవతి కావిధి యెట్లు వైధవ్యమును గల్పించెనో కదా? విధి యట్టి క్రూరకార్యమును ఘటించునా?

కళావతియందుఁ బొడకట్టు నూతనవికాసమును గాంచి యామెజనని యామె నందులకుఁ గారణ మే మని యడిగెను. అందుల కామె తాను రాత్రి గాంచిన స్వప్నమును, తండ్రి తనతోఁ జెప్పినసంగతులును పూసగ్రుచ్చినట్లు తల్లికి వినిపించి శ్రీదేవీసాన్నిధ్యమునకు బయలుదేఱెను. మార్గమధ్యమున గోముఖి యను జలధార కలదు. యాత్రికులు దేవ్యాలయమున కేఁగుటకు ముం దచట స్నానము గావించు నాచారము కలదు గాని యాయూరివారికి మాత్ర మట్టినియమము లేదు. ఆ ప్రదేశమున కామె చేరినతోడనే తల్లివంకఁ దిరిగి "అమ్మా! తులజామాత ప్రత్యక్షరూపము గాంచికూడ నే నీయపరి శుద్ధవస్త్రములతో నామెదర్శన మెట్లు గావింతును? ఇచట స్నానము గావించి పరిశుద్ధముగ శ్రీదేవిని గాంచెదను." అని చెప్పెను. ఇట్టి చలిసమయమున స్నాన మాడుట తగ దని తల్లి బోధించెను. కళావతి యంతటితో నాఁగక తనకు శరీర మునఁ జాల వేఁడిగ నున్న దని చెప్పి తల్లియనుమతి నొంది

యూ జలధారయందు స్నానము గావించెను. అటుపిమ్మటను వా రిరువురును కోవెలవంకకు నడవసాగిరి.

అప్పటికే శ్రీదేవీప్రతిమ కభిషేకాదులను గావించి, ఫాలమునఁ దిలకము నమర్చి యుత్సవవిగ్రహము నాలయము చుట్టు నూరేఁగించు చుండిరి. బ్రాహ్మణ పండితు లనేకులు ధ్యానశ్లోకముల నతిరమ్యముగఁ జదువుచుండిరి.

అట్టి తరుణములం దబలలు ధ్యానాంతరంగలై పురుష సమూహమునకు వెనుకఁ బోవుట యలవాటు. కళావతి నేఁడు జననిని విడిచి ద్విజసంఘమునకు ముందు నడచుచు, హస్తముల శిరముపై నటు నిటుఁ గదలించుచు వారు చదువుశ్లోకములను పఠించుచుండెను. వా రందుల కబ్బురపడుచు వ్యాసశాస్త్రి వంకఁ జూచి ప్రత్యుత్తరమున కెదురు చూచుచుండిరి. శాస్త్రి తనకొమార్తె తడిబట్టలతో నుండుటయు నూతన తేజోవిరాజమాన యాటయుఁ గాంచి "నిన్నటిరేయి తులజామాత యూమెకుఁ బ్రత్యక్షమైనది. ఆమెయిష్టముప్రకారము నడవుఁడు" అని చెప్పెను. వా రందఱు నాలలనామణి వెనుక సేవాకాలముఁ జేయుచు నడవ మొదలిడిరి. కొంతసేపటికి వారు గర్భగుడియెదుటికి వచ్చి నిశ్శబ్దముగా నాఁగిపోయిరి.

కళావతిమాత్ర మాదేవిసాన్నిధ్యమునకుఁ జని మోఁకరించి యున్మీలిత నేత్రములతో నామెవంకఁ జూచుచుండెను. ఆమందిరమున వెలుఁగుచున్న దీపకళిక లామెపైని నూతన కాంతులను బ్రసరింపఁ జేయుచుండెను. సాంబ్రాణి ధూపముతో నిండిన యాస్థలమం దాదేవిరక్తనేత్రములు విద్యుత్కాంతుల నీనుచుండెను.

అట్టిసమయమునఁ గళావతి యా తులజాదేవి నెన్నియో విధములఁ బ్రార్థింపఁదలంచెను గాని భక్తిభావోద్రేక పూరిత యగు నారమణినోటనుండి "తల్లీ! స్వీకరించినను నిరాకరించినను నీదే భారము." అను పలుకులు తప్ప మఱేమియు వెలువడ వయ్యె. ఇట్లు కొంతకాల మైనపిదప నామె బాహువులు శిరముపై కెత్తి, విడివడి నేలపైఁ బడుచున్న కేశముల నైన ముడువక యుద్రేకపూరిత యై "జననీ! నిన్నటిరాత్రి నాకు దర్శన మిచ్చినరూపమునఁ బ్రత్యక్షము గమ్ము, రమ్ము. నీ దాసానుదాసురాల నగునన్నుఁ గటాక్షింపుము ... ... ఆహా! త్రిలోకీమాతా! వచ్చితివా వచ్చితివా? రక్షింపుము—రక్షింపుము" ... ... అని నేలపైన వ్రాలి బాష్పధారా కలితకపోలయుగళ యాయెను.

అది యంతయుఁ గాంచుచున్న వృద్ధమతాచార్యుఁ డొకఁడు తనచేత నున్న చితారుపై నొకశ్లోకమును వాయింప మొదలిడెను. తక్కిన బ్రాహ్మణు లందఱును బారులు దీర్చి నిలిచి యాశ్లోకమునే మనోహరముగా గానము చేయుచుండిరి.

కొంతసేపటికిఁ గళావతి లేచి నిలువఁబడి దేవి నిట్లభినుతి సేయఁదొడఁగెను. "త్రిలోకీ జననీ! నే నతి పాపాత్మురాల నని యెఱింగియు నాకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి యిప్పుడు నన్ను స్వీకరించిన నీయపారకరుణను వర్ణింప నేరితరము? శిష్టరక్షణీబిరుదము నీ కెంతయుఁ దగియున్నది. మహిషాసురుని వధించి యార్తుల రక్షించిన నిన్నును పూజించి నీదాసిగా నుండుటకు నీవలన ననుజ్ఞాత నైన నాయదృష్టమున కెంతయు సంతసిల్లుచున్నాను. దీనజనచకోరచంద్రమా!

నాయోపినకొలంది నీ సేవఁ జేయుచు ధన్యురాల నయ్యెదను" అని చెప్పి మరల శ్రీదేవీసాన్నిధ్యమునఁ బడి సాష్టాంగ నమస్కారము గావించి తండ్రివంకఁ దిరిగి "తండ్రీ! పోవుదము రండు. నా మన సిప్పుడు నిర్మలముగా నున్న"దనెను.

అంత వృద్ధమఠాచార్యుఁ డచటనున్న పౌరులవంకఁ దిరిగి "సోదరులారా! శ్రీదేవి స్వీకరించినకళావతికి గౌరవములు జరపుదము రండు. భజంత్రీపల్లకులఁ బిలువనంపుఁడు" అని పలికెను. "తులజామాతకు జయము! నూతనార్చకురాలికి జయము!" అను వారి సంతోషరవములు మిన్ను ముట్టెను.

కళావతి కిట్టియుత్సవ మిష్టము లేకున్నను పెద్దల మాటలు ధిక్కరింపఁజాలని దగుటచే నచటివా రందఱకును నమస్కరించి పల్లకియందుఁ గూరుచుండెను. ఆచారము ప్రకార మామెజననీజనకులును కొందఱు బ్రాహ్మణులు నా పల్లకి నెత్తినతోడనే "జయ భవానీ! జయ కాళీ! జయ తులజా!" యను శబ్దములచే దిక్కులు పిక్కటిల్లెను.

ఉత్సవమందలి జనులసంఖ్య నిమిష నిమిషమునకును పెరిఁగి పోవుచుండెను. వ్యాసశాస్త్రిగారి కొమార్త శ్రీదేవిచే మూర్తిగా స్వీకరింపఁబడెనను సంగతి పట్టణ మంతయు వ్యాపించెను. పౌరు లనేకులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చి యుత్సవమునఁ జేరుచుండిరి. దేవాలయపు వాద్దెగాండ్రు శుభకరమగు గేయము నొకదానిని వాయింప మొదలిడిరి. ఊరేఁగింపు తూర్పుదేవిడీగుండా బయలు వెడలి పాపనాశనకుండము కడకు వచ్చి నిలిచెను. మఠాధికారు లచటఁ గళావతి కనేక వేదోక్త కర్మముల జరపి మంత్రబలముచేఁ బరిశుద్ధహృదయను గావించి

పురవీథులలో నూరేఁగించుచుండిరి. శుద్ధాంతకాంత లంతఃపుర ములనుండి సంజళులను లాజలను ఆమెపైఁ జల్లిరి. సుగంధ భూయిష్ఠ మగుసాంబ్రాణిధూపముచేతను పన్నీటిచేతను ఆ యుత్సవము పోవుప్రదేశ మంతయుఁ బరిమలించుచుండెను.

ఇట్లాయూరేఁగింపు తిరువీథు లన్నియుఁ దిరిగి వ్యాస శాస్త్రిగృహముకడ నిలిచిపోయెను. కళావతి పల్లకినుండి దిగు నప్పటికి శక్తిహీనయై యుండెను. జననీ జనకు లామె నింటిలో నికిఁ గొనిపోవుచు నచటికి విచ్చేసినపౌరు లందఱకును తమ కృతజ్ఞతకు సూచకముగా వందనముల నర్పించిరి. వృద్ధమతా చార్యుఁడు శాస్త్రివంకఁ దిరిగి "సోదరా! నీ తనయ కొన్నిదిన ములవఱకును బలహీనయై యుండును ఇట్టి వనేకము నేనెఱుం గుదును గాన యామె నతి జాగ్రత్తగా సంరక్షింపుఁడు" అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆఱవ ప్రకరణము.

మోరోపంతు పన్నుగడలు.

"గీ. కటకటా! విత్త మెంతటి కలుషమయమొ
మానవంతుల నింతలో మానరహిత
కర్ములను గాఁగఁ జేయును క్షణములోన
కటకటా! విత్త మెంతటికలుషమయమొ!"

(ప్రాచీనగీతము.)

భానుఁడు తూర్పుది క్కనుస్త్రీయం దత్యంతాను రాగము గలవాఁడై దైవనియోగమునఁ బ్రియావియోగ

ముచేఁ గలిగిన తీవ్రతాపమున నుదయించినతన యుగ్రతచే భువనములను గూడఁ దపింపఁజేయుచుఁ గ్రమముగా సన్నగిల్లిన తేజము గలవాఁడై శాంతత వహించి సంధ్యాకాషాయధారియై దుర్గమారణ్యాయుతమగు పశ్చిమశైలమునకు సంన్యాసియై పోవుచున్నాఁడో యనునటులు సాంధ్యరాగప్రభలు వరుణదిక్కునఁ దోఁచుచుండెను. తమకాంతుఁడు తమ్ము వీడి పోవుచుండె నని కాఁబోలు! పద్మినులముఖములు ముకుళించుకొని పోవుచుండెను. అట్టిసమయమున సుందరదేహుఁ డగు నొకబ్రాహ్మణుఁడు తులజాపురప్రాంతమున నున్నచిన్నగుట్టపై నాసీనుఁడై యుండెను. నూతనార్బకురాలి నూరేఁగించు సమయమున నాతఁడు పల్లకిప్రక్కనుండియే నడచుచు నామెపైనఁ బ్రేమసూచకదృష్టులను బఱపుచుండెను. కరిరాజు రాజమార్గమునఁ బోవుచున్నపుడు శునకము లఱచిన లక్ష్యము సేయునా? అట్టివానివంక నాగజము తిరిగి యైనఁ జూడనట్లు కళావతి మోరోపండితునివైపు చూడనేలేదు. అంత డానాఁడు జరగిన సంగతు లన్నియు మనమునఁ దలపోయుచుఁ దనదురుద్దేశమును కొనసాగించుకొనుట కుపాయము నాలోచించు చుండెను. కళావతి కింక వైధవ్యబాధలు కలుగ వని సంతసించు చున్నను తనపాలఁ బడదేమో యన్నవిచార మాతనిని వీడలేదు.

అట్టి సమయమునందే యొకసుందరి యచటికి వచ్చి “మోరోపండితశేఖరా! ఏ మట్లాలోచించు చుంటివి?” అని ప్రశ్నించెను. అంతట నాతఁడు వెనుకకుఁ దిరిగి చూచి “గంగా! వచ్చితివా? కూర్చుండుము” అని చెప్ప నాసుదతి

యాతనిప్రక్క నాసీనయై "నన్ను రమ్మనుటకుఁ గారణమేమి?" యని ప్రశ్నించెను.

మోరో—నీవు కడు బుద్ధిశాలిని వని నే నెఱుంగుదును. నేను జెప్పఁబోవు కార్యమున నీసామర్థ్యము నంతయు దారవోసి గెలుపొందితివా నీవు ధనికురాల వగునట్లు చేసెదను.

గంగ—ఆ కార్య మేదియో చెప్పకున్న నెట్లు?

మోరో—ఎఱుంగుదువు గదా వ్యాసశాస్త్రిగారి కొమార్త యగు కళావతిని? ఆమె నాచేఁ జిక్కునటులు చేసినచో వేయినిష్కములు బహుమానము గావించెదను.

గంగ—నిశ్చయముగా? అట్లు ప్రతినఁ జేయుము.

మోరో—నీవు నాకోర్కి చెల్లించినచో, తులజామాత సాక్షిగా వేయి నిష్కముల నొసంగెదను.

అందులకు గంగాబాయి తనసమ్మతిని దెలుపుచుఁ దల యూఁపి "నన్నొకనాఁడు వ్యాసశాస్త్రి గుడినుండి తఱిమి వేయించెను. ఆయవమానమునకుఁ బ్రతీకారము గావింపకుండ గంగాబాయి నిదురవోవునే? నీ కాకళావతి నొసంగితి నేని ధనలాభమే కాక శత్రుగర్వపరిహారము కూడ నగును" అని చెప్పి కొంతదనుక నాలోచనానిమగ్నయై మరల మోరో పండితు వంకఁ జూచి "నీ కొక సోదరి కలదు గదా? ఆమెకు నీ వేల వివాహము చేయలేదు?" అని ప్రశ్నించెను.

మోరో—చిన్ననాఁ డామె నొకబాలునకుఁ బ్రధానము గావించితిమి. మొన్నమొన్నటివఱకు నాతఁడు పెండ్లికగు కర్చులు

సయితము భరింపలేనంతటి ధనహీనుఁడై యుండెను. కొన్ని మాసముల క్రిందటనే యాతఁడు పరలోకగతుఁ డాయెను. ఇట్టి కారణములచే నామె కవివాహితగా నుండవలయుట తటస్థించెను.

గంగ—అవివాహితయో, వివాహితయో నే నెఱుంగను గాని కళాపతివలె విగతభర్తృక యని మాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను.

మోరో—(కోపముతో) గంగా! అందఱయెడల నీ విట్లే నిందారోపణలు చేయుచుందువు. నాసోదరియెడల నట్లు చేసినచో సైరింపను సుమా!

గంగ—(నవ్వుచు) సరియే. నీ కంతకోప మైనచో నే నాసంగతినిగూర్చి మాటలాడను. కాని, ఆనందాబాయి తనభర్త యగు వ్యాసశాస్త్రికి ద్వితీయవివాహము చేయవలయు నని తలంచు చున్న సంగతి నీ వెఱుంగుదువా? అతఁడు కడు ధనవంతుఁడును, మాననీయుఁడు నై యున్నాఁడు. అతనికి నీసోదరి నిచ్చి వివాహ మేల చేయరాదు?

మోరో—అతనికిని నాకును స్నేహము లేదు సరిగదా కొన్ని కారణములచే నీసంబంధము జరగునట్లుకూడఁ దోఁచదు. అయినను—

గంగ—అయిన నన నేల? నీ చెల్లెలిని న న్నొకసారి చూడ నిమ్ము. ఆమె దృఢమనస్కురా లైనచో వ్యాసశాస్త్రిని చేపట్టునట్లు చేయఁగలను. అట్లయినచో నేను మఱింత ధనవంతురాల నగుదును.

మోరో—మా రాధ, వ్యాసశాస్త్రి కర్ధాంగలక్ష్మి యైనచో నీచేతులకుఁ గనకకంకణములఁ గూడఁ దొడిగెదను.

గంగ—మఱియొకమాట. నీకెవరైన దగ్గరబంధువు లగుస్త్రీలు కలరా ?

మోరో—మా జననిసోదరి యగుసుఖయాబాయి యనునొక వితంతువు కలదు.

గంగ—ఇం కెవ్వరును లేరా ?

మోరో—లేరు, మా పూర్వచరిత్రమును తలంచుకొనినచో నాహృదయము భేదించుకొని పోవుచుండును. మాజనకుఁడు విద్యానగరమునం దొక గొప్ప ధనవంతుఁడును, పండితుఁడు నై యుండెను. ఆతనికి జ్యోతిషమునఁగల పాండిత్య మపారము. మాజనని సౌందర్యవతుల కెల్ల మేటి యని ప్రసిద్ధి. మాదౌర్భాగ్యము వశమునఁ గొన్ని వత్సరముల క్రిందట మాతల్లిదండ్రులు మమ్ము వీడి స్వర్గస్థు లైరి. రాధవివాహ మనివార్యము లయిన యిట్టి యడ్డంకులచే నాఁపివేయఁబడుచున్నది.

గంగ—నే నింకఁ గార్య నిర్వహణమునకై పోవలయును. నీవొనరించినవాగ్దానము మఱవవల దని హెచ్చరించు చున్నాను. మన మిరువుర మొక్కచోటఁ బరులకుఁ గానిపించు టంత శ్రేయస్కరము గాదు. నీ వామార్గమునఁ బొమ్ము. నే నీదారి నేఁగెదను.

మోరో—గంగా ! నారహస్యములు నీ కనేకముగఁ దెలిసియే యుండుటచే నేను నిన్ను మోసము చేయఁ జాలను.

నీకార్యమున నీ వుండుము. దేవుఁడు నీకు మంచి దినములు కలిఁగించుఁగాక !

ఇట్లాయిరువురును ప్రసంగించుకొని చెఱియొక మార్గమునను తులజాపురమున కేఁగిరి. మోరోపంతు చిన్ననాఁట నుండియు జ్యోతిషమునం దాసక్తి లేక గానమును బాగుగా నేర్చెను. గీర్వాణభాషయం దాతనికిఁ బాండిత్యము కూడఁ గలదు. కాని యాతఁడు విశేషముగ దుర్గుణములకుఁ బుట్టినిల్లు. గులకఱాలలో వజ్రము లుండునట్లే యాతనికిఁగల దుర్గుణజాలములోఁ గార్యదీక్ష యనుసద్గుణ మొకటి కలదు. అతనితండ్రి చిన్ననాఁడే కాలధర్మము నొందుటచే ధూర్తులగు మహారాష్ట్రబాలురతో నతఁడు తిరుగు చుండెడివాఁడు. అట్టి గుంపులకు శివాజీ నాయకుఁడై మెల్లఁగా సేనను సమకూర్చుకొని కొన్నిజయములఁ గాంచెను. ఆతనికి మోరోపంతు కుడిభుజమై సకలవిధముల సాహాయ్యముఁ జేయుచుండెను.

అనుపమానరూపశాలినియు, దృఢమనస్కయు నైన రాధ చిన్ననాఁటనుండియు శివాజీని ప్రేమించి యుండెను. అతఁడు తఱచుగా మోరోపంతుగృహమునకు వచ్చుచుండెడివాఁడు. ఆసమయముననే వా రిరువురకును మోహబంధ మేర్పడెను. ఈ బీజము రానురాను మహావృక్షమై, వేళ్లు పాఱి సుకరముగా నిర్మూలింప శక్యము కానంత బలవత్తర మైనదాయెను. మోరో సుఖయాబాయి లిది యంతయు నెఱింగియు నీదుష్కార్యమున కడ్డు రారైరి.

ఇట్లుండ శివాజీ యువరాజబిరుదాంకితుఁడై మహారాష్ట్రవీరుల ననేకులను తనపక్షమునకుఁ ద్రిప్పుకొనుచు నప్పు

డప్పుడు తురుష్కులపై నమాంతముగాఁ బడి జయశ్రీని చేకొనుచు గొప్పఖ్యాతిని సంపాదించెను. తాను బ్రాహ్మణేతరుఁడగుటచే బ్రాహ్మణకన్యయగు రాధను పెండ్లాడుట దోషమని మహారాజునకుఁ దట్టెను. అప్పటనుండియుఁ దన ప్రణయవల్లిని దుష్ఫలము నీయకముందే నిర్మూలింప నిశ్చయించి కృతార్థుఁడాయెను. ఈభావము నెఱుకపఱచుట కాతఁ డాలస్యము చేయుటచే నాబాలిక పదునాఱవ సంవత్సరమువఱకు నవివాహితయై యుండవలసిన దాయెను. ఆమె నొకధనవంతున కిచ్చి పెండ్లి చేయవలయు నని మోరోపంతు తలక్రిందులఁ దపము గావించుచుండెను.

తులజాదేవ్యాలయమునఁ బూర్ణిమనాఁ డొకగొప్ప యుత్సవము జరగుచుండెను. మాళవ, కొంకణ, చోళ, పాండ్య, కోసల, కేకయ, కేరళ, ఘూర్జర, మహారాష్ట్ర, సింధు, కాంభోజ, కాశ్మీర, మగధ, పాంచాల, వంగ, మలయాళ, సింహళాదిదేశములనుండి యాత్రికులు గుంపులు గుంపులుగా నచటికి వచ్చిరి. ఆట్టితరుణములందు వ్యాసశాస్త్రి వంటి ముఖ్యమతాచార్యుల స్త్రీజనమునకును, వారివారి స్నేహితులకు నొసంగుటకుఁ గొన్నిపీఠములు విడువఁబడుచుండును.

ఆనాఁడు యాత్రికులకు దేవీదర్శన మగుట కడు దుర్ఘటముగా నుండెను. ఆగుంపులో సుఖియాబాయి కరములఁ గంకణములను, వక్షస్స్థలముపైఁ జంద్రహారాదు లగు నగలను దాల్చి యాలయమునఁ బ్రవేశించెను. ఆయుధపాణులగు భటులామెచుట్టును నిలిచి జనసమ్మర్దముననుండి రక్షించుచున్నను ఆమె తులజామాతను జేరలేక యల్లై నిలువఁబడియుండెను.

ఆనందాబాయికడఁ బరిచర్య సేయుచున్న గంగ యామెం గాంచి సుఖియాబాయి కొకయాసన మిమ్మని కోరెను. సుఖియాబాయి ధనవంతురా లనియు మాననీయమగు కుటుంబమునఁ బుట్టిన దనియు ఆనందాబాయి గ్రహించి యందులకు సమ్మతించెను. ఆయుత్సవము ముగియులోపుననే వారిరువురును స్నేహితలైరి.

రాధకు వ్యాసశాస్త్రిని వివాహ మాడుటయం దంత యిష్టము లేకున్నను యువకుఁ డగు భర్త యున్నచో ధనముండ దనియు, రెండును కలుగుదనుక వేచియున్నచో వివాహోచితమగు వయస్సు దాఁటి సంఘబహిష్కారమునకు గుఱి యగుదు ననియు నాతనిని పరిణయ మాడుటకు సమ్మతించెను. ఆనందాబాయి తమ్ముఁ జూడవచ్చినప్పుడు ప్రౌఢచేష్టలు విడిచి ముగ్ధవలె నటించుచుండెను.

కొంతకాల మిట్లు గడపినపిదప సుఖియా ఆనందల మైత్రి దృఢతమమై యొకరికష్టసుఖంబు లొకరికి విశదీకరించుకొనునంతవఱకును వచ్చెను. ఆనంద కెట్లైన రాధను తనసపత్నిగాఁ గైకొనవలె ననుబుద్ధి పొడమి తమకుటుంబస్థితి నంతయు సుఖియాబాయికిఁ దెలిపి రాధను తనభర్త కిచ్చి యుద్వాహముఁ జేయు మని కోరెను. అందుల కామె పరమానందభరితురాలై తనయనుమతిని దెలిపెను.

కళావతివైధవ్యమును భవాని తనయధీనమునకుఁ గైకొనినదిమొదలు వ్యాసశాస్త్రి నిర్విచారముగాఁ గాలమును గడపుచుండెను. ఒకనాఁ డాతఁడు తనభూములపై వచ్చినద్రవ్యము నంతను లెక్కించుచుండ సతీసుత లచటికి వచ్చిరి.

ఆతఁడు వారివంకఁ జూచి "ఈధనము నంతయు నేమి చేయు దము ?" అని నవ్వుచుఁ బ్రశ్నించెను.

ఆనంద:—దీనితో మీకు వివాహము గావింతుము. దైవ కృపవలన నొకపుత్త్రుఁ డుదయించినచో మన కధోలోక ప్రాప్తి గలుగదు.

వ్యాసశాస్త్రి:—వలదు - వలదు. వృద్ధునికి పడుచు భార్య యుండుటవలనఁ గలుగుచిక్కులు పెక్కు గలవు. ఆ ప్రసం గము నీకఁ దలపెట్టకుము.

ఆనంద:—నలువదిస్యేండ్లకే వార్ధకమా ? మీకంటె వయ సునఁ బెద్ద లగువా రెందఱో యింకను వివాహముచేసి కొనుచుండుట మన మెఱుంగమా ? ఇప్పుడు మీరు పెండ్లి చేసికొనినచో మనకు వయస్సు మీఱునప్పటికి మనల సంరక్షింప నొకకుమారుఁ డుండును. వానిని మన యాస్తితోఁగూడఁ గాశీవిశ్వనాథునకు సమర్పించిన ధన్యుల మగుదుము.

అని యేమేమియో చెప్పి రాధను చేపట్టుట కాతనిని సమ్మతింపఁజేసెను. ఆమఱునాఁడు వారిగృహ మతిరమణీయ ముగ నలంకరింపఁబడెను. ఆనందాబాయి జిలుఁగుపసిండిచేల మును గట్టి నవీనభూషణావళులను ధరించి చేత నున్నబంగారు పళ్లెరమునందుఁ జక్కెర, కుంకుమ, పసుపు మొదలగువాని నుంచుకొని మంగళవాద్యములు వెంట రాఁ గళావతితోఁ గలసి విద్యానాథునిగృహమున కరిగెను. ఆనందాకళావతులు రాధచే నూతనవస్త్రముల ధరింపఁజేసి పెండ్లికొమార్తను

గావించిరి. శాస్త్రోక్తముగ రాధను వ్యాసశాస్త్రికిఁ బ్రదానము చేసికొని యానందోత్ఫుల్లనయనములతో గృహమునఁ కేఁగిరి.

ఏడవ ప్రకరణము.

ఆనాఁటి రాజకీయపరిస్థితులు.

ఈకథ జరగినకాలమునందు భారతదేశము పలుచిన్న రాజ్యములక్రింద విభాగింపఁబడి వెవ్వేఱురాజులచేఁ బాలింపఁబడుచుండెను. ఈ రాజ్యము లన్నిటికిని ఢిల్లీ - బీజపురము లగ్రస్థానమును వహించెను. ధర్మరాజాదులగు ప్రభువులచే నధిష్ఠింపఁబడిన హస్తినాపురసింహాసన మాకాలమున మహమ్మదీయపక్షపాతియగు ఔరంగజీబుచే నాక్రమింపఁబడెను.

ఆతఁడు 1659-వ సంవత్సరమున "ఆలంగీరు" బిరుదాంకితుఁడై హిందూదేశసార్వభౌముఁ డాయెను. భాగ్యవంతులు సాధారణముగా నభిలషించుడంబ మాతని కనిష్టము. స్వజీవనోద్ధరణకై యాతఁడు టోపీలు కుట్టి యమ్ముకొనుచుండెడివాఁడు. శ్వేతవస్త్రధారణమే కాని యమూల్యవస్త్రాలంకారముల నాతఁ డెన్నఁడును ధరింపలేదు. భోగేచ్ఛల నాతఁడు జయించినను స్వమతాభిమానమును, పరమతద్వేషమును ఆతని నంధునిగఁ జేసివైచెను. భారతదేశమున హైందవులు గాని షియాతెగలోఁజేరిన మహమ్మదీయులు గాని లేకున్నచో నాతనివంటి మంచి పరిపాలకుఁడీప్రపంచమున లేఁడని ప్రఖ్యాతిని బడసియుండెడివాఁడు. పాలకుండయందు విడువఁ

బడినవిషబిందువుచందమున నాతనిసద్గుణముల నన్నిటిని పర మతద్వేష మనుగరళకణము నిర్మూలముఁ గావించివైచెను. బీజపురగోల్కొండరాజ్యముల నణఁగఁద్రొక్కుటయు హిందూ మతమును నాశము గావించుటయు నాతని ముఖ్యోద్దేశములు.

కాశీవిశ్వనాథునియాలయము నేలమట్టముగఁ గావించి దానిస్థానమున మసీదు నెలకొల్పెను. హైందవు లీయవలసిన పన్నులలో సగమే మహమ్మదీయు లీయవలసియుండెను. ఇట్టి క్రూరశాసనము లనేకము లాకాలమున వెలసియుండెను. దేశ మిట్టిపరిస్థితులం దల్లాడుచుండ బీజపురపాలకుఁడు మర ణించెను. ఆతనికుమారుఁడగు 'ఆదిల్‌షాహా' యనుబాలుఁడు రాజ్యాధిపతి యాయెను. ఆసంస్థానమున హైందవులు కొంద ఱున్నతోద్యోగులుగా నున్నను హిందూమతద్వేష మనుచీడ పురు గీసుల్తానునుగూడ నావహించెను. దుర్గుణములు త్వరలో నలవడును గాని సద్గుణము లబ్బుట కష్టముగదా! ఔరంగ జీబుపరమతద్వేష మీతని కబ్బెనుగాని యాతనిసద్గుణములు మాత్ర మబ్బలేదు.

అందుచే హైందవులకు మహమ్మదీయు లనినఁ గ్రోధము జనించెను. అట్టిసమయముననె శివాజీ యనుమహారాష్ట్రక్షత్త్రి యపుంగవుఁడు తురుష్కులదుర్మార్గవర్తనములఁ జక్కఁజేయ సమకట్టెను. హైందవమహమ్మదీయవిభేద మతని కావంతయు లేదు. 'కొరాన్' గ్రంథ మనిన నతనికి మిక్కిలి ప్రీతి. అబల లను వృద్ధులను ఆతఁ డత్యాదరమునఁ గాంచుచుండెను. న్యాయవంతుల కాతఁడు పట్టుఁగొమ్మ, దుష్టప్రవర్తనులకుఁ బ్రక్కలోని బల్లెము.

అతఁడు షహాజీ యనుజాగీర్దారుని తనయుఁడు. దాదాజీ యను బ్రాహ్మణోత్తముఁ డాతనికి గురువై యతని నస్త్రవిద్య, ఖడ్గప్రయోగము, గుఱ్ఱపుస్వారి మొదలగువానియం దసమాన పండితునిగాఁ జేసెను.

చిన్ననాఁటనుండియు శివాజీ భారతవీరులకథల నాత్రముతో వినుచు వారివలెఁ దానుగూడఁ బరోపకారపరాయణుఁడు గావలె నని యభిలషించుచుండెను. హిందూమతోద్ధరణముకై భవాని యాతనిని సృజించె నని పలువురు తలంచుచుండిరి. మతరక్షణమున కై ప్రాణములనైన నర్పింప సిద్ధముగా నున్నకొందఱు మహారాష్ట్రశూరుల నాతఁడు సమకూర్చుకొని మహమ్మదీయసైనికులపై నమాంతముగాఁ బడి వారిసొత్తుల నపహరించి వానిని హిందూరాజ్యస్థాపనమునకు వినియోగించుచుండెను. స్వమతోద్ధరణమున కై యొనరించు నిట్టికార్యములు పాపరహితము లని యాతనినమ్మకము. ఎవ్వరిని గాని యాతఁడు నిష్కారణముగా హింసించి యెఱుఁగఁడు. బీదలపై నతఁ డనేకపర్యాయములు తననిర్హేతుకకరుణను ప్రసరింపఁజేసెను. కొలఁదికాలముననే శివాజీసద్గుణమణిదీప్తులచే దేశ మంతయు నిండిపోయెను. ఆతనిశౌర్యధైర్యములచే దిక్కులు మాఱుమ్రోఁగుచుండెను. కార్యసాధన కనువగుయుక్తి కాతనిది పెట్టినది పేరు. రాజనీతిశాస్త్ర మాతనికిఁ గరతలామలక మై యుండెను.

మహాబలసంపన్నములగు ఢిల్లీబీజపురముల నెదిరించుట కాతనికడఁ దగినంత సైన్యము లేకుండెను. అందుచే నాతఁడు

'ఆలంగీరు' తోను; 'ఆదిల్‌షాహా'తోను స్నేహముగా నున్నట్లు నటించుచుండెను గాని సమయము చిక్కినపుడు భారతరాజ్యలక్ష్మిని మహమ్మదీయహస్తములయందుండి విడఁదీయ నిశ్చయించుకొనెను. శివాజీ తనవంకకు మహారాష్ట్రుల నందఱను త్రిప్పుకొని కార్యసాఫల్యముకొఱకు మోరోపంతు, తానాజీ, మాల్సురే మొదలగు ముఖ్యోద్యోగులను పలుతావులకుఁ బంపుచుండెను.

ఔరంగజీబును సాదృశ్యముగాఁ గొని మహమ్మదీయ చక్రవర్తు లందఱు నట్టివారేయని తలంపరాదు. హైందవ మహమ్మదీయులను తన రెండునేత్రములవలెఁ గాంచి భారత దేశము నంతయు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా నేలిన "అక్బరు ఫాదుషా" మహమ్మదీయుఁడు కాఁడా? ఆనాఁటి ప్రజల దురదృష్టమున, ఔరంగజీబునకుఁ బరమతద్వేషము కలిగి యదియే మహమ్మదీయరాజ్యవిచ్ఛేదమునకుఁ గారణమాయెను. దుష్టులగు నట్టిపాలకులనాఁడుకూడ మనదేశ మొకవిధముగా మంచిస్థితియందే యుండె నని చెప్పవలసియున్నది.

మనము బాగుగా యోజించినపక్షమున ఔరంగజీబు నిజముగా భారతీయుఁడే. ఈదేశమున జన్మించి యిచ్చటనే వివాహ మాడి భారతమాతలో నైక్య మైపోయినవాఁడు భారతీయుఁడు గాక పరుఁ డెట్లగును? ఆతఁడు వసూలు చేసినపన్ను లన్నియును మనదేశమునందే కర్చుపెట్టఁబడెను. ఆతఁడు సమకూర్చిన సేనయందు సేనానాయకుఁడు మొదలు సిపాయీవఱకును మనదేశమువారే కాని, అరేబియావారు

కారు. ఆప్ఘనిస్థానమందలికూలీలను రక్షించుటకుఁ గాని విదేశ
వాణిజ్యము నుద్ధరించుటకుఁగాని యాతఁ డెన్నఁడును స్వదేశ
వస్తువులపైనఁ బన్ను విధింపలేదు. కావుననే యాతని రాజ్య
మెన్నియో కలవరములకుఁ దావొసంగినను దేశమునందు
ధనము సమృద్ధిగా నుండెను.

కాని, ఔరంగజేబుయొక్క పితృపితామహాదులు ప్రజాభి
ప్రాయము ననుసరించి దేశమును పాలించుటచేతను, హైందవ
మహమ్మదీయవిభేదము వారికి లేకపోవుటచేతను, సద్గుణశాలు
లగు నట్టి భూపతుల తరువాత నీతఁడు సింహాసన మెక్కుట
చేతను హైందవుల కీతనియం దనాదరణము కలిగెను.
కొందఱు మహమ్మదీయు లిదియే సమయ మని 'కాఫర్ల'
ననేకవిధముల బాధించుచుండెడివారు. అందుచే హైందవ
మహమ్మదీయద్వేషము రానురాను ప్రబలఁజొచ్చెను.

బీజపురపుసుల్తాను శాలుఁ డగుటచే ఢిల్లీసార్వభౌముఁ
డిదియే సమయ మని యారాజ్యమును స్వాధీనపఱుచుకొన
నిశ్చయించుకొనెను గాని యాపురముదుర్గము శత్రుదుర్భేద్యమై
యుండెను. రాజనీతివిశారదుఁ డగుపాదుషా మిత్త్రభేదమే దీనికిఁ
దరణోపాయ మని యెఱుంగును గాన తనసేవకుల ననేకుల
నారాజ్యమున కంపి రాజోద్యోగులకు లంచము లొసంగి
తన పక్షమునకుఁ ద్రిప్పుకొన యత్నించుచుండెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

వ్యాసశాస్త్రి వివాహము.

"సీ. ఏ ముత్తెముల్ పద్మినీద్యుహస్తంబులఁ
బద్మరాగంబులపగిది నొప్పె
నే ముత్తెముల్ రంగధాముని శిరమునఁ
గుందసుమంబులై కొమరుమిగిలె
నే ముత్తెముల్ రంగధాముని దోయిట
రాఁగఁ బద్మంబులరహి వహించె
నే ముత్తెముల్ పద్మినీమస్తకంబున
వాసవోపలములవన్నెఁ దనరె
తే. నట్టి ముత్యము లుభయకల్యాణసమయ
కరపుటస్థితశోభనాక్షతసమాజ
యుతములై మేనులకు జాతి యొప్పుమిగిలి
పౌరజనులకుఁ గన్నులపండు వయ్యె."

(పద్మినీపరిణయము).

వీరకిశోర మయినట్టి శివాజీపక్షమునకు మహారాష్ట్ర నాయకులను ద్రిప్పుకొనుటకై మోరోపంతు తులజాపురమునకు వచ్చి యచటఁ దన సోదరియగు రాధను వ్యాసశాస్త్రి కిచ్చి పెండ్లి చేయుటకు నిశ్చయించె నని మన మెఱుంగుదుము గదా! ఈ ప్రధానమైనకొలఁదిదినములకే వివాహమువార్త మేర్పఱుపఁబడెను.

పట్టణ మంతయుఁ దోరణములతో నిండిపోయెను. వాకిళ్లన్నియుఁ బలువిధములగు రంగవల్లులచే నలంకరింపఁ బడెను. పలుచోట్ల శశికాంతవేదికాస్థలము లేర్పఱచి వానిపై

శృంగార యుతముగాఁ జలువపందిళ్లు వేయించిరి. పెండ్లివారి గృహములు పరిమళవస్తువులచే నిండిపోయెను. మంగళ వాద్యములయుఁ, బురోహితాదులయాశీర్వాదములయుధ్వని నింగి నంటుచుండ వ్యాసశాస్త్రి రాధను పరిణయమాడెను. మోరోపం తొకసారి ఫకీరువేషమునను, మఱియొకసారి సంన్యాసి వేషమునను వచ్చి పెండ్లికుమారుని మోసపుచ్చుచు వివాహమున కరుదెంచినవారి నందఱ నానందసముద్రమున నోలలాడించెడివాఁడు. ఆ శుభదినములం దానందాబాయివదనమున దరహాసచంద్రికలు తాండవ మాడుచుండెను. అతిథులకించుకేనియు లోపము రాకుండునట్లు వేయికన్నులతోఁ గాంచుచు నూతన కాంచనాంబరములను సుగంధ తాంబూలాదులను వారి కర్పించి గౌరవించిన దామెయే. ఇట్లు రాధా వ్యాసశాస్త్రుల వివాహ మతిజయప్రదముగా జరగిన పిదప మోరోపంతు సుఖయాబాయీలు వారియింటనే కొన్నిదినములుండిరి. ఆకాలమున మోరోపంతు వ్యాసశాస్త్రితోఁ దర్కము మున్నగు శాస్త్రములందుఁ జర్చలఁ గావించుచు సంభాషణ వశంబున శివాజీయుద్దేశములు కొన్ని యతని కెఱిఁగించెను.

వ్యాసశాస్త్రి బీజపురరాజ్యమునందు నివసించువాఁడగుటయే కాక కొన్ని రాజకీయ విషయములందు సుల్తానునకు సాహయ్యము చేయువాఁ డగుటచే, శివాజీకార్యమందు విస్తారముగాఁ బాల్గొనకుండెను. కాని యాతఁడు మోరోపంతునకుఁ బలువురు మహారాష్ట్రనాయకులతోడఁ బరిచయమును గలుగునటులు వారి కనేకలేఖల వ్రాసెను. మోరోపం తట్లు

కొంతకాలము గడపినపిదప సుఖియాబాయిని స్వగృహమున కంపివైచి తాను సంచారమునకై పయనమాయెను.

ఆనాఁటిరాత్రి యాతఁడు తనసోదరిగదిలోనికిఁ బోయి యామె నొకసారి రమ్మని కబురంపెను. రాధ కాతనియందు భ్రాతృవాత్సల్యము గలదు గాని యప్పుడప్పు డాతఁ డనిన నామెకూడ భయపడుచుండును. ఆనాఁడు వారిరువురు నీక్రింది విధమున సంభాషించుకొనిరి.

మోరో—సోదరీ ! నీ వివాహమునకు నేను విశ్వప్రయత్నము లొనరించితి నని నీ వెఱుంగుదువు కదా ! నాకష్టమునకు నీ వేమి బహుమాన మొసంగెదవు ? (అని నవ్వుచుఁ బ్రశ్నించెను)

రాధ—త్రిలోకీపూజ్యమగు సోదరప్రేమ ! (అని నవ్వుచుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను.)

మోరో—అయినచో నే నేది కోరిన నది యొనరించెద వన్న మాటయే కాదా ?

రాధ—నేను జేయఁగలిగినచోఁ దప్పక ప్రయత్నించెదను.

మోరో—నాకుఁ గళావతి యన్నఁ బట్టరాని మోహ ముదయించినది. ఆమె నన్నుఁ బ్రేమించునట్లు చేయు భారము నీయందున్నది. ఈకార్యముఁ జేయుటకు మఱియెవ్వరికిని సాధ్యము గాదు. నీ సాహాయ్యమున, నేను దానిని బడయఁదలఁచితిని.

రాధ—ఈపని యసాధ్య మని తలంతును. ఇట్టి పాపపుఁ బని నేల తలపెట్టితివి ? కళావతి కిహలోకేచ్ఛలు లేవు.

అదియునుంగాక నీమాట తలఁచిన నామె భయంపడు చుండును. అట్టియెడ ని న్నామె యెట్లు ప్రేమించును ?

మోరో—దానినిఁ బడయకున్నచో నేను జీవింపఁజాలను. నీవు న న్నామె ప్రేమించునట్లు చేయఁజాలనిచో బలవంత మునన్నైన నేను దానిని గొంపోవుదును. శివాజీ కీసంగతి తెలిసినచో నాకుఁ దప్పక మరణశిక్ష విధించును. కాని నే నట్లు చేయక యుండఁజాలను. ఇట్టి యుపద్రవములు కలుగకుండఁ జేయుట నీకుమాత్రమే సాధ్య మగును. అందుచే నీ వాభామతో నన్నుఁగూర్చి చెప్పుము. దాని మనమున మోహబీజమును నాటుము.

రాధ—(సాలోచనము) సారవంత మైనప్రదేశ మైనచోఁ గదా మొలక మొలచుట ! రాతినేలపై మొక్క మొలచునా ?

మోరో—ఆరాతిపై నీవు సారవంత మగుమట్టి పోయుము.

(అంతలో ఆనందాబాయి రాధా ! రాధా ! యని పిలుచుచుండెను.)

రాధ—అన్నా ! నే నింకఁ బోవవలయును. నాశక్తివంచన లేక ప్రయత్నించెదను. నాస్థితి యిప్పుడు ముందరకుఁ బోయిన నూయి, వెనుకకుఁ బోయిన గోయివలె నున్నది. ఇంక నీ వేఁగుము. నీకు శుభ మగుఁగాక !

అని రాధ లోని కేఁగెను. మోరోపంతు, సోదరి తన యాప్సితసిద్ధికై సర్వప్రయత్నములును గావించు నని యెంచి యుండుటచే నామె నిం కేమియు బాధింపక గంగాబాయి

గృహమున కరిగెను. అచట నామె యాతనికై కొంతకాలము వేచియుండి యప్పుడే పాన్పుపై నొరగెను. మోరోపం తాగృహము ప్రవేశించి గంగాబాయి కన్నులు మూసియుండుటఁ గాంచి యామెను చంపివేసినచోఁ దనరహస్యము లెవ్వరికిని తెలియరా, వని యొరనుండి కత్తిని దీసెను. ఆసమయముననే రెండుమార్జాలము లఱచుచుఁ బోరాడ మొదలిడెను. ఆశబ్దమున కాకాంత మేల్కొని కన్నులు దెఱచి చండశాసనుని వలె ఖడ్గహస్తుఁడై యున్న మోరోపంతును జూచి నిశ్చేష్టితయై నిలువఁబడెను. అంత నాతఁడు చిఱునవ్వు నవ్వుచు "గంగా! నీకు బహుమాన మొసంగుట కీవస్తువులను దెచ్చితిని" అని తన జేబుననుండి యొకపొట్లమును దీసి దాని త్రాళ్లను కత్తితోఁ గోసివైచెను.

గంగ—(కంపితస్వరముతో) "అట్లయిన నీ కృపాణ మేల?"

మోరో—"దీనికిఁ గట్టఁబడిన దారములను ఛేదించి నీచేతికీ కంకణములఁ దొడుగుటకు." అని చెప్పి యామె హస్తములకు వానిని దగిలించి యాయింటివాకిటఁ గట్టఁబడి యున్న తనయశ్వము నెక్కి వెడలిపోయెను.

ద్వితీయ ఖండము.

మొదటి ప్రకరణము.

చోరులు.

దట్టముగ మేఘము లాకసమునఁ గ్రమ్మి గర్జాఘోష ములు గావించుచుండెను. జగ మంధకారపూరిత మైపోయెను. అప్పుడప్పుడు కన్నులు మిఱుమిట్లు గొలుపునట్లు తటిల్లతలు మెఱయుచుఁ బథికులకు మార్గమును సూచించు చుండెను. బీజపురరాజ్యమునకు రాఁబోవుదురవస్థం దలంచి యంబరవాణి శోకించుచున్నదో యనునటులు భోరున వర్షము కురియ నారంభించెను. జల్లు నల్లడలఁ జుట్టి గూండ్లలో నిదురించుచున్న విహంగములను సయితము మేల్కొలుపుచుండెను. సారసాకరములును, కూలంకషోదక ప్రవాహములును వర్షాగమనకారణమునఁ దరంగసంకులము లాయెను. నదీనదములపై మీనమకరములు వెన్ను గనుపడకుండఁ బరుగిడుచుండెను. కేకిజాలములు కేకలు వేయుచుఁ బింఛము లెత్తి చూపఱకు నయనానందము గలుగునటులు నృత్యముఁ జేయుచుండెను.

బీజపురరాజ్యమున "కుల్యాని, విజయపురము"లను రెండునగరములు గలవు. కుల్యానికొక మైలుదూరమునఁ గల్యాణపుర మను చిన్నపల్లె కలదు. ఆపల్లెకును విజయపురమునకును నడుమ నొకచిన్నగుట్టయు, దానిపైని పాడుపడిన యొక

దేవాలయమును కలదు. వర్షము విస్తారముగాఁ గురియు చున్నను, ఆయాలయముపై నొక పురుషుఁ డొకముతుక కంబళముచే దేహ మంతయుఁ గప్పికొని యప్పుడప్పుడు తనచేత నున్న దొంగలాంతరుచే నా గుట్టక్రింద నున్నమార్గముపై దీపకాంతులు ప్రసరింపఁ జేయుచు నిలిచియుండెను.

ఆతనిదేహము కాంచనకాంతిసమన్వితము. భుజములు సమున్నతములు. వదనము ధైర్యోద్దీపితము. బాహువులు దీర్ఘములు. వక్షము మేరుతటసమానము. కర్ణములు శ్రీకారములే. గళము శంఖము. కౌను సింహమధ్యము. ఊరువులు రంభాస్తంభములు. నయనములు భీషణాగ్ని స్ఫులింగములు. పలుమాట లేల? లోచనములయందలి కఠినభావమును తీసివైచినచో నాతనిరూపము మన్మథుని మఱపింపఁజాలును.

క్షణక్షణమును వానజ ల్లెక్కువ కాఁజొచ్చెను. అంతనాతఁడు గుడిలోనికిఁ బోయి తనయనుచరులగు రామలక్ష్మణులఁ గలసికొనెను. 'బాబూన్' మర్కటదేహములఁ బోలు వారి శరీరములపైన దట్టమగు కంబళములు గప్పఁబడియుండెను. వారి దృఢహస్తములందుఁ గరవాలములు మెఱయుచుండెను. ఆభృత్యసోదరు లాయభినవమన్మథునిం గాంచిన తోడనే నిలువఁబడి "జమాదార్! ఆతఁడు వచ్చినాఁడా?" అని ప్రశ్నించిరి.

జమా—లేదు కుల్యాని; కల్యాణపురములమధ్య నున్నమహానదిశాఖలోనికి జలము పూర్ణముగా వచ్చినచో నాతఁడు కల్యాణపురమును చేరఁజాలఁడు.

రాము—మీ రానతిచ్చిన ట్లాతఁడు నేఁటిరాత్రి మెనిమిది గంటలకుఁ గుల్యానినుండి బయలుదేఱినచో నలుగంటకుఁ గల్యాణపురమును జేరియుండును. ఈ రాత్రి పండ్రెండు గంటలవఱకు నదిలోనికి నీరు రాఁజాలదు గావున నాతని ప్రయాణమున కేయాటంకమును కలుగదు.

జమా—వానియొద్ద నేను జూచిన బంగారు మొహరు లెప్పుడు మనయధీన మగునా యని నామనము తత్తఱపడుచున్నది.

రామ & లక్ష్మ—(అత్యాతురతతో) బంగారు మొహరులా?

జమా—రాజముద్రలచే నొప్పుచున్న చక్కని మొహరులు.

లక్ష్మ—అట్లయినచో మన మెన్నికష్టముల నైనను సహించి వానిని మనయధీనము గావించుకొనవలెను.

జమా—ఆ వానకు నీవు శరీరసౌఖ్యమును బలి యొసంగఁ గలవా?

లక్ష్మ—ధనము మనయధీన మగుననునాశ యున్నచో నెన్ని కష్టము లైనను సంతోషముతో ననుభవింతును.

జమా—ధన మనిన ధనమా? మూఁడువేలు మొహరులకుఁ దక్కువ యుండ దని నానమ్మకము.

రామ & లక్ష్మణ—(ఆశ్చర్యముతో) అంతధనమా? అట్లయినచో మే మిప్పుడే వానిని వెదకెదము.

జమా—మీ రిరువురును పోవ నవసరము లేదు. లక్ష్మణా! నీ వీ వర్షములోఁ బ్రయాణము చేయఁగలవా?

లక్ష్మ—తమయాజ్ఞ యైనచో నిప్పుడే పోయెదను.

జమా—సరియే నీ వీకంబళమును శరీరము నిండఁ గప్పికొని కల్యాణపురమునకుఁ బొమ్ము. అచటి కాతఁడు వచ్చినచో

నీ వాతనికి మార్గదర్శివై యీమార్గమునఁ దీసికొనిరమ్ము. ఆతఁ డట్లు రాకున్నచో వచ్చినదనుక నీ వచ్చటనే యుండుము. ఆపథికుని మనవారినుండి రక్షింపఁ దలంచినచోఁ దత్పురవాసులపైనఁ గష్టపరంపరలు తటస్థించు నని నామాటగా పటేలుతోఁ జెప్పుము.

లక్ష్మణుఁ డాతనియాజ్ఞను శిరసావహించి యావర్షపాతమును భేదించుకొనుచుఁ గల్యాణపురోన్ముఖుఁడై నడచెను.

రెండవ ప్రకరణము.

తులసీదాసు పట్టువడుట.

కల్యాని నగరసత్త్రమున కెదుట నిరువురు పురుషులు సంభాషించుకొనుచుండిరి. అం దొకఁ డతిథియు రెండవవాఁడు సత్త్రాధికారియు నై యుండెను. ప్రథమయువకుని రూపమున వీరపురుషచిహ్నము లించుకేనియుఁ గానిపించకున్నను, ఆతని దట్టియం దొకనిశితకరవాల మమరియుండెను. ద్వితీయపురుషుఁడు వృద్ధుఁ డగునొకబ్రాహ్మణుఁడు. ఆతని దక్షిణహస్తమున రుద్రాక్షమాల యొకటి వ్రేలాడుచుండెను. వా రిరువురు నీ క్రిందివిధమున మాటలాడుకొనుచుండిరి:—

సత్త్రాధికారి—మిత్త్రమా ! నీ విపు డొనరింపఁబోవు ప్రయాణమతికష్టమైనది. ఆమార్గమునఁ జోరనాయకుఁడగు పవార్ సిం గనువానిసైనికులు దిరుగుచుందురు. వారి కంటఁబడి ధన, ప్రాణముల దక్కించుకొనఁ గలిగినవా రరుదు. నీవు కల్యాణపురమున కేఁగినపిదప నచటనుండి దక్షిణ

మార్గమును బట్టి పొమ్ము. పాడుదేవాలయపు మార్గమునఁ బోయితివేని నీకుఁ దప్పక ముప్పు వాటిల్లును. ఆయాలయమును గాని, దానిప్రాంతమున నున్నమఱ్ఱివృక్షమును గాని తలంచినప్పుడు నాప్రాణములు నిలువున నెగిరిపోవును. అదియే దొంగలకు విశ్రమస్థానము.

పథికుఁడు—నీవు చెప్పినమార్గమునఁ బోయినచో విజయపుర మీరాత్రికిఁ జేరఁ గలుగుదుమా? నా ప్రయాణమాలస్య మైనచో నాయాశయము లన్నియు భగ్నములై పోవును.

సత్రా—నేను సూచించిన దక్షిణ మార్గము చుట్టుదారియే యైనను నిరపాయ మైనది. చేరువ యని గుడిమార్గమునఁ బోయినచో నీగుఱ్ఱ మెంతవడిగాఁ బోయినను వర్ష మెక్కువగాఁ గురియుచుంటచే నీకుఁ జోరులబారినుండి తప్పించుకొనుట దుర్ఘటము.

పథి—నీవు నాయెడల దయఁ బూని యింతవఱ కుపదేశించినందుల కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. నా కింక సెల విమ్ము.

అని వందన మొనర్చి తనమార్గదర్శి పట్టుకొనియున్న వారువము నెక్కి వెడలిపోయెను.

ఇఁకఁ గల్యాణపురమున జరగుచున్నవిషయములు మన మరయవలయును. అంతకంతకు వానజ ల్లెక్కు వగుచుండెను. హ్రస్వరూపుఁడును దృఢకాయుఁడును నగుగూనివాఁ డొకఁ డావర్షములోఁ గల్యాణపురమార్గమునఁ బోవుచు గ్రామపుఁ జావడిలోని కేఁగెను. గ్రామాధికారియగు పటేలాతనిం గాంచి నంతనే యాసనము డిగ్గి యెదురేఁగి గౌరవార్హమగు పీఠము

పైc గూర్చుండcజేసెను. అన్యోన్యకుశలప్రశ్నానంతర మా నూతన పురుషుcడు పటేలుని గాంచి "మీపురమునకుc గుల్యానినుండి యెవ్వcడైన బాటసారి వచ్చినాcడా?" యని ప్రశ్నించెను.

పటేలు—లేదు. ఎవ్వcడును రాలేదు. నీవు మిక్కిలి యలసినట్లు గానిపించుచున్నాcడవు. నాపుత్త్రునివెంటc బోయి మా యింట భోజనము చేసి రమ్ము.

నూతనపురుషుcడు—సరియే కాని మీ రాయాత్రికుని నా దృష్టిపథమునుండి తప్పించితిరేని మీమాన, ధన, ప్రాణములు మీవి కావని మా జమాదారు చెప్పమనెను.

పటేలు—లక్ష్మణా! నిన్ను మే మెన్నcటికిని మోసము చేయువారము కాము. నీవు నిర్విచారముగాc బోయి భుజింపుము. కుల్యానినుండి యెవ్వcడైన వచ్చినచో నీకు వార్త నంపెదను.

ఈ మాట లాలించి లక్ష్మణుcడు పటేలు కుమారుని వెంట భోజనశాలకేcగెను. ఆతcడట్లు పోయినమఱి పదిపదునైదు నిమిషముల కొకయాశ్వికుc డాగ్రామమున కరుగుదెంచెను. పటే లాతనిని జూచినతోడనే దగ్గఱనున్న భటుని చెవిలో నేమియో చెప్పి, యాగంతుకునితో మాటలాడుచుండెను.

అంతట లక్ష్మణుc డా స్థానమునకు వచ్చి నూతనపురుషునివంకc దిరిగి "అయ్యా! తమ దేయూరు? తమ రశ్వమునుండి దిగకుండుట చూడ నీనర్షముననే మరలc బ్రయాణ మొనర్పc దలంచినట్లు లున్నారు." అని పలుకరించెను.

ఆగంతుకుఁడు——మా దేయూరైన నేమి? నే నీరేయి విజయపురమున కేఁగవలయును. నీవు నాకు మార్గదర్శివై యుండుటకు సమ్మతించినచోఁ బదిరూప్యము లొసంగెదను.

లక్ష్మణుఁడు——తమబోఁటివారియాజ్ఞ మీఱుట మేర గాదు. నా కీదారు లన్నియు బాగుగఁ దెలియును. దగ్గఱమార్గమున మి మ్మతిత్వరితముగ గమ్యస్థానముఁ జేర్పఁగలను.

ఆగంతుకుఁడు——మనము ప్రాచీనదేవాలయపుమార్గమును విసర్జింపవలయును. కల్యాణిపుర సత్రాధికారి యావంకకుఁ బోయినవారు చోరులచేతులం బడుదు రని నొక్కి చెప్పి యుండెను. విజయపురమునకుఁ బోవు దక్షిణమార్గమును నీ వెఱుంగుదువా?

లక్ష్మణుఁడు——ఎఱుంగుదును. కాని మనము దక్షిణమార్గమునఁ బోతి మేని రెండుమూఁడు దినములకుఁగాని నిర్ణీతస్థానమును జేరఁ జాలము. అదియునుగాక పహాన్ సింగు తన సేనలఁగూడి బీజపురమువంకకుఁ బోవుచుండ నిన్న చూచితిని. కావున మనల నడ్డగించువా రెవ్వరు నీప్రాంతమున లే రనుట నిశ్చయము. కావున మన మీదగ్గఱ దారిని బోవుటయే యుత్తమము. అటుపైనఁ దమయిష్టము.

ఆగంతుకుఁడు——సరియే. నీ యిచ్ఛకు వచ్చినమార్గమున నే నన్నుఁ గొనిపొమ్ము.

అని చెప్పెను. లక్ష్మణుఁ డందులకు వల్లే యని యాపథికునికి మార్గదర్శి యయ్యెను. ఇట్లు వా రిరువురు నంధకారమయ మగునాబాటను మినుకుమినుకు మనునక్షత్రకాంతులచేఁ దెలిసికొనుచు వాయువేగమునఁ బోవుచుండిరి. ఇట్లో

కటియునఁజగంట కాలము పయనము మొనర్చిన పిదప వారి కొక చిన్నగుట్ట కానిపించెను. దానిపై నొక పురాతన దేవాలయ ముస్నటులు పాడుకట్టుచుండెను. పాప! మానిశాసమయమున వర్షపాతభరము నైనఁ దలంపక లేనిధైర్యమును దెచ్చికొనుచు నెట్లో బాటసారి పోవుచుండ, వృద్ధకాయుఁ డగు నొకపురుషుఁడు తనదక్షిణ హస్తముచే నాతనిపడిచేతిని గట్టిగాఁ బట్టుకొనెను. అంతట లక్ష్మణుఁడు తులసీదాసునిగుఱ్ఱము నాఁపివైచెను. "అయ్యా! తమనామ మేమ్యది? తమ రెచటికిఁ బోవుచుంటిరి?" అని యావృద్ధకాయుఁడు ప్రశ్నించెను. బాటసారి మొదటఁ గళవళపడుచు నొంటి హస్తమును విడిపించుకొన యత్నించెను గాని సాధ్యము కాలేదు. ఎట్టకేల కాఁతడు తనమనస్సును పదిలపఱచుకొని "నన్ను - తులసీ - దా - సందురు - విజయ - పుర - మునకుఁ - బోవు - చున్నాను - తమ - రెవరు?" అని యడిగెను. అంతట నాతఁడు "నన్ను గోపాలసింగందురు. ఈ ప్రాంతభూముల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా నేలుచున్న షహాన్ సింగుపేరు నీ వాలించియే యుందువు. ఆతఁడు నాకుఁ బినతండ్రియగు నాయకుఁడునై యున్నాఁడు.

ఈ మాటలు తులసీదాసుని చెవులఁ బడినంతనే యాతఁడు నిర్విణ్ణుఁడై పోయెను. నోటఁ దడియాఱెను. హస్తములు వడఁకఁ జొచ్చెను. రూపము నిర్జీవప్రతిమవలె స్తంభించెను.

గోపాలసింగాతనిఖడ్గమును లాగివైచి రామలక్ష్మణుల సాయమున నాతనిని గుఱ్ఱమున నుండి దింపివైచి తానధిరోహించెను. తులసీదాసు తురగమునసుండి దిగుట కిష్టపడక యెంతగనో పెనఁగులాడెను గాని బలవంతు లగు మువ్వురువీరుల

ముం దాతనియాటలు సాగివచ్చునా ? వా రాతనిని వటవృక్షచ్ఛాయకుఁ గొంపోయిరి. ఆ రంగము ధీరులనుసయితము భీరులను జేయఁజాలియుండఁ దులసీదానుమాట వేఱ చెప్పనేల?

ఆ చెట్టు మొదలు రమారమి ముప్పదినలువది గజములు చుట్టుకొలత గలిగి యుండెను. దానిశాఖలనుండి వ్రేలాడు నూడలు భూమిలోనికిఁ బాతుకొనిపోయి వేర్వేఱువృక్ష స్కంధములో యనునటు లుండెను. అది వసంతసమయ మగుటం జేసి యాభూరిభూజము లేఁతయాకులతోను, చిగుళ్లతోను పొల్పారుచుండెను. వర్ష మతివిస్తారముగాఁ గురియుచున్నను, ఆ వృక్షమును శరణందిన పశు పక్ష్యాదులపై నిటుక్కన నొక్క చినుకైనను బడుచుండుట లేదు. చెట్టుననుండి రాలినయెండుటాకులు భూమిపైన వనలక్ష్మిచేఁ బఱువఁబడినతివాసీయో యనునటు లొప్పుచుండెను. బాటసారులసందడి విని సృగాలాదిజంతువులు కూఁతలు వెట్టుచుఁ బరుగిడుచుండుట చూడఁ దులసీదానునకు రాఁబోవు దుస్స్థితిని సూచించు చున్నవో యనునటు లుండెను. రామ లక్ష్మణ గోపాలసింగు లీతని నాచెట్టునకుఁ గట్టివైచి యచట వా రంతకుఁ బూర్వమే దాఁచుకొనిన భోజనపదార్థముల నారగించి మరలఁ దమపయనమును సాగింప మొదలిడిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము.

ఇన్నూఱుగురాశ్వికులు చోరపురమువంకకు వడివడిగాఁ బోవుచుండిరి. వారికరవాలములపై రక్తము పూఁత వెట్టినట్టు లుండెను. సైనికులలో ననేకులు మిక్కిలి యలసిపోయిరి.

గుఱ్ఱములపై వృక్షశాఖలతో నిర్మింపఁబడిన హౌదాలలో గాయపడినవీరులు పడియుండిరి. పురద్వారములను వీక్షించి నంతనే సైనికులమనములం దానందము వెల్లివిరిసెను.

హయహేషలు నింగి ముట్టెను. వీరిరాకను గాంచి చోరపురపౌరులు జయజయధ్వానములు సేయుచు వారి కెదురుపోయి స్వాగత మడిగిరి. ఆగంతుకులు తిన్నగ రాజ ప్రాసాదమును ప్రవేశించిరి. దస్యునాయకుఁ డగుపహార్‌సిం గాలోచనాసూచకనయనములతో, వక్షస్స్థలముపై విచ్చల విడిగాఁ బడుచున్న బూదెరంగుగల పెద్దగడ్డముతో విచార గ్రస్తుఁడై దర్శనగృహమునఁ గూరుచుండెను.

అంతట గుఱ్ఱముల టకటకధ్వను లాఁగిపోయెను. గుఱ్ఱపు దళమునాయకుఁడును, పహార్‌సింగు దాయాదుఁడు నగుమానసిం హుఁడు పహార్‌సింగును చేరఁబోవుచుండెను. అతఁ డింకను గూర్చుండకముందే దస్యులసర్దా రాతనిపంకకుఁ దిరిగి "మాన సింహా! నీలేఖ నా కందినది. గోపాలసింగు నొంటరిగా నీ వేల విడిచితివి ? వాని కేదేని యాపద తటస్థించినచో నీతప్పును సైరింపనునుమా." అనియెను.

మానసింహుఁడు—పహార్‌సింగుమహారాజా ! మనగోపాలున కేమియు భయము లేదు. మేము నిన్న కొల్లగొనినధన మిరువదివేలకు మించి యుండు నని తోఁచుచున్నది. మన పక్షమువారు కొలఁదిమందిమాత్రమే గాయపడిరి.

పహార్—సరియే ! అన్నియు బాగుగనే యున్నవి. కాని బాలు నొంటరిగా నీ వేల పోనిచ్చితివి ?

మానసింహుఁడు—కల్యాణియందలి కోశీదారుకడఁ గొన్ని హుండీలను మార్చుకొని రమ్మని గోపాలు నంపితిని. అక్కడనుండి మరలి వచ్చినపుడు నాకేమియు విశేషములు దెలుపలేదు. మఱుచటిదిన ముదయమున కాతఁడు గుడారమున లేఁడు కాని, రామలక్ష్మణుల సాహాయ్యము గొని కాలినడకను కార్యార్థము పోయితి ననియుఁ, దనవెనుక నెవ్వరిని పంపవల దనియును ద్వారరక్షకునితోఁ జెప్పి పోయి నటులు తెలియవచ్చెను. చేయున దేమియు లేక తను కొక జాబు నంపి మేము మెల్లఁగా నిటకు వచ్చితిమి.

పహార్—ముక్కుపచ్చ లైనను నమముగా నారినిబాలకు నసహాయునిగాఁ బోవనిచ్చిన నీ బోఁటిమూర్ఖుఁడు జన్మించి యుండకపోవుటయే యుత్తమము.

మానసింహుఁడు—మహాప్రభూ! నన్నారక దూషించు నందువలనఁ బ్రయోజన మించుకేనియు లేదు. అతఁడు నిరపాయముగా నిలు సేరఁ గలఁ డని నే నెఱుంగుదును. కాని తమయాజ్ఞయైనచో నేను మఱియొక యశ్వము నెక్కి పోయి గోపాలుని వెదకి తెచ్చెదను.

పహార్—నీ వేమియుఁ జేయ నక్కఱలేదు. మఱికొంతసేపు చూచి నేనే తగునేర్పాట్లు చేసెదను. నీవు గృహమున కేఁగి విశ్రమింపుము.

మాన—మేము దోచికొని తెచ్చిన సంచులలో నెంత ధన మున్నదో తమరు పరీక్షింపఁ గోరెదను.

పహార్—సరియే - వానిని గొనిరండు—

పిమ్మట నిరువురు సేవకులు కొన్నిసంచులను గొని వచ్చి పహార్సింగుముందు గుమ్మరించిరి. ఆతఁడత్యాతురతతో నాబంగారునాణెములను లెక్కించుచుండఁగా, "ఢా" మ్మనుశబ్ద మొకటి వినవచ్చెను. ఆశబ్దముమాహాత్మ్య మెట్టిదో కాని చోరనాయకునిముఖమునం దానందచిహ్నము లుదయించెను. "గోపాలుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. పైయంతస్తునందలి సాంకేతిక దీపమును వెలిఁగించుఁడు" అనుమాట లాతని నోటనుండి యప్రయత్నముగా వెలువడెను. మానసింహుఁ డది యంతయుఁ గనిపట్టి "మహారాజా! మనగోపాలసింగు నిరపాయముగా వచ్చు నని నేను జెప్పలేదా?" అనియెను.

పహార్—సోదరా మానసింహా! చిన్ననాఁటనుండియు నాచేతులలోఁ బెరిఁగిన గోపాలుఁడు వచ్చునో, రాఁడో యను సందేహముచే నిన్నేమైనఁ దూల నాడినచో నన్ను మన్నింపుము.

మాన:— ఉగ్రజు లొనంగిన దూషణ భూషణముల ననుజులు భక్తిశ్రద్ధలతో స్వీకరింప వలయునుగదా!

అని మానసింహుఁడు నవ్వుచుఁ బలికెను. అంతట గోపాలసింగాతావునకు వచ్చెను. దస్యునాయకుఁ డాతనిని కౌఁగిలించుకొని మూర్ధమాఘ్రాణించి తనప్రక్కను గూర్చుండఁ బెట్టికొనెను. గోపాలుఁడు తాను కుల్యానికిఁ బోయిన దాది చోరపురము ప్రవేశించువఱకును జరగిన యావద్వృత్తాంతమును విపులముగా వారలకుఁ దెలిపెను. పహార్సింహుఁ డది యంతయు శ్రద్ధతో నాలకించి బందీ యగుతులసీదాసును తన యెదుటికిఁ గొనిర మ్మని యాజ్ఞాపించెను. ప్రేలాడుచున్న

ముఖముతో, బాష్పధారలచేఁ దడిసిన కపోలములతో, భయముచేఁ గంపించుచున్న దేహముతోఁ, జలించుచున్న నేత్రములతోఁ, బాపమాబందీ గొనిరాఁబడెను. గోపాలసింహుఁడాతనినిబట్టి తీసికొనివచ్చునపుడు మార్గమధ్యమున నాతఁడెన్నియో పారసీకకవివాక్యముల నుదాహరించి వానిచేఁ జోరనాయకుని మెప్పింప నెంచెను.

ఇపు డాతనినోటనుండి మాట రాదాయెను. ప్రయత్నపూర్వకముగా నేదేని యుచ్చరింపఁ దలంచినను స్వరము కంపింప మొదలిడెను. "కరుణింపుఁడు, కరుణింపుఁడు," అను మాటలే కాని మఱియేవియు నాతఁడు పలుకఁజాల కుండెను. ఆతని దౌర్భాగ్యావస్థ నూహింప వలసినదే కాని వ్రాయ నలవి గాదు.

పహార్‌సింగు మేఘగంభీరస్వరముతో, "నీ కథ నంతయు మాకు సవిస్తరముగా నెఱిఁగింపుము" అని తులసీదాసు వంకఁ దిరిగి పలికెను. దాసుహృదయము పిడుగువడినట్లాయెను. కొంతసేపటికి ధైర్యమును చిక్కఁబట్టి మార్గమధ్యమునఁ దాను కల్పించిన యొకకథ నీవిధముగాఁ జెప్పఁదొడంగెను.

"ప్రభూత్తమా! నే నొక ఢిల్లీవర్తకుఁడను. నిన్నను కుల్యానివర్తకులతోఁ గొన్ని వ్యవహారములను సరిచేసికొని బీజపురమునకుఁ బోవుచు మార్గమధ్యమునఁ దమవారలచేఁ బట్టువడితిని. సన్నెటులైనను దమరు దయదలఁచి విడిపించెదరని నమ్ముచున్నాఁడను."

గోపాల—మూర్ఖుఁడా! త్రాఁచుఁబాముతో సయ్యాటలాడఁ దలంచుచున్నావా? కుల్యానినగరమున గోసాయీలకడ

నీవు కొన్ని హుండీలను మార్చితివి. అంతకన్న నీసంగతి వారెక్కువ యెఱుంగరు. ఈ సారి మహారాజుగారియెదుటఁ గల్లలాడ యత్నించితివేని నీప్రాణములు నీకు దక్కవనుట నిశ్చయము. ఇఁక నైనను నిజము చెప్పుము.

సహర్——అరే! అసత్యప్రలాపప్రవీణా! నీఁబోటి యసత్యవాదియొద్ద సత్యమును గ్రహించుటకు మా కనేక సాధనములు గలవు. రామలక్ష్మణులారా! నూనెగుడ్డలను వీని చేతులకుఁ గట్టి యంటింపుఁడు.

రామ లక్ష్మణులు నూనెలో ముంచిన కొన్ని గుడ్డలను తులసీదాసునిహస్తములకుఁ జుట్టిరి. తనకు రానున్న దురవస్థ నొక్కసారి యాతఁడు గ్రహించి, శోకప్రవాహమునఁ గొన్ని మాటలు కొట్టుకొనిపోవ, నీక్రిందివిధమునఁ జెప్పఁదొడంగెను. "మహా - రాజా! - కరుణింపుఁడు - నిజము - చెప్పె - దను. నన్ను - దహిం - పకుఁడు - ఈ - కట్లు - విప్పి - వేయుఁడు——

సహర్——నీవు సత్యము పలుకఁ దలంచితివేని త్వరగనే చెప్పుము. నీహస్తములు కాగఁజొచ్చినపిదప విచారించిన లాభము లేదు. నిక్కము వచించితివేని నీ ప్రాణముల కేయపాయమును గల్గింపము.

తులసీ——తమ భవ్యవాక్సుధాధారలచే నాప్రాణము లిప్పుడు కుదుటఁబడినవి.

రాముఁడు——ఈ సారి కల్లలాడితివా తప్పక యమునివీటి కంపఁబడుదువు.

తులసీ——విపత్సముద్రమున దరిగానక యీఁదుచున్నపుడు దొరకిననావ నెవఁడైనను భగ్న మొనరించుకొనునా? నేను

జెప్పఁబోవు రహస్యవిషయములను తమరు తప్ప నొరులు వినరాదు. కొలఁదినిముసములు నాకుఁ దమతో నేకాంత ముగా సంభాషించుట కనుజ్ఞ నీయవలయును.

పహార్ — (రామ లక్ష్మణులవంకఁ దిరిగి) మీరు వెనుకకుఁ బొండు. (తులసీదాసువంకఁ దిరిగి) మాముువ్వురకును శరీరములు వేఱైనను మన స్సొకటియే. కాన నీవు చెప్పఁ దలఁచినది మాకడ నిరభ్యంతరముగాఁ జెప్పవచ్చును.

తులసీ — అటులైన వినుఁడు. ఆపరాత్పరుఁడు సాక్షిగాఁ జెప్పు చున్నాను. నేను, ఆలంగీరు ఫాదుషావారికడ ఢిల్లిలో నొక లేఖకుఁడను. మహారాష్ట్ర ప్రభువగు శివాజీ మహా రాజునకుఁ గొన్ని సందేశములఁ గొనివచ్చితిని.

గోపాలసింహుఁడు — బీజపురమున కేల పోవుచుంటివి ?

పహార్ — నీ ప్రాణములను నిలుపుకొనుటయో విడనాడుటయో నీవే నిర్ణయించుకొనవలసి యున్నది.

తులసీ — క్షత్రియపుంగవులారా ! నేను జెప్పుదానియందించు కేనియు నసత్యము లేదని సప్రమాణముగా ఋజువు చేసెదను. ముందు నేను జెప్పున దాలకింపుఁడు. బీజపుర ప్రధానమంత్రి కొకజాగీరును, శివాజీమహారాజున కొక పెద్దజాగీరును ఫాదుషావారొసంగుటకును, వారిరువురును బీజపురమును ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునఁ జేర్చుటకును రహ స్యపుసంతు లేర్పఱచుకొనిరి.

పహార్ — (కను లెఱ్ఱఁజేసి) మూఢుఁడా ! మాప్రభు వగు ఖాన్‌మహమ్మదుపైన రాజద్రోహము నారోపించుచున్నా వు. ఇం దసత్య మున్నచో నీపాపఫలము నీ వనుభవింతువు.

తులసీ—మహాప్రభూ! - నాకరములను బంధించివైచిరి. కాని, లేకున్నచో స్వహస్తములతో నావాక్కుల సత్యముము నిర్ధారణ చేసియుందును. నావక్షస్స్థలమునఁ గట్టియుంపఁబడిన కాగితములను పరీక్షించి చూచిన నన్నియుఁ దమకే తెలియఁగలవు.

గోపాలసింగా కాగితములను దీసి పహాసింగున కొసంగెను. అవి మహారాష్ట్రభాషను వ్రాయఁబడి యుండుటచే నతఁడు వానినిఁ జదువఁజాలకుండెను. మానసింహునకు మహారాష్ట్రము కొంచెము తెలియును. అందుచే నాపత్రముల నాతని కొసంగెను. అందలి సంగతుల నాతఁడు చదివినకొలఁది నిర్విణ్ణుఁడై పోవుచుండెను.

మానసింహుఁడు వానిని సంపూర్ణముగాఁ జదివిన పిదప, తులసీదాసు చెప్పిన దంతయు సత్యమనియు, ఆలేఖలపై శివాజీ, బీజపురప్రధానమంత్రి, ఖాదుషాల యొక్క రహస్యముద్రలు కల వనియు, వారు కుట్రలు పన్నుచున్నారనుట కెంతమాత్రమును సందియము లే దనియుఁ జెప్పి, ఆబాబుల యర్థమును విపులముగా నాయకున కెఱుక పఱచెను. పహాసింగు రాజద్రోహులసంబంధియగు తులసీదాసుపై నమితాగ్రహముఁ జూపి వీనిని యమసదనమున కంపుటయే యుత్తమ మని మానసింహునితోఁ జెప్పెను. కాని రాజకార్యధురంధరుఁ డగు నాతఁ డందుల కనుమతింపక, తులసీదాసును సాక్షినిఁగాఁ గొని తమచేఁ జిక్కిన లేఖలను బీజపుర పునవాబునకు రెండుమూఁడు లక్షల రూప్యముల కమ్మవచ్చునని చెప్పెను. ఈయోజనకుఁ జోరనాయకుఁడు మిక్కిలి సంత

సించెను. మఱునాఁడు మానసింహ, పహర్ సింహ, తులసీ దాసులు బీజపురమునకుఁ బోవ నిశ్చయించుకొనిరి. అప్పటికే రాత్రి యగుటచే దస్యులసరదారు మిగిలినవారికి సెలవొసంగి తాను శయ్యాగృహమున కరిగెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

ఫెజిల్ ఖానుకోరిక.

"క. ఇల నెవఁడు బ్రదికి యుండఁగఁ
బలువురు బ్రదుకుదురొ వాని బ్రదుకె బ్రదుకు ప
క్షులు బ్రదుకుచుండవే ము
క్కులతోఁ దమపొట్ట నింపుకొనుచు ముదమునన్."

(తీర్థులపంచతంత్రము)

బీజపురమున నుండు సౌధరాజములలో అఫ్ఝుల్ ఖానుభవన మున్నతమైనది. దానికిఁ జుట్టును రమణీయమైన పూలతోఁట కలదు. అందు వివిధములైన పుష్పలతలును, అత్యున్నతములైన వృక్షములును గలవు. సాయంసమయములం దావనమున, అఫ్ఝుల్ ఖానుని కుటుంబమువారు సంచారము చేయుచుఁ జల్లనిపిల్లవాయువులచే నానందించు చుందురు. ఆ యుద్యానవనముచుట్టును గొప్పప్రహారీగోడ కలదు. ఒక నాఁటి సాయంకాలమునఁ బూర్ణచంద్రవదన యగు నొక రమణి వనప్రాగ్భాగమున నున్న చలువరాతిన్నెపైఁ గూర్చుండి యెవరికొఱకో యెదురు చూచు చుండెను. పూఁబోద లించుక కదలెనా యామెదృష్టి వానిపైఁ బ్రసరించును. మారుతా

హాతిచే నెండుటాకులచప్పుడు వినవచ్చెనా, యామె యావంక కుఁ జూచును. తాను సరిగ నూహింపఁజాలకపోతి నని తెలిసికొని నవు డొక్క నిట్టూర్పు విడుచు చుండును.

ఇట్లాకింతకాలము గడచినపిదప "సోదరీ" యను శబ్దము వినవచ్చెను. ఆనాదము వినినంతనే యంతవఱకును నిశ్చలముగాఁ గూర్చుండియున్నయాకాంత చటాలున లేచి "ఇచ్చట నున్నాను. ఇటు రమ్ము" అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఏమి యాబాలికగాత్రమాధుర్యము! అంతవఱకును కుహూస్వరములు చేయుచున్నకోకిలలుకూడఁ బలుకకున్నవే! ప్రాఁబొదరిండ్లమాటుననుండి యామెవైపునకు వచ్చుచున్నయానవయౌవనకోమలాంగుఁ డెవరు? "సోదరీ!" యని పిలిచిన దితఁడే కాఁబోలును! ఒక్కత్రుటిలో వారిరువురు బాహులతలలోఁ జిక్కుకొనిరి. "నాల్గుగంటలకే వచ్చెద నని వ్రాసి యింతయాలస్యము చేసితి వేల?" యని యాబాలిక ప్రశ్నింప, "కొన్నిరాజకార్యములచే రాలేకపోతి"నని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆ కాలమున బీజపురిరాజ్యమున రాజద్రోహు లనేకు లుండుటచే నేదైన విప్లవము రానున్న దేమో యని శంకించి యాతఁ డొనరింపవలసినకార్య మెట్టి దని యా బాలిక మరలఁ బ్రశ్నించెను. అందుల కాతఁడు సమాధానము చెప్పుట కిష్టపడలేదు గాని యామె మరలమరల నడుగుటచేఁ దమగృహమున కేఁగినపిదప నన్నియు వివరముగాఁ దెల్పెదనని చెప్పి యప్పటికే చీఁకటిపడుచుండుటచే సోదరీ సమేతముగా గృహోన్ముఖుఁ డాయెను.

వా రిరువురును రూపవంతులే యైనను రూపసాదృశ్యము మాత్రము గానిపించుట లేదు. ఆ పురుషుఁడు నూనూఁగు మీసములతోను, స్వర్ణసమానమగు దేహచ్ఛాయతోను విజ్ఞానమున కాకరములైన నయనములతోను ప్రకాశించుచుండెను. ఆతఁ డిరువదియేండ్లవయస్సుకలవానివలెఁ గానిపించును.

ఆ బాలిక దేహము ధవళముగా నుండెను. ఆమెకన్నులు శాంతకిరణములను వెదఁజల్లుచుండెను. ఆమెయఱచేతులనుండియు నఖములనుండియుఁ జెక్కులనుండియు నరుణకాంతులు వెలువడుచుండెను. తురుష్కయువతులలో నంత సౌందర్యవతి లే దని ప్రతీతి.

ఆయువతియువకు లిరువురును తమప్రాసాదమునందలి పైయంతస్తున కెక్కి, పరిమళవాయుపూరితమై యుత్తమ దీపములచే వెలుఁగొందుచున్న యొకగదియందుఁ బ్రవేశించి యందొక తివాసీపై నాసీనులైరి. వారిసంభాషణము నీ క్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నారము.

సోదరి — సోదరా; నీ వొనరింప వలసిన రాజకార్యము లేవియో కలవంటివే. అందు నీ వేమైనఁ జిక్కునఁ బడిపోదువేమో యని భయ మందుచున్నాను. ఆ కార్యము లేవియో నే నెఱుంగవచ్చునా ?

సోదరుఁడు.—రాజకీయసమస్య లతిక్లిష్టము లైనవి. అందును ప్రస్తుతము మనరాజ్యమునకు రానైయున్న యల్లరులు మాన్పుట మఱియుఁ గష్టతరము. ఇట్టి కఠినసమస్యలను నీ కెఱింగించినచో నీమానస మాందోళనపడు నని నీ కింత వఱకును తెలుపలేదు. కాని నీవు పలుమాఱు లడుగుచుం

-టివి గాన క్లిష్టముగాఁ జెప్పెద నాలకింపుము. మనయేలిక బాలుఁ డగుటచే బీజపురమును జయించుట కిదియే తరుణ మని యొకవంక ఆలంగీరుఫాదుషాయును, మఱియొకవంక శివాజీయును విశ్వప్రయత్నములు చేయుచున్నారు. మన నవాబునకు సామంతుఁ డగు పహాన్ సింగును శివాజీమహా రాజునకు దక్షిణహస్తమో యనఁదగు తానాజీమాల్సురే యును నేఁ డీపురమునకు వచ్చి రని తెలిసికొంటిని. కావున నేను వారిచర్యలను కనిపట్టుటకు మాఱువేసముతోఁ బోఁ దలంచితిని.

వీ రిట్లు మాటలాడుచుండఁగా దృఢకాయుఁడును వృద్ధుఁ డునగు నొకపురుషుఁ డటకు వచ్చెను. అతఁడు యుద్ధవిద్యా విశారదుఁ డని పేరొందిన అఫ్జల్ ఖానే. సోదరీసోదరు లాతనికిఁ బ్రణమిల్లిరి. అతఁడు వా రిరువురను కౌఁగిలించుకొని శిరములు మూర్కొనెను. ఫెజిల్ఖాను తాను జైనా కెఱింగించుచున్న విషయ మాతనికిఁ దెలిపి తనయత్నమున కాతనియనుమతి వేఁడెను. అంత నాతఁ డిట్లు పలికెను. "నాయనా! ఫెజిల్! రాజ్య మిట్టియురాజకస్థితియం దున్నపుడు నీబోఁటియల్పవయ స్కులు రాత్రులయందొంటిగఁ బోరాదు. నేనే పోయి యూపని చక్కఁబెట్టెదను." అనియెను.

ఫెజిల్—తండ్రీ! మీరు నాకన్నఁ జిన్నవయసువారై యున్న పుడే మహాయుద్ధములఁ బాల్గొని జగద్విఖ్యాతులు కాలే దా? నే నట్టిఘనకార్యములకుఁ గడంగుట లేదు సరియే కదా శత్రురహస్యముల నైనఁ గనుఁగొనవలదా? మీ దీవన నన్ను రక్షించుచుండ నా కపాయ మెట్లు వాటిల్లును?

అష్ఫుల్—సరియే. ఆలోచింప వచ్చునుగాని నీకుఁ బహార్ సింగుతానాజీమాల్సురే లీపురమునకు వచ్చిరని యెట్లు తెలిసినది ?

ఫెజిల్—బీజపురమున నుండెడు రాజభక్తి పరాయణులను ధనాశాపిశాచములచే నావహింపఁజేసి రాజద్రోహు లుగఁ జేయుటకుఁ దానాజీ యిటకు వచ్చుచుండె నని విని యుంటిమిగదా ! ఆతనికి దిలేర్ఖాను మిక్కిలి సహాయుఁ డని విని యాతనిభృత్యునకుఁ గొంత లంచ మిచ్చి యాత నికి వచ్చు లేఖలనకళ్ళను, తదితరరహస్యములను నాకెఱుక పఱుచు మని నెలరోజులక్రిందటఁ జెప్పియుంటిని. ఈ నాఁటి సాయంకాల మాతనిని సంకేతస్థలమునఁ గలసికొం టిని. ఈదినమునఁ బదిగంటలకొకవార్తాహారి వచ్చి దిలేర్ ఖానుతో రహస్యముగ నొకగదిలోఁ గొంతసేపు మాట లాడె ననియు, అది తాను పొంచి వింటిననియుఁ జెప్పెను.

అష్ఫుల్—ఆమాటలు భృత్యుఁడు పూర్తిగ వినెనా ?

ఫెజిల్—ఆసంభాషణము కొలఁదినిముసములుమాత్ర మేజరగె ననియు, అందుఁ దాను జాలవఱకు వింటి ననియుఁజెప్పెను.

అష్ఫుల్—ఆతఁడు వినిన దేమి ?

ఫెజిల్—పహార్సింగు కొన్ని మిక్కిలి ముఖ్యమగు కాగిత ములు పట్టుకొని యీయూరు వచ్చె ననియు, బహుశః ఈపురమున కుత్తరదిక్కున నున్న శ్రీరామాలయమున దిగు ననియు నెంతధన మిచ్చియైనను వానిని వెంటనే గ్రహింపవలయు ననియుఁ దానీరోజున నెంతరాత్రికైనను వచ్చెద ననియుఁ దానాజీ కబురంపెనఁట !

అఫ్ఝల్—అందుచే నీ విప్వు డాజ్ఞాలయమునకుఁ బోఁదలంచితివా ?

ఫెజిల్—తమ సెలవుకొఱకే వేచియున్నాఁడను.

అఫ్ఝల్—వచ్చువాఁడవక్రవిక్రముఁడును, ఎట్టి దారుణమునకైనను వెనుకంజ వేయనివాఁడును నైన పహార్‌సింగు. వానిచర్యలను గనిపట్టుటకుఁ బోవువాఁడు ముక్కుపచ్చలారని పసిబాలుఁడు. ఇందు బాలున కెన్నఁడైనను జయము కలుగునా ?

ఫెజిల్—వయసుతో నేమిపని ? "యతో ధర్మ స్తతో జయః" అనుబుద్ధిమంతులవాక్కు రిత్త యగునా ? అదియునుగాక నా కెంతవయసు వచ్చినను, ముక్కుపచ్చలారని పసిబాలునివలెనే మీకుఁ గానిపించుచుందును.

జైనా—సోదరా ! ఈకార్యమునకు నీ వేల పోవవలయును ? మనబలవంతరావునకుఁ గొందఱు వీరులను సాయ మిచ్చి యేల పంపరాదు?

ఫెజిల్—సోదరీ ! ఎన్నాళ్లు నేను ముగ్ధవలె నంతఃపురమునఁ గూర్చుందును ? (అఫ్ఝల్‌ఖానువంకఁ దిరిగి) తండ్రీ ! న న్నొంటిగఁ బంపుటకు మీరు శంకించు చుంటిరిగదా ! బలవంతరావును నేనును బోయి యాకార్యమును నిర్వర్తించెదము. ఇందులకు మీరు సెలవు దయచేయుఁడు.

అఫ్ఝల్—సరియే. నీయుత్సాహమును నే నేల భంగము చేయవలయును ? బలవంతరావును గొనిరమ్ము.

అంత ఫెజిల్‌ఖాను మేడక్రింది చావడిలోనికి దిగి యందుఁ గొందఱు వీరులతో సల్లాపము లాడుచున్న బలవంత రావును బిలిచి తనతండ్రి కడకుఁ గొనివచ్చెను. అఫ్ఘుల్‌ఖాను తనయునిహస్తమును బలవంతరావుకరమున నుంచి యాతనిని వేయికన్నులతోఁ గాపాడు మని చెప్పెను. అందులకు బలవంత రావు సమ్మతిసూచకముగా శిరమును వంచెను. పిదప ఫెజిల్ ఖానుతోఁ గూడి సమీపమున నున్న యొక గదియందుఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లొకపావుగంటకాలము గడచినపిదప, ఆగది నుండి యిరువురు సంన్యాసులు వెలువడిరి. ఇరువురును కాషాయవస్త్రధారణము గావించిరి. దండకమండలువులు వారిచేతులయందు వెలయుచుండెను. శరీర మంతయు బూడి దచేఁ బూయఁబడి యుండెను. ఫాలమున గంగామృత్తికా రేఖలు వెలయుచుండెను. వారిని జూచినంతనే అఫ్ఘుల్‌ఖాను జైనాలుకూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యము నొందిరి. వా రిరు వురును అఫ్ఘుల్‌ఖానునొద్ద సెలవు గైకొనిరి. ఫెజిల్‌ఖాను సోదరిని కౌఁగిలించుకొని మరల జనకునిదీవనలఁ గొని బలవంత రావుతోఁ గలసి గృహము వెడలెను.

అయిదవ ప్రకరణము.

"తా నొకటి దలఁచిన దైవ మొకటి దలఁచును."

ఆనాఁటిరాత్రి యెనిమిదిగంట లగునప్పటి కంధకారము నలుదిక్కుల వ్యాపించుచుండెను. అప్పు డిరువురు సంన్యాసులు బీజపురపు రాజమార్గమున నుత్తరదిశగాఁ బోవుచుండిరి. కొంత

దూరము లేఁగినపిదప వారు పట్టణాంత్యభాగమునకుఁ జేరిరి. ఆ ప్రదేశమున నిఱుపేదలు చిన్నచిన్న గుడిసెలను గట్టుకొని యందు వసించుచుందురు. వారాకుటీరములను దాఁటినపిదప నొక మామిడితోఁపుకడకుఁ జేరిరి. అం దొకజీర్ణాలయము కలదు. దానిచుట్టు నున్న ప్రాకారపుగోడలు కాలవశమున నచ్చటచ్చటఁ గూలిపోయెను. కర్ణందివేషధారు లగు ఫెజిల్ బలవంతరావు లాలయపువెనుకభాగముననుండి మెల్లఁగ మధ్య నున్న కోవెలయొద్దకు వచ్చి యం దెవరైన నుండిరేమోయని గోడకుఁగల రంధ్రములనుండి తొంగిచూచిరి. ఆ గుడిమధ్య భాగమున నెండుసమిధలచేఁ జేయఁబడిన యగ్ని ప్రజ్వరిలు చుండెను. దాని కెదుటిభాగమున దీర్ఘకాయుఁడును, బూదిచేఁ బూయఁబడినశరీరముగలవాఁడు నగునొక సంన్యాసి కూర్చుండి యుండెను. ఆతనికన్నులనుండి ప్రతాపానలను వెలువడుచుం డెను. అప్పుడప్పు డాతని కర్కశశ్మశ్రుజాలమునడుమ వికట హాసము తాండవించుచుండెను. ఆతనివామభాగమున భయ ముచే నించుక వడఁకుచున్న యుత్తరదేశబ్రాహ్మణుఁ డుండెను.

ఫెజిల్ బలవంతరావులు వారి నింకను జూచుచుండఁగనే సంన్యాసి రెండవవానివంకఁ దిరిగి, "తులసీదాసూ! మాతోఁ జెప్పిన ట్లీకాగితములు సరియగున వని వారితోఁ జెప్పకున్నచో నీశిరము నొక్కవ్రేటునఁ దెగవ్రేసెదను. మమ్ములను మోస పుచ్చఁదలఁచినచో నీప్రాణములు నీవి కా వని దృఢముగా నమ్ముము." అని పలికెను. అందులకుఁ దులసీదాసు తన సమ్మతిని దెలుపునటులు శిరము పంకించెను. అంతట నా యాలయపుద్వారమును తెఱచుకొని ముప్వురు పురుషు లా

సంన్యాసి యున్నయెడకు వచ్చిరి. ఆయాగంతుకులు శ్రీ - ఆలీ ఆదిల్ షాహాయును, ఆతనికార్యదర్శియు, మఱియొక క్షత్రియుఁడు నని ఫెజిల్ బలవంతరావులు కనుఁగొనిరి. కార్యదర్శి రాజద్రోహి యై బాలుఁ డగునవాబు నీభయంకర ప్రదేశమునకుఁ గొనివచ్చె నని శంకించి యాతనికి సాహాయ్యమొనర్ప వలయు నని ఫెజిల్ ఖాను తనచంద్రహాస మొరనుండి తీసెను గాని బలవంతరావుచే వారింపఁబడి తాను దాఁగి యున్నచోటనే నిలిచిపోయెను. అంతట నాక్షత్రియుఁడు సంన్యాసి కేదియో రహస్యముగఁ దెలిపెను. రాజును, ఆతని కార్యదర్శియుఁ గూర్చున్నపిదపఁ దులసీదా సిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. "బీజపురరాజ్య ప్రధాననాయకులారా! యవనరాజ్య స్థాపన ప్రవీణులారా! రాజకార్యధురంధరులును, రాజభక్తిపరాయణులు నగు మీ కీర్తి నలుదిక్కుల వ్యాపించు.—"

అనునంతలోఁ గార్యదర్శి ముఖము చిట్లించి, "చాలు నూరకుండుము. ఔరంగజీబునకుఁ బ్రియములైన నీవందిగీతముల నాఁపి ప్రస్తుత కార్యమునకుఁ గడంగుము" అనెను. అందులకుఁ దులసీదాసు, "చిత్తము. అదియే చెప్పఁబోవుచుంటిని. నేను ఢిల్లీసార్వభౌమునియొద్దనుండి శివాజీమహారాజునకు సందేశములఁ గొనిపోవుచు మార్గమధ్యమునఁ బహాద్ సింహునిభటులచేఁ బట్టువడితిని. మీ కత్యంతోపయుక్తము లగు కొన్నికాగితములను వారు నాకడనుండి గ్రహించిరి. వాని మూలముననఁగాని రాజద్రోహులను కనుఁగొని మీరు శిక్షింపఁజాలరు. అట్టిపత్రములు సంన్యాసివేషధారియగు పహాద్ సింగు

కడ నున్నవి. ఇప్పుడు మిమ్ముల నిటకుఁ గొనివచ్చినవాఁ డాతని దాయాదుఁ డగు మానసింహుఁడు." అనియెను.

ఈపలుకు లాలించినతోడనే ఫెజిల్ బలవంతరావులు మిక్కిలి వెఱఁగందిరి. ఎవరికొఱకు వారి కాభీతి ? తుచ్ఛము లగుతమదేహసుఖక్షేమములకు వెఱఁగొందునంతటి మూర్ఖులా వారు ? కారు. అతిదుర్మార్గుఁడును, బీజపురరాజ్యమును ధిక్క రించి స్వాతంత్ర్యమును గొనినవాఁడును, క్షత్రియ వీరశిఖా మణియు, మానసహాయుఁడు నగు పహార్ సింగుమొందర యల్ప వయస్కుఁడగు నవాబు, ఏకకార్యదర్శిసహాయుఁడై నిర్జన ప్రదేశమున నిలుచుట యపాయకరము గదా! ఇదియే ఫెజిల్ బలవంతరావుల భయమునకు మూలకారణము. బలవం తరా వాఁపకున్నచో, ఫెజిల్ఖా నొక్కక్షణమున నవాబు వామభాగమున నుండెడివాఁడే. బలవంతరా వాలోచన పరుఁడు. ఏకార్యమునందును, తొందరపడువాఁడు కాఁడు. నవాబు వయసున బాలుఁడైనను ఆలోచనలయందు వృద్ధుఁడే యనియు, కార్యదర్శి రాజభక్తిపరాయణుఁ డనియు నాతని నమ్మకము. తా మాలయముఁ జొచ్చినచోఁ గార్యభంగ మగు నని యాతఁ డెఱుంగును. ఫెజిల్ఖానున కిది వన్నియుఁ దెలిపి యెప్పు డవసర మైన నప్పుడే సాహాయ్యపడవచ్చు నని చెప్పి యాతని నాఁపినైచెను.

వ్రాయుట కింత కాలము పట్టినేకాని యిది యంతయు నొక్కక్షణములో జరగిపోయెను. తరువాత వా రిరువురును ఆలయమున జరగుచున్న సంభాషణను శ్రద్ధతో నాలకింపఁ గడంగిరి.

తులసీ—వారికడనుండి కాగితములను బలవంతముగఁ దీసి కొనుట యసాధ్య మని చెప్ప నక్కఱలేదు. కావున వారు కోరినధన మొసంగి వానిని దీసికొనుఁడు.

కార్యదర్శి—మీకడ నున్నపత్రములు సత్య మగునవియో లేక కల్పింపఁబడినవో మా కేమి తెలియును?

"మీరు వానిని పరీక్షించుకొనుఁడు" అని చెప్పి, పహార్ సింగు కొన్ని కాగితములను కార్యదర్శికడఁ బడవై చెను. వానిని కొంతవఱకుఁ బరీక్షించిన పిదప నామంత్రి వానిని ప్రభువునకుఁ జూపి మరల వారి కొసంగెను. "ఈ పత్రముల నెంతకు విక్రయింపఁదలంచితివి?" అని మంత్రి ప్రశ్నించెను.

పహార్—మూఁడులక్ష లని నేను కబు రంపలేదా?

మంత్రి—సరియే. మేము కోటలోనికిఁ బోయి యీవిషయ మాలోచించి తెలియఁబఱచెదము.

"పహార్ సింగును మోసపుచ్చువా రిదివఱకుఁ బుట్టి యుండలేదు." అని గర్జించుచు బూడెలోఁ గప్పబడియున్న కత్తిని చటాలునఁ దీసి ఆదిల్ షాహామెడపై నుంచి మేఘ గంభీర భాషణముల నాతఁ డిట్లనియె-"ఈసారి మమ్ములను మోసముచేయ నెంచినచో నీరాజు మృతిఁజెందు నని నమ్ముము. ఈక్షణమే పోయి సొమ్ము మానసింహునిచేఁ బంపుము. నీభటులచే మమ్మును బట్టింప నెంచినచో మే మవలీలగాఁ దప్పించుకొందుము గాని నీరాజు నీ కుండఁడు."

ఇందలిసత్య మంతయుఁ బాప మాకార్యదర్శికిఁ దేటపడెను. తనయల్పకృపాణముచేఁ జోరనాయకుని నెదిరించినచో

హాని వాటిల్లు నని గ్రహించెను. అతఁ డెట్లు చేయుటకును తోఁచక నిస్తబ్ధుఁ డై పోయెను.

ఫెజిల్ బలవంతరావులస్థితికూడ నట్లే యుండెను. వారు ద్వారమును భేదించుకొని వచ్చులోపలఁ ఒహార్‌సింగు నవాబు నంత మొందింపక మానఁడు. ఆ కారణముచే వా రిరువురును మంత్రపాశగతమైన కృష్ణసర్పమువలె నిలిచిపోయిరి.

భయంకరమైనయట్టి విపత్సమయమున ధైర్యము చెడక నిశ్చలుఁడై యున్నవాఁ డొక్క- అదిల్‌షాహాయే. ఆతఁడు మంత్రి వంకఁ దిరిగి, "కార్యదర్శీ! మాతుచ్ఛప్రాణములఁ గొన్న వీని కేమి లాభించును? కావున మా ప్రాణముల నీతఁ డకారణముగ నాసింపఁడు. కావున మాకు హాని రాఁబోవు నన్నభయము దక్కి-, కోటలోనికిఁ బోయి ధనము నిచ్చివేయుము. నీ వాతని నిబంధనల మీఱకున్నచో సు న్నతఁడు హత్య చేయఁడు" అని చెప్పెను.

తనకు సొమ్ము సురక్షితముగాఁ జేరినచో నవాబు ప్రాణముల కేమియు భయము లే దని పహార్‌సింగు చెప్పెను. కార్యదర్శి, రాజు చెప్పినచొప్పునఁ జేయుటకై యాతనికడ సెలవు గొని పోవుచుండ, తమ్ముఁ బట్టింప యత్నించినచో సార్వభౌముని చంపివైచెద నని పహార్‌సింగు హెచ్చరించి ద్రవ్యమును గొనుట కాతనివెంట మానసింహుని బంపెను. వారు పూర్తిగా నాలయము దాఁటువఱకును పహార్‌సింగుకత్తి నవాబుమెడపైననే యుండెను. వారు వెడలిపోయినపిదపఁ జోర నాయకుఁడు రాజునకు మోఁకరించి, "బీజపురసార్వభౌమా! నా వెనుకటి తప్పు లన్నియు మన్నింపుము. నేను పిఱికిపందలను

గొల్చుట కిష్టపడను. నీవు ధైర్యవిహీనుఁడ వయినబాలుఁడ వనియు, నిత్యభోగప్రియుఁడ వనియు విని మీసేనలను పలుతావుల నెదిరించి జయించితిని. ఇప్పటి నీధైర్యము నన్నాశ్చర్యసాగరమున ముంచివైచుచున్నది. మృత్యుదంష్ట్రల నుండియు ధైర్యమును వీడకుండు టాశ్చర్యకరము గాదా? నేఁటనుండియు నేను నిన్నతి విశ్వాసముతోఁ గొల్చుచుందు నని ప్రతినఁ జేయుచున్నాను. నేను నీకు సాహాయ్యపడెద నని యెవ్వరితోడను చెప్పవలదు. ఈకాలమున నెవ్వరిని నమ్మరాదు. నేను నిన్నుఁ గొల్చుచుంటి నని తెలియకుండుటకే, నే నీధనమును గ్రహించెదను. నాకడ విశ్వాసపాత్రులును, శూరశిఖామణులు నగు మూఁడువేలయాశ్వికులు గలరు. వారితోఁ గలసి నేను నిన్ను సేవించెదను. శత్రురహస్యములు దెలిసినపుడు మీ కెఱింగించుటకు ఫకీరువేషముతో 'దేవుఁ డిచ్చినది గైకొందును.' అని యఱచుచు వత్తును. అప్పుడు నన్ను నీ దర్శనమునకు రప్పించుకొనుము. నే నెంత యుపయుక్తుఁడనో నీకుఁ గొలఁదికాలముననే తెలియఁగలదు. నాపూర్వదోషముల క్షమించి నాకభయహస్తము నిమ్ము" అని ప్రార్థించెను. కరుణార్ద్రహృదయుఁడగు నవాబు పహారిసింగుశిరముపైఁ జేయి వైచి, "నీపూర్వ దోషము లన్నియు క్షమింపఁబడినవి. ఇటుపైన రాజభక్తిపరాయణుఁడ వై మనుము." అని దీవించి తన హస్తము నాతని కొసంగెను. ఆకరము నాతఁడు ముద్దిడుకొనెను. అప్పటికే మానసింహాదులు వచ్చువేళ యగుచుండుటచేఁ బహారిసింగు తన యెప్పటి రూపమును దాల్చి నవాబు శిరముపైఁ గత్తి నుంచి యెప్పటివలె నిలువఁబడెను.

అంతటఁ దలుపు తెఱచుకొని మానసింహుఁడును రాజకార్యదర్శియు వచ్చిరి. ధనము పూర్తిగ ముట్టిన దని చోరనాయకుఁడు తెలిసికొనినపిదప వా రిరువురను విడిచివైచెను. వారు వెడలునపుడు తన్నుఁ దీసికొని పొమ్మని తులసీదాసెంతో ప్రార్థించెను గాని వా రాతనిమాటలను వినిపించుకొనకయే వెడలిపోయిరి.

అటుపిదప మానసింహ పహార్సింగులను కాగితములపై వచ్చినడబ్బులోఁ దనభాగము తన కిమ్మని తులసీదాసు కోరెను. అగ్నిలో నేయిపోసిన ట్లిదివఱకే మండుచున్న చోరనాయకుని క్రోధాగ్ని యీమాటతో నొక్కసారిగాఁ బ్రజ్వలించెను. ఆతఁడు తనకత్తితోఁ దులసీదాసు నొక్క దెబ్బ కొట్టెను. దానితో నొక్కకేక వైచి యాతఁడు నేలఁ గూలెను. అంతటఁ దేవాలయద్వారములను పగులఁగొట్టి ఫైజిల్ బలవంతరావులు చేతఁ గృపాణములు ధరించి పహార్సింహ మానసింహులపైఁ బడిరి. అందుచే వారు తమధనమును గ్రహించి గోడలను దాఁటి యొక్కక్షణములో మాయ మైపోయిరి. ఫైజిల్ బలవంత రావులు తులసీదాసుకడకు వచ్చిరి. బలవంతరావున కించుక వైద్యము తెలియుటచేత నాతనినాడి చూచి ప్రాణభయము లేదని గ్రహించి గాయమునకుఁ గట్టు కట్టి చేరువనున్న చెఱువుననుండి జలము దెచ్చి వాని ముఖముపైనఁ జిలికెను. ఆనీటిచే నాతఁడు సేద దేఱి యింకను భయముచే వడఁకుచుండ, పహార్సింహ మానసింహులపలాయన మాతని కెఱిఁగించి ఫైజిల్ఖా నాతని భయమును బాపెను. అంతట బలవంతరావు

సమీపమున నున్న పురరక్షకశాఖవారిని రావించి వారిని తులసీదాసునిరక్షణమునకు నియోగించెను.

పిదప వా రిరువురును కారాగృహాధిపతియగు దిలేర్ ఖానుయొక్క విశ్రాంతిగృహమువంక కరుగుచుండిరి. అప్పటికి రాత్రి రెండుగంట లాయెను. ఆకాశ మంతయు మేఘావృతమై యుండెను. నిమిషనిమిషమునకును ఉఱుము లెక్కువ యగుచుండెను. అంధకార మయమగు నీప్రపంచమునందలి పథికులకు మార్గమును జూపుటకో యన విద్యుత్కాంతులు తళతళ మెఱసిపోవుచు నప్పటప్పటఁ గానిపించు చుండెను. మెల్ల మెల్లఁగా వర్ష మారంభించినది.

ఆ సమయముననే ఫెజిల్ రాధా కాంతులు దిలేర్ ఖాను విశ్రాంతిగృహమునకు వచ్చిరి. ఆసీఫ్ఖాన్ ఖాను మందిరమువలె నాతనినిలయ మందమైనది గాకున్నను, అం దున్నవారిని పట్టుకొనుట కడు దుష్కరము. అం దనేకరహస్యపు మార్గములు గలవు. బలవంతరా వాగృహము ద్వారముకడకు వచ్చి యచ్చట నున్న ప్రతీహారిని తమకు నిలుచుటకుఁ దా వొసంగు మని కోరెను. కాని యాతఁడు సమ్మతింపలేదు. నిశాసమయమున వర్షములో నెక్కడికిఁ బోదు మని యెంత మొఱయిడినను వారికి విశ్రమించుటకుఁ దా వొసఁగ సమ్మతింపలేదు. బలవంతమున నైనను తా మచట నుండవలయు నని తలుపులను త్రోసి ఫెజిల్ బలవంతరావులు లోనఁ బ్రవేశించిరి. ద్వారరక్షకుఁడు "వలదు వల" దని గట్టిగాఁ గేక వేయుచు గుమ్మమున కడ్డుగా నిలిచెను. ఆశబ్దము నాలకించి లోపలనుండి ముప్వురు పురుషులు కరవాలములతో ద్వారము కడకు వచ్చిరి. అం

దొకఁడు దృఢకాయుఁడును ఆజానుబాహుఁడునై యుండెను. ఆతనివదనమునుండి వీరరసము తొలఁకాడుచుండెను. ఆతఁడు సంన్యాసులవంకఁ దిరిగిఁ మీ రెవరు ? ఏల యిచట బలవంతముగా నిలువఁదలచితిరి? ఇంకొక గృహమునకుఁ బోరాదా ?" అని ప్రశ్నించెను.

బలవం—మేము తులజాపుర సంన్యాసులము. కాశీ యాత్రకుఁ బోవుచు నీపురమును జూడవచ్చితిమి. మే మీసమీపమున నున్నయొక చెట్టుక్రింద శయనించి యుండ వర్ష మారంభించెను. ఈ రాత్రి కీగృహమునఁ దల దాఁచుకొనఁ దలఁచి యుండ మీ ప్రతీహారి మమ్ము వారించెను. మే మిపు డెచటికిఁ బోఁగలము ?

వీరుఁడు—మీరు తులజాపురమున నుండు సంన్యాసుల నెవరినైన నెఱుంగుదురా ?

బలవం—మాగురు వగుపురాణగురు వాపురముననే వసించుచుండెను.

వీరుఁడు—పురాణగురువా? (అని యాశ్చర్యముగాఁ బలికెను.)

బలవం—అవును. నేను పురాణగురునిశిష్యుఁడ నగు వసంతగురుఁడను. (ఫజిల్ వంకఁ జూపి) నా కీతఁడు సహచరుఁడు.

వీరుఁడు—నా పేరు తానాజీ మాల్సురే.

బలవం—మీరు తానాజీమాల్సురే నైనచో మీకడ మాకు రహస్యములు లేవు. మేము షహాన్ సింగునకుఁ బురాణగురునివలన నొకలేఖను గొనివచ్చితిమి.

తానా—షహాన్ సింగు మీకుఁ గనుపడెనా ?

బలవం—మే మిప్పు డాతనికడనుండియే వచ్చుచుంటిమి.

ఆతఁడీపురమున కుత్తరమున నున్న జీర్ణాలయమున నున్నాఁడు.

తానా—నిజముగ మీ రాతని నటఁ జూచితిరా ?

బలవం—మీ కంత నమ్మకము లేనిచో నెవరినైనఁ బంపుఁడు.

తానాజీ తనయనుచరులలో నొకని నాయాలయమునకుఁ బంపి యెట్లులైనను షహాన్ సింగును తనకడకుఁ గొనిరమ్మని చెప్పెను. ఇంతవఱకును తానాజీ కరవాలమును చేత ధరించి యుద్ధమునకు సిద్ధపడి యుండెను. కాని యిప్పుడు కత్తి నొరలో నుంచుకొని యజాగ్రత్తగా నుండెను. బలవంతరావు విదియే, సమయ మని గ్రహించి, ఫైజిల్ ఖానునకు సంజ్ఞ చేసి తనచొక్కాలో గుప్తపఱిచిన ఖడ్గమును దీసి తానాజీపై నువ్వెత్తుగాఁ బడెను. ఫైజిల్ఖానుకూడఁ దానాజీయనుచరునిపైఁ దలపడెను. తమ్ము నెదిరించువారు ముగ్గురు కల రనియే బలవంతరావు తానాజీని మాయచేసి యొకనిని జీర్ణాలయమునకుఁ బంపెను. బలవంతరావు తనశక్తి నంతయు నుపయోగించి మొదటనే తానాజీని మస్తకముపైఁ గొట్ట యత్నించెను. కాని దైవవశమున నాకత్తి యాయింటి * గోపానసియందు గ్రుచ్చుకొనిపోయెను. ఆయింటివలీక మంత పొట్టిదిగా లేకున్నచో నాకరవాలము తానాజీతలపైఁ బడి యాతనిని యమసదనమున కంపవలసినదే. తనయుపాయస్థితిని గ్రహించి తానాజీ, తనచంద్రహాసమును దీసి రాధాకాంతునిపైనఁ బడెను. పాపము ! బలవంతరావు తనకత్తిని దూలములో

---

* గోపానసి యనఁగా వసారాల కుండు దూలము.

నుండి లాగివైచి తననేర్పు నంతయుఁ గనఁబఱచుచు యుద్ధము చేసెను గాని ద్వంద్వయుద్ధమునం దసమాన ప్రజ్ఞగల తానాజీ ముందు నిలుచుటకే కష్టముగా నుండెను. బలవంతరావు, తానాజీ నొక్క ప్రేటుతోఁ జంపివేయవలయు నని తలంచెను గానిదైవ మందులకుఁ బ్రతికూల మాయెను.

ఫెజిల్ఖాను బాలుఁడైనను తనయసమానసామర్థ్యము చేతను, చాకచక్యముచేతను బలిష్ఠుఁడగు తనశత్రుని భుజములపైఁ గట్టిదెబ్బ కొట్టెను. దానితో నాతఁడు నేలఁ బడెను. ఆసమయమునకే తానాజీ బలవంతరావుతలపైనఁ గత్తితోఁ గొట్టుటచేత నాతనిశిరముననుండి రక్తము కారుచుండెను. ఆదెబ్బతో నాతఁడు మూర్ఛిల్లెను. ఫెజిల్ఖాను తానాజీపైఁ దలపడెను గాని యామహారాష్ట్రవీరుఁ డాతనిచేతి కృపాణమును రెండు తునుక లగునట్లు గొట్టివైచెను. ఖానుని జంపుట యాతని కొక్కనిముసపుఁబనియే. కాని యాతఁడు నిష్కారణముగా మానవరుధిరమును గ్రోలుట కిష్టపడఁడు. కావున నాతఁడు దీపము నార్పివైచి పడియున్న మహారాష్ట్రు నెత్తికొని ద్రోడ్డి మార్గమున వెడలిపోయెను.

ఇది యంతయు నైదాఱునిముసములలో జరిగిపోయెను. ఈ నలుగురు వీరులును యుద్ధమునకుఁ గడంగుట చూచి ద్వారరక్షకుఁడు రెండు మూఁడు నిముసములు భయముచే వడఁకుచు నిలువఁబడిపోయెను. అంతట వీరివీరాలాపములను, కత్తులతాఁకుడుచేఁ గలిగిన "ఖణేల్—ఖణేల్" మనుశబ్దములను విని యామార్గమునఁ బోవుచున్న పురరక్షకు లాగృహమునఁ బ్రవేశించి, ఫెజిల్ఖాను తా నెవరో వారి కెఱుకపఱిచి తానాజీని

వెదకుటకుఁ గొందఱను నియోగించి, ఒకనిని వైద్యుని రావించుటకుఁ బంపెను. తాను బలవంతరావు గాయమునకుఁ దన వస్త్రమును జించి కట్టు గట్టి ముఖముపై వర్షజలమును జల్లెను. దానితో నాతని కించుక స్మృతి వచ్చెను.

ఆఱవ ప్రకరణము.

దిలేర్‌ఖానువిశ్రాంతిగృహమున కఫ్జుల్‌ఖాను పోవుట.

ఫెజిల్ రాధాకాంతులు గృహము విడిచి పోయినది మొదలు అఫ్జుల్‌ఖాను మేల్కొనియే యుండెను. ఆతఁడు ప్రతినిమిషమునను వారిరాక కెదురు చూచుచుండెను. రాత్రి మూఁడు గంట లగునప్పటి కాతనికిఁ జిన్నకునుకు పట్టెను. జైనా కునికిపాట్లు పడుచున్నను ఎట్లో మేల్కొనియే యుండెను. తెల్లవాఱుజామున నాల్గుగంట లగునప్పటికి గృహసేవకుఁడొకఁడు లోనికి వచ్చి పురరక్షకుఁ డొకఁ డత్యావసర మగునొక విషయమును నివేదింప వచ్చె నని చెప్పెను. ఆమె తండ్రిని మేల్కొలిపి క్రిందికిఁ బంపెను. ఆమె, పురరక్షకుఁ డేమిసమాచారము దెచ్చెనో యని భయపడుచుఁ గూర్చుండి యుండెను. అంతట నఫ్జుల్‌ఖాను ప్రవేశించి, ఫెజిల్‌ఖాను క్షేమముగా నుండె ననియు, బలవంతరావునకు బలమగు గాయము తగిలె ననియు జైనాకుఁ దెలిపెను. తన సోదరుని క్షేమము విని సంతసించెను గాని బలవంతరావుస్థితి వినినంతనే యామె సంతోషము మటుమాయ మాయెను.

అఫ్జుల్‌ఖాను భవనము క్రింది యంతస్తునందు నలువం ద్రశ్వికభటు లెప్పుడును వసించుచుందురు. వా రీతని చక్ర రక్షకులు. రాజ్య మరాజకస్థితియం దుండుటచేతను,రాజ్యమును ద్రోహులపాలు గాకుండునట్లు చేయుటకుఁ గంకణము గట్టు కొనుటచేతను ఆతఁడు రాత్రులం దొంటిగా వీథులలోఁ బోవుట కిష్టపడఁడు కావున, నాతఁడు చక్రరక్షకపరివేష్టితుఁడై దిలేర్ ఖానుని విశ్రాంతిగృహమువంకకు బయలువెడలెను. వీ రచటికిఁ బోవునప్పటికే వైద్యుఁడు వచ్చి బలవంతరావునకు మందిచ్చెను. దెబ్బ బలీయముగాఁ దగిలెను గాని ప్రాణభయము లే దని యాతఁడు చెప్పెను. అఫ్జుల్‌ఖాను, తనయునివలన జరగిన సం గతు లన్నియుఁ దెలిసికొని తన మిత్త్రుఁడగు బీజపుర ప్రధాన మంత్రి రాజద్రోహి యాయె నని విని మిక్కిలి విచారించెను. ఆతని తనయుఁడగు ఖోవాస్‌ఖాను రాజద్రోహి కాఁ డని యాతఁ డెఱుంగును.

అందుచే నాతఁడు కుట్రయందుఁ జేరకుండునట్లు కాపా డు మని ఫెజిల్‌ఖానుతోఁ జెప్పెను. పురరక్షకు లెఱుంగనివారి నెవ్వరిని పట్టణము దాఁటి పోనీయవల దని పురద్వార రక్షకుల కాజ్ఞల నంపెను. అంతటఁ దులసీదా సచటికి వచ్చెను. ఆతనికిఁ బెద్దగాయము తగులలేదు. ఆతనివలనఁ గొన్ని విషయములను గ్రహించి, తనయొద్ద నుండు మని యఫ్జుల్‌ఖా నాతనిని కోరెను. వెఱఁకఁబోయినతీగ కాళ్లకుఁ జుట్టుకొనిన ట్లాతని కీకోరిక వరమువలెఁ గానిపించెను.బలవంతరావును పల్లకిలో నిడు కొని తక్కినవా రందఱు నఫ్జుల్‌ఖానుభవనమునకుఁ బోయిరి.

ఏడవ ప్రకరణము

నవాబు రహస్యాలోచన.

మనపూర్వుల శిల్పకళానైపుణ్యమును జూడవలెనన్నచో బీజపురరాజప్రాసాదమును జూచి తీరవలయును. ఈసుందర భవనము భాగీరథియను మహారాజ్ఞికొఱకు నిర్మింపఁబడెను. పాడువడిన బీజపురపుఁగోటయం దిప్పటికిని చూపఱ కాశ్చర్యము గొలుపుచున్న యేడంతస్తులభవన మదియే. అందు రెండంతస్తులశనిపాతముచేఁ బూర్తిగా శిథిలమై మిగిలినవి మాత్రము కానవచ్చుచున్నవి. అందు మూఁడవది యిప్పటికిని సుందరతర మై, భవన మంతయుఁ బాడువడకమున్నెంత గొప్ప భవనమో యూహింప నవకాశ మొసంగుచుండెను. ఇదికూడఁ బలుతావులందుఁ బాడువడుచుండెను. గోడలపైనఁ జిత్రింపఁబడిన విగ్రహములును, ద్వారములపైనఁ జెక్కఁబడిన జిలుఁగుపనియు, గృహాంగణములం దుంపఁబడిన చలువరాతి ప్రతిమలును శిథిల మగుచుండెను.

ఈకాలమున నాప్రాసాద మిట్టిహీనస్థితియం దున్నను, ఆనాఁటిశిల్పులఘనతను వేవిధంబులఁ జాటుట కిది యెంతయుఁ దగియుండెను. ఆభవనము సుందరములైన పలుకిటికీలచే నొప్పి వలయునంత వాయువును వెలుతురు నొసంగుచుండెను. కాని యిప్పు డాకిటికీలకుఁ దలుపులు లేకపోవుటచే వర్షము, గాలి, సూర్యరశ్మి మున్నగువానిచే నానాఁటి కాభవనము నశించి పోవుచుండెను. పైయంతస్తులు విశేషముగాఁ బడిపోవుటచే జనులు పోయి చూచుట కనువుగా లేకుండెను. కాని పై

నుదాహరింపఁబడిన మూఁడవ యంతస్తునందలి కిటికీలలోఁ గూర్చుండి క్రింద నున్న శిథిలభవనమును జూచినచో జగమంతెంత గొప్పవస్తువైనను నశింపవలసినదే కదా యని తోఁపక పోదు. ఈప్రాసాదమున కించుక దూరమునఁ బాడువడిన పురవీథులు, మసీదులు, గోరీలు, భవనములు మున్నగు మేలు కట్టడములు కానవచ్చును.

ఆలీఆదిల్ షాహా పాలనమున, బీజపురమునందలి పైనఁ జెప్పఁబడిన భవనము లన్నియుఁ బూర్ణకళలతో విరాజిల్లుచుండెను. రాజప్రాసాదమునకుఁ బశ్చిమదక్షిణభాగములయందుఁ బట్టణము నిర్మింపఁబడియెను.

విలేర్‌ఖాను గృహమున, క్రిందటి ప్రకరణమునందు వ్రాసిన ద్వంద్వయుద్ధములు జరుగుచున్న సమయమున రాజసౌధమున నుండు కచేరీచావడియందు బీజపురపు నవాబు విశ్వాసపాత్రులగు కొందరుద్యోగులతోఁ గార్యాలోచనముఁ జేయుచుండెను. తనతండ్రి కృపచే రాజ్యమునందలి యున్నత పదవి నందఁగలిగిన ఖానుమహమ్మదు రాజద్రోహి యని తెలిసికొనుటచే నవాబు మిక్కిలి ఖిన్నుఁడాయెను. ఖానుమహమ్మదు పూర్వపు నవాబునొద్ద నౌకరుగాఁ జేరి యాతనికి సమస్తోపచారములను జేసి యాతనిదయను సంపాదించెను. ఆతని కృపచేతనే ఆస్థానమున లేఖకోద్యోగము నీతఁడు సంపాదింపఁ గలిగెను. ఈతఁడు విశ్వాసపాత్రుఁడని నమ్మి మహారాజీతనికిఁ క్రమక్రమముగాఁ బ్రధానమంత్రిపదవి యొసంగెను. కలనైనను తలఁచి యుండని యగ్రస్థానము తన కలవడుటచేత నీతఁడు మదించిపోయెను. నానాఁటికి ధనకాంక్ష యెక్కు

వాయెను. అందుచేతనే నేఁడు ఢిల్లీసార్వభౌమునితో రహస్యముగఁ జేరి, బీజపురరాజ్యపతనమున కితఁడు ప్రయత్నించుచుండెను. ఖానిసతనమును తొలఁగించి ప్రధానమంత్రిని గావించిన సార్వభౌమునితనయునిపైనఁ గుట్రలు పన్నుట కాతనిమన సెటు లొప్పెనో? ధనాధికారములు గలవారెట్టి దోషకృత్యములకైన నొడఁబడుదురు గదా! విత్తవంతులలో గుణవంతు లుండు టరుదు. ఖాను మహాత్మునకును, అఫ్జుల్ ఖానునకును ఎక్కువమైత్రి గలదు. అందుచేతనే నవాబున కఫ్జుల్‌ఖానునిగూర్చి సందేహింపవలసివచ్చెను.

పహార్‌సింగుకడనుండి కొనివచ్చిన కాగితములను సంరక్షించుటకు నవాబు తనకార్యదర్శితోఁ గూడ రాజమందిరమునం దున్న యాలోచన మందిరమునందుఁ గూర్చుండియుండెను. ఆ పత్రములు మహారాష్ట్రభాషలో వ్రాసియుండుటచే వారి కేమియుఁ దెలియలేదు. అందుచేత విశ్వాసపాత్రుఁడగు నీలకంఠరాయులను గొని రమ్మని యొకభటుని బంపిరి. ఆతఁడా సమయమునందు సుఖముగాఁ దనగృహమున శయనించియుండెను. రాజాజ్ఞను వినినతోడనే యాతఁడు దుస్తులను ధరించి రాజప్రాసాదమున కతిసంభ్రమమున నరుగుదెంచెను. అంతయర్ధరాత్రివేళఁ దన్ను రావించుటకుఁగల కారణమేమో యాతఁడు గ్రహింపఁజాలకుండెను.

నీలకంఠరాయులు వచ్చినతోడనే యాతనిని గూర్చుండ నియోగించి యాతనితో నవాబిట్లనెను. "బ్రాహ్మణోత్తమా! నీయందు మాకుఁగల నమ్మకముచేతనే రహస్యకార్యాలోచనలయందుఁగూడ నిన్ను రావించితిమి. రాజద్రోహ మనునది

నీకు దూర మని మే మెఱుంగుదుము. ఇంతవఱకును రాజభక్తాగ్రగణ్యుఁడని మన మెంచుచున్నయొకఁడు రాజద్రోహి యని తెలిసికొనఁగలవు. అందులకు సంభ్రమపడవలదు. మాశ్రేయమును గోరుమీరాభోఁటివారిసాహాయ్యముచేత మేము తప్పక జయ మందుదు మని మాకు ధైర్యము గలదు. ఇప్పుడు నీకొసంగఁబోవు కాగితములలో నున్న సంగతు లెవరికిని తెలుపఁగూడదు." అని చెప్పి కొన్ని పత్రముల నాతనిముందు పడవైచి చదువు మనెను. నీలకంఠరాయ లందులకు సమ్మతించి యాకాగితములను జదివి వారికి వినిపించెను. అం దవసరమగు వాని నిచటఁ బొందుపఱుచుచున్నాము:—

"దైవేచ్ఛచేత ఫాదుషావారిసైన్యములకుఁ గ్రిందటి దండయాత్రలో మరలి రావలసివచ్చినది. అది వారిమనస్సును బాధింపకుండునుగాక! మరల దైవఘటనచే వారికి విజయము చేకూరుసమయము వచ్చుచున్నది. అందులకు నేను విశ్వప్రయత్నములఁ జేయుచున్నాను. ఇప్పటికే చాలమంది ఫాదుషావారిపక్షమునకు మరలిరి. కొందఱింకను ఏపక్షమున నుందుమా యని యోజించుచున్నారు. మఱికొందఱు నవాబున కనుకూలురై యున్నారు గాని వా రతిస్వల్పసంఖ్యాకులు. కొలఁది మాసములలో సర్వమును సిద్ధపఱిచి ఫాదుషావారి కెదురేఁగించి వారిసైన్యములకు బీజపురమున స్వాగతాదిసత్కారము లొసంగుదుము. అసత్యపూర్ణమగు షియాతెగవారి యాచారములందును, ఏమియు నెఱుంగని బాలుని పరిపాలనమునందును మాకు విసువు జనించినది. ఫాదుషావారు విజయ మొందిన పిదప బాలునకుఁ దగువిధమున నేర్పాటు చేయవచ్చును. వారు

నాకుఁ జూపఁబోవు హితమునకుఁ గృతజ్ఞుఁడను. పాదుషావారి రాజ్యము త్వరలో విస్తరింపవలయు నని కోరుచున్న—

ఖానుమహమ్మదు వ్రాలు.

బీజపుర ప్రధానమంత్రి."

మిగిలినలేఖలలో శివాజీ వ్రాసినవి కొన్ని యుండెను. ఆతని జనకునకుఁ బూర్వపు బీజపురపునవాబు, విధించిననాల్గు వత్సరముల కైదునకును, హైందవులపై విధించుచున్న యన్యాయపుఁబన్నులను గుఱించియు; పరిహారమును గోరుచు, శివాజీ మహారాజు తనపితృపితామహులనుండివచ్చుచున్న స్వాతంత్ర్యమును గోరుచుఁ, దనసైన్యములతో నవాబుపక్షమున నుండుట కాతఁ డనుజ్ఞ వేఁడెను. ఈవిషయమును గూర్చియే మఱికొన్ని లేఖలనుగూడ శివాజీ వ్రాసియుండెను.

ఈకాగితములను జదివినపిదప ఖానుమహమ్మదునకు మరణశిక్ష విధింపవలయు నని వారు మువ్వురు నేకగ్రీవముగా స్థిరపఱచుకొనిరి. శివాజీపై యుద్ధమునకుఁ గడంగుటయా ? లేక క్షమాపత్రము నొసంగి కొన్నికోర్కెలను చెల్లించుటయా యను నది రెండవప్రశ్న. ఆలంగీరు పాదుషాపైన యుద్ధ మెట్టులైనను తప్ప దనియు, శివాజీతోఁగూడ విరోధము పెట్టుకొనినచో నాతని గెలుచుట కష్ట మనియు, శివాజీవనదుర్గప్రాంతములకుఁ బోయి యాయడవులలో వారిని జయించుట దుష్కర మనియు, అందువలన నాతనితో మైత్రి నెఱపుటయే శ్రేయోదాయక మనియు నీలకంఠరాయలు పలికెను. కాని నవాబునకును, మఱి కొందఱుద్యోగులకును ఆమాటలు రుచింపవాయెను. వారు

శివాజీయొక్కౌన్నత్య మడఁగించుటకు యుద్ధమే కర్తవ్య మని నిశ్చయించుకొనిరి.

వా రి ట్లాలోచించుకొనుచుండఁగానే "దేవుఁ డిచ్చినది నేను తీసికొందును." అను పెద్దయాఱపులు వినఁబడియెను.

రాజు తనమిత్త్రుల నింకొకగదిలోనికిఁ బంపి కేకలు వేయునా పిచ్చివానిని గొని రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. అప్పటికే యాకేకలు వేయువానిని భటులు కట్టివేయుచుండిరి. రాజాజ్ఞ విని వారు మిక్కిలి యాశపడి యాతనిని లోనికిఁ బోనిచ్చిరి. ఆతఁ డొకఫకీరువలె నుండెను. నవాబును జూచినంతనే మోఁకరించుట మొదలగునవి చూడ నీతఁడు నాగరకరాజసభ లెన్నఁడును జూచి యుండలే దని స్పష్ట మగును. అతఁడు తిన్నగా ఆదిల్‌షాహాకడకు వచ్చి సలాము చేసి యిట్లనెను.

"సార్వభౌమా! ఆలంగీరుషాదుషా యొద్ద విశేష ధనము గొని నిన్నుఁ జంపివైచెద నని ఖానుమహమ్మ దాతనికి వాగ్దాన మొసంగెనఁట!. తనయొద్ద శూరులగు భటు లనేకులు లేకుండుటచే నే నుంటినేమో యని చోరపురమునకుఁ గబురంపెనఁట! నేను నీకు భృత్యుఁడ నైతి నని పాప మాతఁ డెఱుంగఁడు. నాపుత్త్రుఁడగు గోపాలసింగచట నుండుటచే నాతనితో నిరువదివేలు రూప్యముల నొసంగెద ననియు, నయిదువందల వీరులు తాను జెప్పినకార్యముల నొనరించుటకు మూఁడు దినములు కావలె ననియుఁ, జెప్పెనఁట! రానున్న ధనమును పోఁగొట్టుకొనుట మంచిది కా దని యాతఁ డందులకు సమ్మతించి, భటులను వాని కొసంగి నాకుఁ గబురంపెను. ఆభటులు నే నెట్లు చెప్పిన నట్లు నడచుకొందురు. రేపటియుదయముననే

సభ దీర్చి ఖానుమహమ్మదు ద్రోహి యని నిరూపించి యేశిక్ష విధింపవలయునో యాలోచనలో నుంచినట్లు చెప్పుము. ఆతఁడింకను కోటలోనికిఁ జొరకుండఁగనే, నే నాతనిని వధించెదను. ఆతఁడు తనసైనికులచేతనే వధింపఁబడె నని ప్రజ లనుకొను నట్లు నేనేర్పాటు చేసెదను. ఖానుమహమ్మదునకు సఖుఁడుగదా యని అఫ్జుల్‌ఖాను రాజద్రోహి యని తలంపవలదు. ఆతఁడు నీయందు విశ్వాసము గలవారిలో కెల్ల నగ్రగణ్యుఁడు." అని చెప్పఁగా నవాబు దులకు సమ్మతించి తనయం దాతనికిఁగల విశ్వాసమునకుఁ గృతజ్ఞత చూపఁదలంచియుండఁగనే యాతడు వెడలిపోయెను.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

దర్బారు.

బీజపురపుఁ గోటయందలి దర్బారు గృహమును చూడవలయునే కాని వర్ణింప నలవికాదు. ఆసౌధ మంతయుఁ జలువరాలచేఁ దాపడము చేయఁబడి యుండెను. గోడ లన్నియు వీరరసపూరితములైన బొమ్మలచే నింపివేయఁబడి యుండెను. నేల యంతయుఁ జక్కని తివాసీలతోఁ గప్పఁబడెను. ఆభవనమునకు నడుమ భర్మనిర్మితమగు సింహాసన మమర్పఁబడెను. దాని నాలుగుకోళ్ల క్రిందను నాలుగుసింహాము లమరి యుండెను. మిలమిల మెఱసి పోవుచున్న నీలములు వాని కన్నులుగా నమర్పఁబడెను. ఆసింహాసనముపైని శ్వేతవర్ణ సమన్వితము

లగు పట్టు పఱపులు పఱవఁబడి యుండెను. ఇదియే బీజపురపు నవా బధిష్ఠించు సింహాసనము.

గత ప్రకరణమున వివరింపఁబడిన విషయములు జరగిన మఱుచటిదినము ప్రాతఃకాలమున రాజోద్యోగు లందఱకును దర్బారా నాఁటియుదయమునఁ బదిగంటలకుజరగును గాన రావలయు నని యాజ్ఞాపత్రములు పంపఁబడెను. తొమ్మిదిగంటలకు భవన మంతయు నిండిపోయెను. ఉన్నతోద్యోగు లందఱును ధవళవస్త్రములను ధరించిరి కాని వారిభటులుమాత్రము నిగనిగ మెఱయుచున్న పలురంగుల వసనములనుగట్టిరి. సరిగాఁ బదిగంటలకు రాజోచితాలంకారముల ధరించి ఆదిల్‌షాహా ప్రత్యక్షమాయెను. "బీజపుర సార్వభౌమునకు జయము ! ఆలీ ఆదిల్‌షాహానవాబునకు జయము !" అను శబ్దములు మిన్ను ముట్టెను. నవాబు సింహాసనాసీనుఁ డైనతోడనే మరల జయజయధ్వానము లెసఁగెను. అంతటఁ గార్యదర్శి "సద్దు చేయకుఁడు. నవాబువారు చెప్పునది శ్రద్ధతో నాలకింపుఁడు" అని కేకవైచెను. సభయంతయు నొక్కసారిగా నిశ్శబ్ద మాయెను. ప్రతి పౌరునిదృష్టియు నవాబుమొగముపైనఁ బడుచుండెను. నవాబు లేచినంతనే కరతాళధ్వనులు చెలరేఁగెను. అవి యాఁగినపిదప నాతఁ డీక్రిందివిధమున నుపన్యసింపఁదొడఁగెను.

" రాజభక్తులగు బీజపురపౌరులారా ! నేఁడు మీ కొక యశుభవార్త నెఱిఁగించుట కిచటికి రావించితిమి. పాలకడవ యం దొక్క విషబిందువు పడినచో క్షీర మంతయుఁ బాడై పోవునుగదా! అట్లే రాజ్యమున రాజద్రోహి యొకఁ డున్నచో ప్రజలు త్వరగానే చెడిపోవుదురు. రాజభక్తి వారి నెప్పు డెడఁ

బాయునో వారిస్వాతంత్ర్యము నప్పుడే యడుగంటును. స్వాతంత్ర్య మెప్పుడు మాయమగునో బానిసతన మప్పుడే సంభవించును. బానిసతన మెప్పుడు తలచూపునో ధనమాన ప్రాణముల కప్పుడే భంగము కలుగును. (సభలో 'వినుడు—వినుడు' అను కేకలు.) కావున మీరు రాజద్రోహుల సహవాసము చేయరాదు. అట్టివారిచెంతకుఁ బోయి వారితో మాటలాడగాదు. ప్రధానమంత్రి తప్పుడుమార్గములయందు సంచరించుచున్నట్లు తెలియవచ్చినది. తెలియవచ్చిన దన నేల? నిశ్చయమైనది. ఇప్పుడు మేము చదువఁబోవు లేఖవలన నాతఁడు రాజద్రోహి యని తెల్లమగును."

అని యాతఁడు వెనుకటిలేఖను జదివి వినిపించి దాని యందలి సంతకమును బరీక్షించుటకు ముఖ్యులకడకు దాని నొక భటునిచేఁ బంపి యటుపయి నిట్లు చెప్పఁబూనెను.

"దైవవశమున మాకీలేఖ లభించినది. మీ కెవరి కైన నీతఁడు రాజద్రోహి కాఁడని సందేహము కలదా? ('లేదు—లేదు' అని కొంద ఱఱచిరి. కొందఱు నిశ్శబ్దముగా నూరకుండిరి.) రాజద్రోహికి మరణదండనయే విధింపఁబడి యున్నది. కాని యాతఁడు మాజనకుని దయను సంపాదించు కొని యీరాజ్యమునఁ జాలఁగాలము పనిచేసెను. కానియాతని కేశిక్ష విధింప వలయునో నేఁటి సాయంకాలము నాల్గుగంటల లోపున నాలోచించుకొని రండు. మేముగూడ దీని విషయమున బాగుగ యోజింతుము. నాల్గుగంటలకు మరలఁ గొలువు దీర్పఁ బడును." అని చెప్పి కూర్చుండెను. అంతఁ గార్యదర్శి లేచి ఖానుమహమ్మదు రాజద్రోహి యైనను, మహారాజు దయార్ద్రి

హృదయుఁ డగుటచే నాతనికి మరణదండనము విధింపనిష్టపడలే దని చెప్పెను.

ఆతఁ డింక నేదియో చెప్పుచుండఁగనే పెక్కు గుఱ్ఱములటకటక ధ్వనులు వారిచెవులఁ బడియెను. ఆగుఱ్ఱపుదళ మెవరిదో కనుఁగొనుట కొక భటుని బంప నది ఖాను మహామ్మదుదే యని తెలిసెను. ఈ మాట యాలించిన తోడనే యాసభలోఁ బెద్దకలకలము పుట్టెను. కొందఱు శూరులు తమ ఖడ్గములను ఒరలనుండి తీయుచుండిరి. కొందఱు సింహద్వారమువంకకుఁ బోవుచుండిరి. ఖాన్ మహమ్మదు ప్రధాన మంత్రి యగుటచేతను, రాజద్రోహి యని యెవ్వరికిని దెలియకుండుటచేతను పురమును ప్రవేశించుట కాతని నెవ్వరు నడ్డపెట్టరైరి. అఫ్జుల్ఖాను మొదలగు కొందఱు వీరులు రాజుచుట్టును వలయాకారముగా నిలిచియుండిరి. అంతట ఖాన్ మహమ్మదు దర్బారుగృహపు సింహద్వారమునొద్దకు వచ్చెను. అచ్చట గొప్ప కలకలము పుట్టెను. సైనికు లందఱును గుమిగా నొకచోటఁ గూడిరి. ద్వారముకడ నున్న ఫకీ రొకఁడు ధవళాశ్వము నెక్కియున్న ఖాన్ మహమ్మదును తన ఖడ్గముతోఁ బొడిచి చంపివైచి యెటకో పాఱిపోయె ననియు, ప్రధానమంత్రితోడ వచ్చిన సైనికు లది యాలియుఁ జూచియు ఫకీరును పట్టుకొనుటకుఁ బ్రయత్నింపలే దనియు నాసభ్యులు చెప్పుకొన మొదలిడిరి. ఫకీరు ఖాన్ మహమ్మదును జంపివైచె నని త్వరగాఁ దెలియకుండుటకై యాశ్వికు లాతని చుట్టును మూఁగి యాతఁ డెవ్వరికిని గనుపడకుండునట్లు చేసి రనియుఁ గూడఁ జెప్పుకొనసాగిరి. ఈయకార్య మైన పిదప నాశ్వికులు తమ గుఱ్ఱములతోఁ గూడ

వాయువేగమున నెటకో పోయిరి. ఖాన్ మహమ్మదు హత్యకై కొందఱు విచారించిరి గాని ఘాతుకులను కనుఁగొనుట వారికి దుశ్శక మాయెను. అతని యాశ్రితులలోనే యంతఃకలహములు బయలుదేఱుటచేఁ బ్రధానుని వారే చంపి రనువదంతి యెల్లెడల వ్యాపింపఁజొచ్చెను. దర్బారు నాఁటివైచి రని కార్యదర్శి తెలిపినతోడనే సభ్యు లందఱును గృహోన్ముఖులైరి.

సాయంకాలమున సరిగా నాల్గుగంటలకు మరల దర్బారు ప్రారంభమాయెను. ఇంతవఱకును నవాబుపైనఁ గుట్రలు పన్నుచున్నవారు కొందఱు కలరు గాని వారినాయకుఁడు మరణించుటచే నవాబునకుఁ బ్రతిపక్షులుగా నుండుట క్షేమకరము గా దని వారు మరల రాజభక్తులవలె నటింపఁ బ్రారంభించిరి. నవాబు సింహాసన మెక్కినపుడు జయజయశబ్దములును కరతాళధ్వనులును చెలరేఁగెను. అవి యన్నియు శాంతించినపిదప నవాబు లేచి ఖాన్ మహమ్మదుతప్పిదము లన్నియు నాతనిశరీరముతోనే యంత మొందె నని చెప్పి యాతని యాత్మశాంతికై భగవంతుని ప్రార్థించెను. నవాబుయొక్క క్షమాభావమునకు సభ్యు లందఱును ముగ్ధులైపోయిరి. ఇదియే శాంతియందుఁగల మాహాత్మ్యము.

దైవప్రార్థన మైనపిదపఁ దమసామంతరాజగు శివాజీయొక్క ద్రోహబుద్ధిని నవాబు వ్యక్తీకరించెను. మహాశౌర్యసంపన్నుఁడును, రాజకార్యధురంధరుఁడు నగు శివాజీభాఁస్లే వంటివానిని జయింపకున్నచో రాజ్యమున కెక్కువ యనర్థము గలుగు నని చెప్పెను. మహారాజువృద్ధు మధురగంభీరభాషణములచే సభ్యులమనములు ద్రవీభూతము లైపోయెను. స్వామి

రాష్ట్రుల నణఁగఁ ద్రొక్కవలె ననెడి యుద్దేశము ప్రతివాని మానసమందు నుదయించెను. ఆ సభయం దట్టికోర్కి విశేషముగ లేనివా రిరువురుమాత్రమే కలరు. అం దొకఁడు నీలకంఠరాయలు. రెండవవాఁడు ఫెజిల్ ఖాను. ఫెజిల్ ఖాను మహామ్మదీయ సంప్రదాయమునకు బద్ధుఁ డైనను శివాజీయొక్క శౌర్యధైర్యములను సద్గుణపుంజమును పలుమాఱు లాలకించుటచే నాతనియం దొకవిధమగు భక్తి గలిగి యుండెను. కాని యాతఁడు బీజపుర రాజ్యవిరోధి యగుటచే నాతనితో యుద్ధముఁ జేయుటకు ఫెజిల్ ఖాను వెనుదీయుటలేదు. నీలకంఠరాయలు కూడ నట్టివాఁడే. వారు సంధి పొసఁగిన బాగుగ నుండు నని తలంచిరి గాని యది యసంభవ మని వారికిఁ దెలియును.

ఇది యిట్లుండ నవాబు వజ్రస్థగితమై ధగధగ మెఱయుచున్నకత్తి నొకపళ్లెరమునఁ బెట్టి, "శివాజీని ప్రాణములతోఁగాని చంపివైచికాని యెవరు గొనివత్తురో వా రీకరవాలమును తీసికొనవచ్చును." అని చెప్పెను. సభయం దంతటను గొప్పసంచలనము పుట్టెను. ఒకరితో నొకరు గుసగుస లాడుకొనఁజొచ్చిరి. కాని యొక్కఁడైనను ముందునకు రాఁడాయెను. అంతట వృద్ధుఁడైన అఫ్జుల్ ఖాను ముందఱకు వచ్చి మేఘగంభీర భాషణముల నిట్లనియెను. "మూఁడు మాసములు దాఁటులోపల నే నాకొండయెలుకను బట్టి తెచ్చెద నని యీ కత్తి ముట్టి ప్రతినఁ జేయుచున్నాను." అని చెప్పి యాఖడ్గమును చేకొని పైకెత్తెను. "అఫ్జుల్ ఖానునకు జయము" అను శబ్దములు నింగిముట్టెను. నవాబు తనమెడయం దున్నముత్యా

లహారము నాతనిమెడయం దలంకరించి యాతని నెంతయో వినుతించెను. జయజయధ్వానములతో సభ ముగిసెను.

దర్బారు జయప్రదముగా ముగిసిన పిదప, అఫ్జుల్‌ఖాను గృహమునకుఁ బోయి తన చక్రరక్షకులతోడఁ గొంతసేపు తాము చేయవలసిన కార్యమును గూర్చి యోజించి స్నానభోజనాదులను గావించి తాంబూలచర్వణముఁ జేయుచు గృహాంగణమునఁ బడుకకుర్చీపైనఁ గూర్చుండియుండెను. అప్పుడాజానుబాహుఁడగు ఫకీరొకఁ డాతనికడకు వచ్చెను. ఆతనిఁ జూచి ఖాను మిక్కిలి యాశ్చర్యపడెను. ఆతఁ డొక ప్రచ్ఛన్నవీరపురుషుఁ డని ఖాను గ్రహించెను. ఆఫకీరు తనదుస్తులలోనుండి రక్తసిక్తమైన యొకకృపాణమును దీసి యాతనిముందు పడవైచెను. అది యేమి యని ఖాను ప్రశ్నించెను. ఫకీరు- తాను పహార్‌సింగు నని తెలిపి, తాను నవాబును ప్రథమమునఁ జూచినదిమొదలప్పటివఱకును తా నొనరించిన దంతయు నాతనికి నివేదించెను. అఫ్జుల్‌ఖానునకుఁ బహార్‌సింగుపైన ద్వేషమున్నను రాజ్యరక్షణమునకై యాతనితో స్నేహము చేయవలసివచ్చెను. పహార్‌సింగుకోరికపై నాతని పూర్వవైరమును దలంపక తనయుద్ధయాత్రయం దాతనిని భాగస్వామిగాఁ జేసికొనుట కంగీకరించెను. తరువాతను పహార్‌సింగు, అఫ్జుల్‌ఖానుకడ సెలవుగొని వెడలిపోయెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

శివాజీయనుచరులు.

ద్వంద్వయుద్ధమున బలవంతరావు నేలఁ బడినపిదపఁ దానాజీమాల్సురే తనయనుచరు నొకమిత్త్రునియింట నిలిపి తాను జైనమతగురుని వేషమును ధరించి యారాత్త్రియే పురము వీడిపోయెను. సహారాసింగాతనిని పట్టుకొనుట కనేక ప్రయత్నములు చేసెను గాని పురము దాఁటినదనుక నాతనిని గనిపట్టలేకపోయెను. అశ్వారూఢుఁడై పోవుచున్న యాతనిని కంఠధ్వనివలన ననుమానించి వెంటఁబడెను గాని మోసపుచ్చి తానాజీమాల్సురే తులజాపురమువంకకు వాయువేగమునఁ బోయెను. ఆనాఁడు పార్వతీకల్యాణదిన మగుటచే నచటికి రమారమి ముప్పదివేలు జనులు వచ్చిరి. తులజామాతనామముచే నాలయ మంతయు మాఱుమ్రోఁగి పోవుచుండెను.

తానాజీ యానాఁటి యుదయమున నాలు గంటలకుఁ దులజాపురముఁ జేరెను. ఆనాఁ డుత్సవదిన మగుటచే ననేక యాత్త్రికు లచటికి వచ్చిరి. ఆతఁడు స్నానసంధ్యాదికృత్యములం దీర్చుకొని శ్రీదేవ్యాలయమువంక కరుగుచుండెను. తానాజీని జూచినంతనే యాతనిని తన గృహమునకుఁ గొనిపోయి శ్రోత్త్రియబ్రాహ్మణవేషధారణమునకుఁ దగినపరికరముల నొసంగెను.

ఒక గంటలో వారిరువురును దేవ్యాలయమునకుఁ జేరిరి. అప్పటికే యనేకు లచట గుమిగూడి యుండిరి. తానాజీవాఁగో సంతు లర్చకులతోఁ గూడి దేవికిఁ బ్రియమగువేదమంత్త్రములను పఠింప మొదలిడిరి. అందు వీరికిఁగల సామర్థ్యమునకు యాత్త్రికు

లందఱును మిక్కిలి యాశ్చర్యపడిరి. దేవీకల్యాణ మైన పిదప గొప్పసంతర్పణము జరగెను. సరిగాఁ దొమ్మిది గంటలకు గర్భాలయమున నిరువదివేలమంది మహారాష్ట్రులు గొప్పసభ గావించిరి. మోరోపంతు, తానాజీమాల్సురే నగ్రాసనముపైఁ గూర్చుండఁ జేసి, ఆతనిని సభ్యుల కెఱుకపఱచి యాతఁడు చెప్పు మాటలను శ్రద్ధతో నాలకింపుఁ డని కోరెను. సభయంతయు నిశ్శబ్ద మాయెను. తానాజీమాల్సురే యుపన్యాస వేదికపై నిలిచి యీ క్రిందివిధమున గంభీరోపన్యాస మొసఁగెను.

"భారతీయసోదర సోదరీమణులారా! నల హరిశ్చంద్రాది సార్వభౌములయుండ నున్నపుడు సమస్త సౌఖ్యముల నోలలాడిన మనహైందవులకు నేఁడు తీరనియిక్కట్లు గలిగెను. సిరిసంపదల కాకరమైన మనభారతదేశమున నేఁడు దారిద్ర్య దేవత తాండవ మాడు చున్నది. దివ్యాంబరముల తోడను నవరత్నఖచితభూషణములతోడను తులఁదూఁగుచుండెడి భారత మాత నేఁడు కట్ట గుడ్డయైన లేక యాఁకలిచే మలమలమాఁడుచున్నది. బిడ్డలదైన్యస్థితిని గాంచి కంటికిని మంటికి నేక ధారగా నేడ్చుచున్నది. మాతదారిద్ర్యస్థితిని దలఁచిన మీగుండెలు వ్రీలుటలేదా? మీశరీరము బాష్పధారలచే నిండిపోవుట లేదా? కన్నతల్లికష్టములఁ బాపఁజాలనిపుత్త్రుఁ డున్న నేమి? లేకున్న నేమి? దేశమాత నిట్టిదశయందు దుంచుట తగదు. మన నుండఱమును తెలఁచినచో యవనరాజ్య మొక్కక్షణమున భస్మీభూతము కాఁగలదు. మతమును మంటఁ గలిపి, వేదములను మటుమాయము గావించి, భక్తిని పాఱఁద్రోలఁ బ్రతిన గావించిన యీతురుష్కరాజ్యము మనకేల? స్త్రీలపైఁ

గాని, న్యాయైకశీలు రగుయవనులపైఁగాని మనము కత్తి గట్ట
వలదు. బీజపుర ఢిల్లీ సామ్రాజ్యములను మాత్రము మనము
నేలమట్టము గావింపవలయును. మనదురదృష్టవశమున న్యాయ
స్థాపకు లగు ప్రతాపసింహాదిసార్వభౌములు పోయి, ఆలంగీరు,
ఆదిల్‌షాహాలవంటి క్రూరపరిపాలకులు మనకు సంభవించిరి.
అందుచేత మన మందఱ మేకమై యీయవనరాజ్యములను
నాశనముచేయవలయును. ఇట్టి ఘనకార్యమున మనకు నాయ
కుఁ డెవ రని మీ రడుగవచ్చును. లోకైకవీరుఁడును, సుగుణ
ఖనియు, మహామ్మదీయసార్వభౌములకుఁ బ్రక్కలోని బల్లెము
నైన శ్రీశివాజీభోంస్లేమహారాజు కలఁడుగదా! అతఁ డిదివ
ఱకే యవనుల ననేకయుద్ధరంగములందు జయించి జగద్విఖ్యాత
కీర్తిఁ గాంచెను. న్యాయస్థాపనార్థముగా మహిషాసురమర్దని
యగు (తులజాదేవివంకఁ జూపి) మనజననియే శివాజీమహా
రాజై యీభూమిపైన నవతరించినది. అట్లే కానిచో వేలకొ
లఁది యవనవీరులను తనస్వల్పసైన్యము సహాయముగా నెవ్వఁ
డైన జయింపఁగలఁడా? ఆతనిఁ జూచినవా రందఱు నాతఁడు
భగవతీస్వరూపుఁ డని తలంపక మానరు. యుద్ధములం దాతఁడు
గైకొనినధనములోని దొంక్క కాసైనను స్వతంత్రించి వెచ్చిం
పఁడే! అది యంతయు గంగాదేవుని పేరుగా యవనరాజ్యనిర్మూ
లనమున కుపయోగించునఁట! ఆహా! ఏమి యాతని స్వార్థ
త్యాగము! ఇట్టి మహానుభావుఁడు తనధనప్రాణముల నొసఁగి
దేశోపకారమునకై యుపయోగించుచుండ మనబోంట్లీతుచ్ఛ
ప్రాణములపై నాసను వీడఁజాలక దేశమును విపత్సముద్రమున
ముంచుటయెంతసిగ్గు? (సిగ్గు—సిగ్గు—అని సభలోఁ గేకలు)

దేశమును భానిసతనమునుండి తొలఁగించుటకై మీప్రాణముల నర్పింప వెఱతురా? (వెఱవము—వెఱవము—అని కేకలు.) అటులైనచో దేశమాతపిలుపునకై వేచియుండుఁడు. శివాజీమహారాజురణభేరి నాలించినతోడనే యాతని పతాకము క్రిందికి వచ్చి నిలుచుటకు సిద్ధపడియుండుఁడు. తులజాదేవియే పురుషరూపమున మనలను నడపించుచుండ మనకు భయమేల? (భయము లేదు—అని కేకలు.) మీరు భారతమాతకు నిజమైనపుత్త్రులైనచో, భానిసతనమునుండి విముక్తి నందుటకుఁ గంకణము గట్టుకొనినచో, శివాజీమహారాజునకుఁ జేయూఁత నొసంగుటకు ధృఢనిశ్చయులైనచో "శ్రీశివాజీ మహారాజునకు జయము" అని యొక్క మాటగాఁ గేకవేయుఁడు. (శ్రీశివాజీ మహారాజునకు జయము—హిందూరాజ్యస్థాపన దీక్షాపరులకు జయము—వీరాధివీరబిరుదాంకిత తానాజీమాల్సురేకు జయము అని సభలోనివా రందఱు నొక్కపెట్టున జయజయ ధ్వనులు చేసిరి.) ఇప్పుడు మీ రేమియు సాహాయ్యము చేయనవసరము లేదు. అవసరమైనచో మహారాజే మిమ్ములను రావించును. ప్రస్తుతము మీలో శివాజీమహారాజుపక్షమున నుండఁ దలఁచినవా రీపత్త్రములపై సంతకములను జేయుఁడు."

అని చెప్పి తానాజీమాల్సురే కూర్చుండెను. మోరోపంతొకపుస్తకమును వారికడకుఁ దీసికొనిపోయి పదునైదువేలమంది మహారాష్ట్రులచే సంతకములు చేయించెను. వారందఱును హైందవధర్మరక్షణార్థము తమప్రాణములను సయితమర్పింతుమని దేవియెదుటఁ బ్రతినఁ జేసిరి. మిగిలినవారు తాము వీరులము కామనియు, తమకు సాధ్యమగునంతవఱకు

శివాజీమహారాజునకు సాయపడుచుందు మనియుఁ బలికిరి. సభ యిట్లు జయప్రదముగా ముగిసినపిదప శివాజీనామసంకీర్తనలను జేయుచు సభ్యు లందఱును తమతమగృహములకుఁ జనిరి.

తానాజీ అప్పటికి మిక్కిలి యలసియుండెను. అందుచే మోరోపం తాతనిని తన నిలయమునకుఁ ద్వరగాఁ గొనిపోయి యాతని నొకగదిలో శయనింపఁజేసెను.

పిమ్మట మోరోపంతు గంగాబాయియొక్క గృహమున కేఁగెను. అప్పటి కామె భోజనము గావించి వీథియఱుఁగుపైనఁ గూర్చుండియుండెను. వా రిరువురు నొకగదిలోనికిఁ బోయి తలుపులు మూసి రహస్యముగ నిట్లు సంభాషించిరి.

మోరో—గంగా! కళావతి నా కబ్బునట్లు చేయకపోతివిగదా!

గంగ—నాసర్వశక్తుల నుపయోగించి చూచితిని గాని నాకు సాధ్యము కాలేదు. ఆమెకు సాంసారిక సుఖములయందు విరక్తి జనించినట్లు గానిపించుచున్నది. ఆమె యెల్లప్పుడును వేదాంతగ్రంథములను చదువుచునే యుండును. ఆమె మనమునందు వైరాగ్యబీజమును నాటిన వా గ్రంథములే.

మోరో—అటులైన దానిపై నాస వీడుకోవలసినదేనా?

గంగ—నీసోదరి నీ కేమియు సాయము చేయలేదా?

మోరో—ఆమె సాధ్యమైనంతవఱకుఁ జేసినది. మోహవిషయములగు సంభాషణములు వచ్చినచో నది వానికి వైరాగ్యముచే మెఱుఁగిడునఁట! ఎటులైనను నేను దానిని గ్రహింపవలయును.

గంగ—సామదానభేదోపాయములలో వేనికిని ఆమె లొంగదు.

మోరో—అటులైనచో దండోపాయముచేతనే దానిని చెట్టఁబట్టవలయును.

గంగ—నీ వొకకాంతను బలాత్కరించితి వని తెలిసినచో శివాజీమహారాజు జూరకుండునా ?

విద్యా—తెలిసినచో నూరకుండునా ? తప్పక శిక్షించి తీఱును. అబలల కెవ్వ రన్యాయ మొనరించినను ఆతఁడు క్షమింపఁడు.

గంగ—ఆతఁ డేకపత్నీవ్రతుఁడా ?

మోరో—ఆతఁడు మిక్కిలి పవిత్రుఁడు. ఆతనికై న్యాధిపతి యొకసారి సౌందర్యతిలక మగు నొకయవనకాంతను మహారాజునకుఁ గానుకగా సమర్పించెను. అప్పు డాతఁ డామెకు నమస్కరించి "తల్లీ ! నాజనని నీయంత సౌందర్యవతి యైనచో నే నెంతయందగాఁడనై యుందునో కదా !" యని చెప్పి యామెను విడిచిపుచ్చి కొన్ని బహుమానముల నొసంగి యామెతలిదండ్రులకడకుఁ బంపివై చెను.

గంగ—మహారా జెంతయింద్రియనిగ్రహము గలవాఁడు !

మోరో—అట్టిమహాపురుషుఁడు గనుకనే మహారాష్ట్రు లందఱు నాతని నవతారపురుషునిగా నెంచుచున్నారు.

గంగ—అయినచో నీవు కళావతిని బలాత్కారముగాఁ గొని పోతి వని తెలిసినచో శిక్షింపఁడా ?

మోరో—ఆతనికిఁ దెలియకుండునట్లు నే నేర్పాటు చేసికొందును. అంత తెలిసినచో నెట్లో సమర్థించుకొందును. శిక్షనైనను సంతోషముతో ననుభవింతును గాని కళావతిని

మాత్రము విడువఁజాలను. నే నిచట మూఁడునాల్గురో జులకన్న నెక్కువగా నుండుటకు వీలు లేదు. కావున ఈలో పుననే నే దానిని గొనిపోవున ట్లేర్పాటు చేయుము.

గంగ—(కొంతదనుక యోజించి) నే నెటులో దేవ్యాలయపశ్చి మద్వారపుఁదాళము చెవిని సంపాదింతును. ఎల్లుండిరాత్రి ప్రదక్షిణము జరగునపుడు నీసోదరి కళావతికిఁ గానిపించ కుండునటు లేర్పాటు చేయుము. ఆసమయమున నే నామె నెటులో మోసము చేసి పశ్చిమద్వారముకడకుఁ గొని వత్తును. అచట నీ వొకపల్లకితోను, బోయీలతోను సిద్ధముగా నుండుము. నే నామెతో నచటికి వచ్చినతోడనే నీ వామెపై నొకకంబళి పడవైచి యామె కేకలు పరులకు వినఁబడకుండునట్లు చేసి పల్లకిలో నెక్కించుము. తలు పవ తలనైపు తాళమువేసి మనము వెడలిపోవుదము. ఇది నీకు సమ్మతమా ?

మోరో—గంగా ! నీబుద్ధిచాతుర్య మనుపమానము. నీవలనఁ గళావతి నాయధీన మైనచో నేను నీకు వాగ్దానముచేసిన ధనముకన్న నెక్కువ యొసంగి నిన్ను సంతసింపఁజేసెదను.

గంగ—నీ వన్ని యేర్పాటులును సరిగాఁ జేసినచో జయము తప్పక చేకూరును.

మోరో—సరియే. నీకార్యమున నీ వుండుము. నేను పోయె దను - అని చెప్పి మోరోపంతు గృహోన్ముఖుఁ డాయెను.

పదియవ ప్రకరణము.

తులజాపురము ముట్టడి.

అప్ఝుల్‌ఖాను తనమందిరమునఁ గూర్చుండి యుద్ధయాత్ర నెట్లు జరపవలెనో యోజించుచుండఁ బహార్‌సింగచటికి వచ్చెను. తానాజీమాల్సురే తులజాపురమునకుఁ బోయి పదునైదువేలమంది మహారాష్ట్రులను శివాజీపక్షమునఁ జేర్చె ననియు వా రందఱును తులజాపుర మింకను వదల లే దనియుఁ జారులవలనఁ దెలిసికొంటి నని పహార్‌సింగప్ఝుల్‌ఖానుతోఁ జెప్పెను. వారినామము లన్నియు వ్రాసియున్న కాగితముల నొసంగి, తులజాపురమును ముట్టడించి వారి నందఱను పట్టుకొనవలయు నని, చోరనాయకుఁడు సలహా యిచ్చెను. ముప్పదివేలమంది మహారాష్ట్రులచే నిండియున్న పురమును బట్టుకొనుట మిక్కిలి కష్ట మనియుఁ బ్రాణనష్టము విస్తారము కలుగు ననియు అప్ఝుల్‌ఖాను శంకించెను. రాత్రిసమయమున నొక్కసారి పురమును ముట్టడించి యందలిజనులను భయపెట్టి నచో రాజద్రోహుల నందఱ నొక్కసారిగాఁ బట్టుకొనవచ్చు ననియు, ఇట్టితరుణము మించినచో ద్రోహు లందఱ నొక్కసారి పట్టుకొనుట యసాధ్య మనియుఁ బహార్‌సింగాతనికి బోధించి యెట్టకేల కామఱుచటినాఁటిరాత్రి తులజాపురము ముట్టడించుట కప్ఝుల్‌ఖానును సమ్మతింపఁ జేసెను. ప్రాగ్ద్వారము నప్ఝుల్‌ఖాను కొంతసైన్యముతో ముట్టడించుటకును, పశ్చిమ ద్వారమును ఫైజిల్‌ఖానుపహార్‌సింగులు కొంతసైన్యముతో నరికట్టుటకును ఏర్పాటు చేసికొనిరి.

ఆమఱునాఁటిరాత్రి రమారమి పదునొకండుగంటలకుఁ దులజామాత ప్రదక్షిణమునకు బయలుదేఱెను. జను లందఱు నాదేవిపల్లకివెనుక నడచుచుండిరి. అట్టిసమయమున నాలుగైదు తుపాకీశబ్దములు వినఁబడెను. కొందఱు ద్వారముకడకుఁ బోయి చూచునప్పటికి యవనసైనికు లాలయమునఁ బ్రవేశించుచుండిరి. ఈవార్త ప్రజ లందఱకు నొక్కక్షణములోఁ దెలిసిపోయెను. ఎవరికి దొరకినయాయుధములను వారు గ్రహించి యుద్ధమునకు సిద్ధపడిరి. రాజద్రోహులను తమయధీనము చేసినచో మిగిలినవారితలపూవైనను వాడకుండ విడిచివైచెద మని యఫ్ఝుల్ఖా నఱచుచుండెను. కాని యాతనికెవ్వరును సరియైన సమాధాన మొసంగలేదు. ప్రాణములున్నంతవఱకు నాలయమును గాపాడవలయు నని యెల్లరును దృఢనిశ్చయు లైరి. ప్రతివారును శివాజీమహారాజున కేదియోయొకవిధమున సాహాయ్యము చేయుచుండుటచేఁ దాము రాజద్రోహులుగాఁ బరిగణింపఁబడుదు మేమో యని యెవ్వరును అఫ్ఝుల్ఖానుతో సంధి కొడంబడరైరి. వ్యాసశాస్త్రి తనకుఁ జిన్నతనమునఁ గత్తిసామునందుఁగల సామర్థ్యమును దలంచి తనచేతికఱ్ఱచే నొకయవనుని బడవైచి వానికడ నున్న కరవాలమును బలవంతముగ లాగికొని తురుష్కులయాలయప్రవేశమున కడ్డుపెట్ట యత్నించెను. మిగిలినమహారాష్ట్రు లనేకు లాతని ననుసరించిరి. అఫ్ఝుల్ఖానున కిఁక యుద్ధము తప్పినది గాదు ఇట్లు జరగు నని యాతఁడు తలంపలేదు. రణ మొనర్చెద మని భయపెట్టినచో దేవ్యాలయధర్మకర్త ద్రోహులను తమయధీనము చేయు నని యాతఁ డూహించెను.

మహారాష్ట్రవీరులు త మ్మెడ్డగించినతోడనే యవనసైని కులు వారిని ఖండఖండములుగాఁ జెండివేయ మొదలిడిరి. ఎంత ధైర్యవంతు లైనను యుద్ధమునకు సిద్ధపడి వచ్చినవీరులతో నెట్లు పోరాడఁగలరు? శత్రువీరులు సర్వాయుధసమన్వితులై కవచములను ధరించియుండుటచే మహారాష్ట్రుల ప్రహారములు వారి నంత బాధించుటలేదు. కవచవిరహితులును, ఆయుధ రహితులు నగుయాత్రికు లనేకులు తురుష్కఖడ్గములకుఁ బాల యిరి. వ్యాసశాస్త్రి యప్రతిమానప్రతాపశాలియై కొంతసేపు రణ మొనర్చి ముప్పురు శాత్రవవీరులను జంపెను గాని తుద కొకయవనుని కృపాణఘాతముచే నేలఁబడియెను. కొలఁదినిమి షములలో నాలయ మంతయుఁ బీనుఁగులవెంట యయ్యెను. కొలఁదినిమిషములక్రింద భక్తిరసముచేఁ దేలుచుండినప్రదేశ మిపుడు రక్తప్రవాహముచే నిండిపోయెను. వ్యాసశాస్త్రి మర ణించె ననువార్త యెల్లెడల వ్యాపించెను. ఆతనిప్రియమిత్త్రుఁ డగు జానకీరాముఁడు, రాధను, ఆనందాబాయి నొకరహస్య స్థలమున దాఁచియుంచెను. తమప్రేమాస్పదులను గోల్పో వుటచే వారు విషాదసాగరనిమగ్నులై కంటికి నిద్రయైన లేక యారాత్రి యంతయు నాప్రదేశముననే యుండిపోయిరి.

ద్వారమునఁ దుమురయుద్ధము జరగుచున్నపుడు గంగా బాయి కళావతికడకుఁ బోయి యామెను రక్షించెద నని చెప్పి, పశ్చిమ ద్వారముకడకు లాగికొని పోయెను. అప్రక్కను నక్కి యున్న మోరోపంతు కళావతిపై దట్టమగు నొకకంబళిని బడ వైచి యామెయార్తరవ మెవ్వరికిని వినఁబడకుండున ట్లామెనోరు గట్టిగా మూసివైచెను. పిమ్మట గంగాబాయి యాద్వారమును

దెలిపెను, వారు మువ్వురు నావలకుఁ బోయిన పిదప మోరో పంతు కళావతిని తాను సిద్ధపఱిచిన పల్లకియం దుంచి తలుపులు మూసివైచెను. బోయీలను గంగాబాయిని విద్యానగరమువంకకు నడపుఁడని చెప్పి తాను సమరము సంకులముగా జరగుచున్న చోటికిఁ బోఁదలంచెను. కాని యచటిపరిస్థితి నంతను గంగాబాయి యాతని కెఱింగించి తమతోడ నాతనిగూడఁ గొనిపోయెను. ముందు గుఱ్ఱముపై మోరోపంతు, ఆతని ప్రక్కను గంగాబాయియు, వారివెనుకఁ బల్లకిని మోయుచున్న బోయీలును పోవుచుండిరి. దేవాలయమున నున్న వృద్ధులును, స్త్రీలును పశ్చిమద్వారమువెంటఁ బోవవలయు నని యత్నించిరి గాని యది గంగాబాయిచే నదివఱకే బంధింపఁబడెను. మోరోపంతు తనయనుచరులతోఁగూడ నాలయాధ్యో భాగాంతమునకు వచ్చినతోడనే యచటిపొదలలో దాఁగియున్న నలువురు వీరు లాతనిపైఁ బడి యాతనిని బంధించివైచిరి. ఖడ్గవిద్యయం దసమానపాండిత్యము గలిగి యున్నను ఏమఱుపాటునఁ జైఁబడిన నలువురు శూరుల నెట్లు జయింపఁగలఁడు? అందు బలవంతుఁడగు రాజపుత్త్రుఁ డొకఁడు తనకడ నున్న చేదీపపుఁ గాంతిచే నామహారాష్ట్రుని పరీక్షించి, "ఓహో! మోరోపండితుఁడా! వెదకఁబోయినతీగ కాళ్లకుఁ జుట్టుకొనినదే!" అని కేక వైచెను. యువయగు ముసల్మాను వీరుఁ డొకఁ డచటికి వచ్చి మోరోపంతును బాగుగఁ బరీక్షించెను. అందుఁ బ్రథముఁడు పహార్‌సింగనియు, ద్వితీయుఁడు ఫెజిల్‌ఖా ననియు మోరోపం తెఱుంగును. రాజపుత్త్ర వీరుఁడు మహారాష్ట్రుని

వంకకుఁ దిరిగి, "మోరోపంతూ ! నీప్రక్కను వచ్చిన కాంత యెవరు ?— అని ప్రశ్నించెను.
మోరో—ఆమె తులజాదేవ్యాలయార్చకురాండ్రలో నొకతె.
పహార్—నీతో నేల వచ్చుచున్నది ?
మోరో—నీ కది యంతయు నే నేల చెప్పవలయును ?
పహార్—నీవు నాకు లోఁబడితివి గనుక.
మోరో—లోఁబడితి నని యెవ రనిరి ?
పహార్—విధి.
మోరో—అట్లయినచో నీ ప్రశ్నములకుఁగూడ నావిధియే ప్రత్యుత్తర మిచ్చును.
పహార్—ఇది యేయూరి సింగము ? ఎంత వేగిరపాటుతో నున్నది !
మోరో—సింహబిరుదాంకితుఁడ వగునీవు గ్రామవాసి వోటచే గ్రామసింహమ వైతివి.
పహార్—అబలలవలె వాగ్వాదమును బాగుగా నేర్చితివే ?
మోరో—నీవు నేర్పిన విద్యయేకదా !
పహార్—కోఁతి లూఁడినను త్రాఁచు బుసకొట్టుచునే యుండును. నీచేతులను కాగడాలుగా మార్చినపుడు నీనోటనుండి సత్యము వెలువడును.
ఫెజిల్—పహార్ సింహా ! ఊరకుండుము. (మహారాష్ట్రునివంకకుఁ దిరిగి) మోరోపంతూ ! అబలలతో మేము యుద్ధము చేయువారము కాము. ఈ కాంత యెవరో, ఆపల్లకిలో నున్న దెవరో నిజము మా కెఱింగించినచో వారిని వారి తావులకుఁ బంపివైచెదము.

మోరో—అట్లడిగినచో నే నేల సమాధానము చెప్పను ? ఇదియే శివాజీమహామహుఁడు కాంతలయెడఁ జూపుపద్ధతి. ఈవనిత లెవరో చెప్పెద నాలకింపుము. నాప్రక్క-ను భయముచే వడఁకుచున్న యీయామెనామము గంగాబాయి. ఈమె యర్చకురా లని చెప్పితినిగదా. ఆ పల్లకియం దున్నయామె నాభార్య—

పహార్—మమ్ము మోసపుచ్చఁ దలంచినచో నిన్ను ఖండ ఖండములుగాఁ జెండివైచెదము. నీవు మొన్న మొన్నటివఱకును బ్రహ్మచారివిగదా ! నీ కింతలోనే వివాహ మాయెనా ? పల్లకిలోని కాంత నీజాయ కానేరదు.

మోరో—నీ కెట్లు తెలియును ?

పహార్—(ఫెజిల్ ఖానువంకకుఁ దిరిగి) ఈమూర్ఖుఁ డెన్నఁటికిని సత్య మెఱిఁగింపఁడు. ఆపల్లకిలోని స్త్రీ నడిగినచో నన్నియుఁ దెలియును.

అంతవఱకును వారి సంభాషణము నాలకించుచు నిశ్చేష్టితురాలై యున్న కళావతి పల్లకినుండి వెలువడి తాను వ్యాసశాస్త్రికొమార్తె ననియుఁ, దన్ను బలవంతముగ గంగాబాయి, మోరోపంతును గొనివచ్చి రనియుఁ దన్నెటులైనను తండ్రి కడకుఁ బంపుఁ డనియును ఫెజిల్ఖాను-పహార్ సింగులను వేఁడుకొనెను. ఆమె సౌందర్యాతిశయముచేతను వాఙ్మాధుర్యముచేతను ఫెజిల్ఖాను ముగ్ధుఁడై పోయెను. ఆమె రూపమునందుఁగల శాంతరససమన్వితమగు బ్రహ్మతేజమును తనివారఁ గ్రోలుచు నాతఁడు కొంతసే పట్లే నిలిచిపోయెను. ఆమెయందాతని కపారకరుణ యుదయించెను. ఆలయమునం దల్లరి తగ్గిన

పిదప నామెను జనకునింటికిఁ బంపెద ననియు, అంతవఱకును తన గుడారమునఁ దనసోదరికడ నుండు మనియు నామెతోఁ జెప్పెను. కళావతి కేలొకోకాని యాతనియెడ నమ్మక ముద యించుటచే నందులకు సమ్మతించెను. ఫెజిల్‌ఖా నిరువురు భటులను తోడిచ్చి గంగా కళావతులను తనసోదరియున్న గుడారమునకుఁ బంపెను.

అంతట నఫ్జుల్‌ఖాను తనసైనికులతోడను, కొందఱు బందీలతోడను అచటికి వచ్చెను. ఆలయమున సంకులసమరము జరగె ననియు, నం దనేకులు మరణించి రనియు అఫ్జుల్‌ఖాను తనయునితోఁ జెప్పెను. నిష్కారణముగా హత్యలు జరగినందులకు ఫెజిల్‌ఖాను మిక్కిలి విచారించెను. పిదప వ్యాసశాస్త్రి కుటుంబమువారిని వెదకుట కొక భటుని బంపెను. వ్యాసశాస్త్రి మరణించె ననియు, రాధానంద లెవ్వరికిని కనఁబడుట లేదనియు నాతఁడు కనుఁగొనెను. ఈశోకవార్త మెల్లఁగఁ గళావతి కెఱుకపఱచి యామె తనసోదరితో నివసించునటు లేర్పాటు చేసెను. జైనా కళావతుల కచిరకాలముననే యత్యంతమైత్రి గలిగెను.

ఇది యిట్లుండ శివాజీకడనుండి యఫ్జుల్‌ఖానునికడకు రాయబారులు వచ్చుచుండిరి. బీజపురపు నవాబుతోడఁ దనకు వైరముపెట్టుకొనుట శ్రేయోదాయకము కా దనియు, అందుచేఁ దాను ఖాను చెప్పిన షరతులకు సమ్మతింతు ననియు శివాజీ యాతనికి వ్రాసియుండెను. మహారాష్ట్రుల యుద్ధ ప్రయత్నములను మోరోపంతువలన గ్రహింపవలయు నని యాతని నెంత ప్రశ్నించినను లాభకారి కాకపోయెను. కళావతి నేల కొని

పోవుచుంటి వని ఖాను ప్రశ్నించినపుడు, తన సోదరియు వ్యాస శాస్త్రి రెండవ భార్యయు నగురాధకును, కళావతికిని గృహకల హములు కలుగు చుండుటచే విద్యానగరమునందలి దేవాల యమున నర్చకురాలుగాఁ జేర్చుటకు వ్యాసశాస్త్రియనుజ్ఞ వైఁ గొనిపోవుచుంటి నని మోరోపంతు చెప్పెను. సంధి జరగ నున్న సమయమునఁ బ్రతిపక్షివీరు నొకనిని బందీగా నుంచుట సమంజసము కా దని ఖాను మోరోపంతును వదలివైచెను. తులజాపురమునఁ బట్టుకొనిన ఖైదీల నేల విడువరా దని మనము సందేహింపరాదు. వా రందఱును బీజపురరాజ్య పౌరులు గాని శివాజీరాజ్యమునం దుండువారు కా రనిమనము జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయును.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

కళావతి కష్టములు.

మోరోపంతు, నిర్బంధమునుండి విడివడినతోడనే గంగాబాయిని వెదకి కనుఁగొనెను. వా రిరువురును మరలఁ గళావతిని బట్టుకొనుటకు విశ్వప్రయత్నములఁ జేయ మొద లిడిరి. శివాజీ ఆదిల్‌షాహాల కింకను సంధి కుదురకపోవుటచేత నఫ్జుల్‌ఖాను తనసైన్యమును దీసికొని మహారాష్ట్ర రాజ్య ములపైఁ బోవ సంసిద్ధుఁడై యుండెను. ఇది మోరోపం తెట్లో తెలిసికొని తనసైనికులలో నిరువదిమందికి యవనసైనిక వేషముల నమర్చి తా నొకతురుష్క సేనాధిపతివేషమును దాల్చెను. ఆనాఁటియుదయమున నఫ్జుల్‌ఖాను తనసేనలతోఁ

గూడ బయలుదేఱి రాత్రి యేడుగంటల కొకలోయకడకు వచ్చెను. ఆలోయ దాఁటినపిదప నాల్గుమైళ్లదూరమున నొకపల్లె కలదు. అందు విడియఁదలఁచి ఖాను తనసైనికులకు వడిగా నడవుఁ డని యాజ్ఞాపించెను. అప్పుడు తమకు శత్రుభయము లే దని తలంచి వారు బారులనుండి చెదరిపోయి, తైర్థికులవలె గుంపులు గుంపులుగా నాలోయనుండి నడవ మొదలిడిరి. అఫ్జల్ ఖాను రెండవభార్యయు, జైనాకళావతులును పల్లకులలో నెక్కి సైన్యము వెనుకభాగముననుండి వచ్చుచుండిరి.

అంతవఱకును యవనులకుఁ దెలియకుండున ట్లాలోయకు సమీపమునఁ బొదలమాటున దాఁగియున్న మోరోపంతు యొక్క తురుష్కవేషధారులగు సైనికు లాచీఁకటిలో బీజపుర సైనికులతోఁ గలసిపోయిరి. మోరోపంతుభటులు తమచాతుర్యమువలనఁ గళావతిపల్లకిని వెనుక నుంచి తక్కిన సైనికులను పల్లకులను ముందు పోనిచ్చిరి. అటుపిదపఁ దమ కేదియో గొప్పయాపద సంభవించినట్లు కళవళపాటు నొందసాగిరి. ముందుభాగమున సైన్యమును శత్రువు లెదుర్కొనుటచే సేనాధిపతి కళావతిపల్లకిని సురక్షితప్రదేశమునఁ జేర్పుఁ డని యాజ్ఞాపించె నని బోయీలతోఁ జెప్పి వారిని పల్లకితోఁగూడ నరణ్యమార్గమునఁ గొనిపోయిరి.

మోరోపంతు పైనఁ జెప్పినవిధమునఁ బల్లకి మోయు వారిని మోసపుచ్చి కళావతిని విద్యానగరమునందలి తన గృహమునకుఁ గొనిపోయెను. అయిదాఱు నెలలనుండి యం దెవ్వరును వసించుట లేదు. గంగాబాయి యాయింటితాళము దీసి లోనికిఁ జనెను. మోరోపంతు బోయీలకుఁ గొంతసొ

మిచ్చి వారిని బంపివైచెను. పాపము! కళావతి కీమోస మేమియుఁ దెలియకపోవుటచే నామెయాగృహమునఁ జొచ్చెను. మోరోపంతుకూడ నామెవెనుకనే ప్రవేశించెను. పెద్దగడ్డముతోను తురక దుస్తులతోను ఉన్నయాతఁడొక యవనసైనికుఁడని యామె దలంచెను. ఇంటియందు గంగాబాయిని జూచినతోడనే యామెగుండె నీరైపోయెను. జైనా మొదలగువారెచట నుండిరని తురుష్కసైనికవేషధారి నడిగెను. అతఁడు తనగడ్డమును శిరస్త్రాణమును దీసివైచి యొక్కనవ్వు నవ్వెను. తన్ను మోరోపంతు మోసపుచ్చెనని తెలిసి యామె యొక్కయఱ పఱచి మూర్ఛిల్లెను. ఆకేకతో భూనభోంతరాళములు ప్రతిధ్వనించునటు లాయెను. ఇంతయఱ పఱచు నని యాతఁడు తలంచియుండలేదు. అచటికి సమీపమున నున్న గృహమునకుఁ బోయి కొంచెము జలమును గ్రహించి కళావతిపైఁ జల్లుటకు వడిగా వచ్చుచుండెను.

విద్యానగరమునందు వ్యాసనారాయణుఁ డనునొక గొప్పవైద్యుఁడు గలఁడు. ఆతనికిఁ బిత్రార్జితము లగు భూములనేకము గలవు. పరోపకారార్థము తన విద్యాధనముల నుపయోగించువారిలో నీతఁ డొకఁడు. శివాజీ మహారాజున కీతనియెడ నధికమగు భక్తి గలదు. మోరోపంతు జలమును గొనినపు డాతఁ డొకరోగియింటినుండి వచ్చుచుండెను. దీపకాంతిచే నాతనిని గనిపట్టి యింతవడిగా నేల పోవుచుండెనో యని యనుమానించెను. మోరోపంతాతనిని జూడకపోవుటయేఁ కాక యా తొందరలోఁ దనయింటితలుపుకూడ వేయమఱచెను. ఎటులైనను మోరోపంతు నొకసారి చూచి పోవుద మని

వ్యాసనారాయణుఁ డాగృహమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడే కళావతి మూర్ఛనుండి తెలి వొందెను. వ్యాసనారాయణుని జూచినంతనే మోరోపంతు తెల్లఁబోయెను. కళావతి, తన్నెటులైనను రక్షింపు మని యావైద్యుని పాదములపైనఁ బడెను. జరిగినసంగతి యంతయు నాతని కొక్కక్షణములోఁ దెలిసి పోయెను. అతఁడు మహాశూరుఁడును శివాజీ కత్యంతప్రియుమైన వాఁడు నగుటచే మోరోపం తాతనిని ధిక్కరింపఁజాలక పోయెను. వ్యాసనారాయణుఁడు కళావతిని తన గృహమున కాహ్వానించి మోరోపంతునకు బుద్ధిచెప్పి, ఇంకొకసారి యిట్టి పని చేసినచో శివాజీమహారాజుచే దండింపఁజేసెద నని యాతని కెఱుకపఱిచి కళావతీసహితుఁడై తనగృహమునకుఁ బోయెను. మోరోపంతునకు వ్యాసనారాయణునిపైఁ దీవ్రక్రోధము జనించెను. కాని యాతని నేమిచేయఁ గలఁడు? వీథివెంబడిఁ బోవుమదగజమునకు శునకము లఱచిన నేమి భయము?

వ్యాసశాస్త్రి వ్యాసనారాయణులు బాల్యస్నేహితులు. మిత్త్రునికొమార్తె యని తెలిసినపిదప నాతఁ డామెను తన పుత్త్రికవలెనే చూచుకొనుచుండెను. కళావతి తనకడ నున్న దని వ్యాసశాస్త్రి కాతఁడు కబురంపెను. కాని తులజాపురమున జరగిన సంకులసమరములో వ్యాసశాస్త్రి కుటుంబసహితముగా మరణించె నని విని కళావతి విషాదసముద్రమున మునిఁగి పోయెను. వ్యాసశాస్త్రి రాజద్రోహిగాఁ బరిగణింపఁబడుటచే, ఖానుసైనికులు తన్నుఁ బట్టుకొందు రేమో యని వెఱచి యాతఁడు జీవించియున్నను ఎవ్వరికిని తెలియకుండఁ గుటుంబ

సహితముగా దాఁగుకొనియుండెను. కళావతికిఁ దనజననీజనకుల మరణవార్త వినినదాది తిండిపై నరుచి పుట్టెను. తన కత్యంత ప్రియమగు దైవభక్తినిగూడ మఱచెను. ఆమెదుస్స్థితి దలంచి వ్యాసనారాయణుఁడును, ఆతనిభార్యయగు అంబాదేవియు నామెయెడ ద్విగుణీకృతప్రేమను జూపమొదలిడిరి. కాని యాబ్రాహ్మణునకు సుమతి యనువితంతుసోదరి కలదు. ఆమె మూర్తీభవించిన కోపదేవతయో యనునటులు గనిపించు చుండును. వ్యాసనారాయణుఁ డెంతశాంతమూర్తియో ఆమె యంతక్రోధమూర్తి. ప్రతివారియందును ఏవో తప్పుల నెంచి తగవు లాడు టామె కలవాటు. అంబాదేవి యామెకడ మిక్కిలి భయపడుచుండును. దైవవశమునఁ గళావతిపై సుమతికి ద్వేష ముదయించెను. తనవలెనే ముండితశిరోజయై దినమున కేక మాత్ర భోజనము చేయుచుండలేదని యామెను సుమతి దూషించుచుండెడిది. కళావతి యల్పాహారముచేఁ దృప్తినొందు నదైనను వ్యాసనారాయణునిబలవంతముచేత దినమునకు రెండుసార్లు భోజనము చేయుచుండెడిది. పూర్వాచారపరాయణయు, మూఢవిశ్వాసయు నగు సుమతి, జ్ఞానపూరిత హృదయయగు కళావతి ననాచారవతి యని దూషింపఁ జొచ్చెను. గోరుచుట్టుపై రోకలిపోటనున్నట్లు కళావతి కీబాధ దుస్సహముగా నుండెను.

తృతీయ ఖండము.

మొదటి ప్రకరణము.

కూటము.

సీ. అరివీరవరుల దావాగ్ని యై దహియించు
క్షాత్రతేజం బింకఁ జావలేదు
పదునాల్గుభువనముల్ పాలింపఁగాఁ జాలు
ఘనతపోబల మడుగంటలేదు
ఉద్గ్రంథరాజము లోర్పుతోడను వ్రాయు
కవిశేఖరులు గంగఁ గలయలేదు
దేశరక్షణఁ జేయ దేహ మైనను వీడు
మాతృవాత్సల్యాలు మడియలేదు
నివురు గప్పినగతి నుండు నిప్పువోలె
భారతీయార్యు లిన్నాళ్లు వఱలుదు రయొ!
దాస్యశృంఖలలను ద్రెంప ధైర్యవృత్తిఁ
దాల్చుచుండిరి యిప్పుడు దైవగతిని.

శ్రీశివాజీమహారాజుచే నిర్మితమగు దుర్గము లన్నిటిలోను ప్రతాపగఢదుర్గ మభేద్య మైనది. అతఁడు తనబొక్కసము నచటనే గుప్తపఱిచియుంచెడివాఁడు. యుద్ధసూచకము లేమైన నాతనికిఁ గనిపించినచో స్వపక్షసైనికుల నందఱను

మహారాష్ట్ర వీరపరీక్షావ్యాజమున నచటికి రావించుచుండును. ఇట్టిసభలనే కూటము లని పిలుచుచుండిరి.

యవనులు తమపై దండెత్తి వచ్చుచున్నా రని తెలిసికొని, కూటము జరగుట కొక శుభదినము నేర్పాటుచేసెను. దుర్గమునకు ముందుభాగమున గొప్పమైదానము గలదు. అందు వీరులద్వంద్వయుద్ధ ప్రదర్శనమునకును, వేర్వేఱు ఆటలకును ఉన్నత ప్రదేశ మొకటి నియమింపఁబడెను. ఆస్థానమునకొక ప్రక్కను గాడీ యనఁబడు కుర్చీ యొకటి యమర్పఁబడెను. దానిపై హంసతూలికలచేఁ జేయఁబడినదిండ్లు పఱువఁబడియుండెను. నియమితదినమునకు వేలకొలఁది వీరులు చుట్టుప్రక్కల గ్రామములనుండి యచ్చటికి వచ్చిరి. ప్రాతఃకాలమున నెనిమిదిగంటలకు హిందూధర్మస్థాపన దీక్షాబద్ధ కంకణుఁ డగు శివాజీమహారాజు గాడీపై నాసీనుఁడాయెను. గర్వాంధులగు నృపాలుర సభలవలె నాతనికూటము వందిమాగధనుతిగీతములచేఁ బ్రారంభింపఁబడక, యేలికపాదములకడఁ దమప్రాణముల నైన నర్పింపఁ జాలు వీరాధివీరుల జయజయ ధ్వానములతో నారంభింపఁబడియెను. పిదప గానవిద్యావిశారదుల జాతీయగీత తరంగములచే సభ్యులమనములు నింపివేయఁబడెను. అటు పిమ్మటఁ బ్రాచీనభారతవీరులకుఁ బ్రియము లగు నాటల నాడమొదలిడిరి. అం దెవరి సామర్థ్యమునకుఁ దగినట్లు వారికి మహారాజు బహుమానము గావించుచుండెను. తరువాత ద్వంద్వయుద్ధ ప్రదర్శన మారంభమాయెను. తమకు రణవిద్యయందుఁగల పరిచయమును భూపాలునకుఁ జూపఁదలఁచువారే కాని విపక్షులను హతమొనర్ప వలయు నని యొకఁడై

నను యత్నింపలేదు. శివాజీవంటిమహీపాలుఁడును, ఆతనియను చరులఁబోలు వీరులును భారతమాతను రక్షించు చున్నచో నామె నిత్యమును వీరరత్నఖనియై విరాజిల్లు చుండును గదా! సభ్యు లందఱును ద్వంద్వయుద్ధావలోకనా కుతూహలు లై యుండ, అశ్వారూఢుఁడగు శూరుఁ డొకఁ డెచటనుండియో హుటాహుటిగా నచ్చటికి వచ్చెను. మహారాష్ట్రాశ్వికులవలె నాతని ముఖము చేతిరుమాలుచేఁ గప్పఁబడి యుండెను. ఆతని శరీరమువనుండి స్వేదబిందువులు బొట బొట రాలుచుండెను. కూటమును సమీపించినతోడనే యాతఁడు వదనాచ్ఛాదనము దీసివైచెను. తోడనే తానాజీమాల్సురే వచ్చె నని యొక రితో నొకరు చెప్పుకొనఁ జొచ్చిరి. వినోదము లన్నియు నొక్క సాగి యాఁగిపోయెను. అందఱిదృష్టులు నాతనిపైని కేంద్రీ కరింపఁబడెను.

ఆతఁ డందఱను తప్పించుకొని శివాజీయున్నయెడకు వచ్చి యాతనికి మోఁకరించి వందన మొనర్చెను. మహారా జాతనిని లేవఁదీసి తనప్రక్కనే కూర్చుండఁజేసి కొంతవడి యాతనితో సంభాషించెను. పిదపఁ దానాజీ లేచి మేఘగంభీర స్వనమున ని ట్లుపన్యసించెను:—

"మహారాజా! సోదరులారా! నేను జెప్పఁబోవువిష యము కడు ముఖ్యమైనది. ఇంతదనుక మనము వాగ్రూప మునఁ జూపిన దేశభక్తి కార్యరూపమునఁ బరిణమింపఁజేయ వలసినసమయ మిపుడు కలిగినది. తులజామాతకల్యాణమునకు మాతృభక్తు లనేకులు తులజాపురమునకు వచ్చి రని దేశ ద్రోహి యగుపహార్సింగ్ గప్ఝుల్ఖానుతోఁ జెప్పెనఁట!

హిందూమతప్రియులను బంధించుట కిదియే మంచిసమయమని యామూఢతురుష్కుఁడు ససైన్యముగఁ దులజాపురమునకు వచ్చెనఁట! ధైర్యముగల పురుషునివలె వచ్చినచో మన భారతీయసోదరు లాతనిని తులజామాతకు బలి యొసంగెడువారే. ఎదుటికి వచ్చి జయించుటకు శక్తిలేక రాత్రివేళఁ బదునైదువందలసైనికులతో దేవాలయమును ముట్టడించి యమాంతముగ యాత్రికులపైఁ బడి రమారమి నూర్వురు మహారాష్ట్రులను జంపివైచి పహారిసింగుచే రాజద్రోహులుగా నెంచఁబడిన నూటయేఁబదిమంది హిందువులను కైదీలఁగాఁ బట్టుకొనెనఁట! అంతతో నూరకుండక యాలయాధికారిని బంధించి కొన్నిపేళ్లను జూపి యానామములుగలవారిని గుర్తించి తన కెఱింగింపు మని బాధించెనఁట! తన్నుఁ జంపివైచినను యవనులకు సాహాయ్యము చేయ నని యాతఁడు ధిక్కరించెనఁట!. అదిగదా ధైర్యము. భారతీయు లందఱు నట్టివారైనచో నీతురకలు మనదేశమున నిలువఁగలరా? హిందువుల కింకను తగినంతకష్టము కలుగలే దని కొలఁదిరోజులలో మహారాష్ట్ర దుర్గములను స్వాధీనపఱుచుకొన నెంచెనఁట! ప్రస్తుతము నాకుఁ దెలిసిన దింతియే. తులజాదేవి యెదుటనే యామెబిడ్డలను జంపినతురుష్కులపైఁ బగ దీర్చుకొనుట యెట్లో మీరే యోజింపవలయును."

అని చెప్పి తానాజీమాల్సురే కూర్చుండెను. ఆతనిమాటలు విన్నప్రతివారును క్రోధోద్దీపితులైపోయిరి. అందు శివాజీమహారాజు త్రిపురాసుర సంహార మొనర్చినశివునివలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆతని నయనములనుండి యగ్నికణములు

గురియుచున్నటు లుండెను. కోపముచే ముఖ మెఱ్ఱఁబడెను. ఆతఁడు తనయాసనమునుండి లేచి యిట్లు చెప్పఁబూనెను.

"పౌరులారా! క్షత్త్రియుఁ డయ్యును ద్రోహులను గూడి తనదేశమువారిని జంపించిన పహార్‌సింగు నొక్కవారముదినములలో యమపురికిఁ బంపకున్నచో నే నగ్నిప్రవేశ మొనరించెద నని సూర్యచంద్రాదులు సాక్షులుగాఁ బ్రతినఁ జేయుచున్నాను. అఫ్ఝల్‌ఖానువిషయమునఁ దానాజీమాల్సురేతో నాలోచించి మీ కందఱకును దేశమాతకును ప్రీతియగువిధమునఁ గావించెద నని బాసచేయుచున్నాను. ప్రస్తుత మింతకన్న విశేషము చెప్పుటకు వీలు లేదు:-ఇంక మనము స్వస్థచిత్తులమై నియమితకార్యక్రమమును కొనసాగింపవలయును."

అని చెప్పి మహారాజు కూర్చుండెను. కొలఁదిసేపటిలోనే సభలో నెప్పటియుత్సాహ ముదయించెను. ఆనాఁ డంతయు మహారాష్ట్రు లాటపాటలతోనే కడపివైచిరి. రాత్రి వారందఱకును గొప్పవిందు చేయఁబడెను. ఫలాహారానంతరము మహారాజు నాయకులతో రహస్యాలోచనసభ గావించెను. ఆమఱునాటిదినమున నెచటివా రచటికిఁ బోయిరి.

ఆనాఁటిమధ్యాహ్నము రెండుగంటల కిరువురు మహమ్మదీయాశ్వికులు ప్రతాపగఢదుర్గమునుండి వెలువడిరి. వాయువేగమునఁ బోవువారిని పోలికపట్టుట కైనను నెవ్వరికిని సాధ్యము కాలేదు. కనుచీఁకటి పడుచున్నసమయమునకు వారు విద్యానగరప్రాంతమునకు వచ్చిరి. ఆపురముబయటను పెద్దమామిడితోఁట కలదు. అందు రమణీయమగు గృహ మొకటి నిర్మింపఁబడెను. ఉద్యానవనాధికారియగు వీరసిం

షాహుఁడు సమయము చిక్కినపుడెల్లఁ దనకు బీజపురపునవాబు నెడఁగలరాజభక్తిని వాగ్రూపమునఁ బ్రకటించుచుండెను. మనపథికులు శ్రమ నివారించుకొనుటకై యతనియారామమునకే వచ్చిరి. అప్పటి కాతఁ డొంటిగఁ గూర్చుండి యేదియో యాలోచించుచుండెను. పథికుల నాతఁడు మిగుల గౌరవించి వారిని తనరహస్య కార్యాలోచనాలయమునకుఁ గొనిపోయి తినుటకుఁ గొన్నిఫలము లిచ్చెను. వారించుక సేదదేఱినపిదప నీక్రిందివిధమున మాటలాడుకొనిరి.

ప్రథమపథికుఁడు—పహార్సింగునుగూర్చి నీ వేమైన నెఱుంగుదువా ?

వీర—ఆతఁ డీదినమున నీగృహముననే విడిసియున్నాఁడు.

ప్రథమ ద్వితీయపథికులు—(ససంభ్రమము) అటులా? పహార్సిం గిచ్చటి కేల వచ్చెను ?

వీర—అఫ్జుల్ఖానుజనానాతో వచ్చుచున్నయొక హిందూ బాలిక నెవరో దొంగిలించిరఁట !

ప్రథమ—ఎట్లు దొంగిలించిరి ?

వీర—ఆవివరము నా కేమియుఁ దెలియలేదు గాని తురుష్కులను తస్కరు లెట్లో వంచించి రని తోఁచుచున్నది.

ప్రథమ—ఇప్పుడు పహార్సిం గెచటికిఁ బోయినాఁడు ?

వీర—ఆబాలికజాడ లరయుటకై యూరిలోనికిఁ బోయినాఁడు. రాత్రి తొమ్మిదిపదిగంటలకు వచ్చెద నని చెప్పినాఁడు.

అటుపిమ్మట రెండుగంటలకాలము వారు మువ్వురును రహస్యముగ నేమియో యాలోచించుకొనిరి. పిమ్మట యవనసైనికు లాగృహమునుండి వెలువడి నగరమార్గమును బట్టిరి.

సరిగా రాత్రి తొమ్మిదిన్నఱగంటలకుఁ బహార్ సింగు వీరసింహునిగృహమువంకకు వచ్చుచుండెను. ఆతఁడు లోనఁ బ్రవేశించి వీరసింహుని ప్రక్క నాసీనుఁ డగుచున్న సమయమునఁ బ్రతాపగఢముననుండి వచ్చినయవనసైనికు లిరువురును తటాలునఁ దలుపు దెఱచుకొని లోనికి వచ్చిరి. వారిని జూచి పహార్ సింగు కత్తి దూసి "మీ రెవరు? ఇట్లేల యీ గృహమునఁ బ్రవేశించితిరి?" అని కోపోద్దీపితస్వరముతోఁ బ్రశ్నించెను. అందులకు వారు తాము పురరక్షకుల మనియు, శివాజీ తానాజీమాల్సురేలు ప్రతాపగఢమువంకకుఁ బోవుచుండఁగాఁ జూచితి మనియుఁ దమకు వారిని బంధించునంతటి సామర్థ్యము లేకపోవుటచే వీరసింహుని సాహాయ్యార్థము వచ్చితి మనియుఁ గ్లుప్తముగాఁ దెలిపిరి. వెంటనే పహార్ సింహ వీరసింహులును యవనసైనికుల వెంట బయలుదేఱిరి. వారతి రయమునఁ బ్రతాపగఢమువంకకుఁ బోవుచిన్న మార్గమునఁ బడి పోవుచుండిరి. అట్లొకింతదూరము పోయినపిదప వారొక నిర్జనప్రదేశమునకు వచ్చిరి. అప్పుడు తురుష్కులును వీరసింహుఁడును కలసి పహార్ సింగుపై నొక్కసారిగాఁ దలపడిరి. పహార్ సింగు తనయపాయస్థితిని గ్రహించి తనకుఁ గత్తిసామునందుఁగల సామర్థ్యము నుపయోగించుచుండెను. వారిని సాధ్యమగునంతవఱకు దూరముగా నుంచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కాని వీరాధివీరులగు వారిధాటి కాతఁడు నిలువఁ జాలకపోయెను. కొలఁది సేపటిలోనే వా రాతనిని బంధించి వైచిరి. ఆయవనసైనికులు శివాజీతానాజీమాల్సురే లనియుఁ దులజాదేవ్యాలయమున నాతఁడు హిందువుల కొనరించిన

యుపకారమునకు శిక్షించుటకై వారిట్లు గావించి రనియు
వీరసింహుఁడు పహార్సింగున కెఱింగించెను. పహార్సింగు
బోనులోని సింగమువలెఁ గోపముచే మండిపోవుచుండెను.
దొంగలవలెనే పైఁబడి యొకశూరుని బంధించుట వీర
ధర్మము గా దని యాతఁడు శివాజీని దూషింపమొదలి
డెను. తులజాదేవ్యాలయమును ముట్టడించినప్పు డీనీతు
లెటకేఁగె నని మహారా జాతనిఁ బ్రశ్నించెను. ధనము
వలనఁ దనకు విముక్తి గలుగ దని యాతఁ డెఱుంగును.
అందుచే నాతఁడు మహారాజును యుద్ధభిక్ష నిడు మని వేఁడు
కొనెను. తనకుఁ జాలుకాలమునుండి యాతనితో ద్వంద్వ
యుద్ధము చేయవలయు ననుకోర్కి కల దనియు, తనయంత్య
ప్రార్థన మాలించి తనవేఁడికోలును నెఱవేర్పు మనియు మహా
రాజు నాతఁ డెంతో వేఁడుకొనెను. దరహసితవదనుఁడై మహా
రా జందుల కంగీకరించెను. తానాజీ వీరసింహు లాతనిబుద్ధి
మరల్ప నెంతయత్నించిన నాతఁడు తిరుగఁడాయెను. ఒక్కక్షణ
మునఁ బహార్సింగు బంధవిముక్తుఁ డాయెను. శివాజీపహార్
సింగులు ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ గడంగిరి. దీర్ఘబాహుఁ డగు
శివాజీకి ఖడ్గయుద్ధమునఁగల చాతుర్యముముందు పహార్సింగు
బల మేమియుఁ బనికిరాకుండెను. పదిపదునై దునిముసములు
వారు తమచాతుర్యము నంతయుఁ గనఁబఱచుచుఁ బోరాడిన
పిదపఁ బహార్సింగు తనబలము నంతయు నుపయోగించి శివాజీ
తలపైని కృపాణముతో నొకగట్టిదెబ్బ కొట్ట యత్నించెను. ఆ
దెబ్బ తగిలినచో నాతఁ డాక్షణమున మృతి నొందవలసిన
వాఁడే. కాని కుశాగ్రబుద్ధి యగు శివాజీ ప్రక్క కొక్క

గంతు వైచెను. అందుచేఁ జోరనాయకుని దెబ్బ తప్పిపోయెను. స్థూలకాయుఁడగు పహార్‌సింగు తనకత్తిని మరల నెత్తునంతలో మహారాజు తనభవానీఖడ్గము నా పాపాత్ముని కంఠముపైఁ బఱపెను. ఆదెబ్బతోఁ బహార్‌సింగు ప్రాణములఁ బాసి నేలఁ గూలెను. పిమ్మట మహారాజు తానాజీమాల్సురేతోఁ గలసి ప్రతాపగఢము మార్గమును బట్టెను.

ఆరాత్రి వీరసింహుఁడు గృహమునకుఁ బోయి సుఖముగా నిదురించెను. మఱునాఁడు పహార్‌సింగును కనుఁగొను మిషను పుర మంతయుఁ గలయఁజూచి వచ్చెను. అత్యావసరమగు కార్యాచరణమునకై యెచటికైనను బోయి యుండవచ్చు నని తన యిరుగు పొరుగువారితోఁ జెప్పెను. ఆనాఁటి సాయంకాలమున విద్యానగరమునకు నలువురు బాటసారులు వచ్చి తమకు మార్గమధ్యమున నొకక్షత్రియునిశవము కనిపించె నని రక్షక శాఖాధికారుల కెఱిఁగించిరి. వా రాకళేబరము పహార్‌సింహునిదిగా గుర్తించి వీరసింహున కెఱింగించిరి. ఘాతుకులను పట్టుకొనుట కెంత ప్రయత్నించినను వారి జాడయైనను తెలియలేదు. ఈ సంగతి లక్ష్మియు నత్యంత విషాదసూచకములగు వాక్యములతో సఫ్దర్‌ఖానునకు వీరసింహుఁ డెఱుకపఱచెను. పహార్‌సింగును మృత్యుదేవత కర్పించుటయందు వీరసింహుఁడు భాగస్వామి యని యెవ్వరును తలంపరైరి.

రెండవ ప్రకరణము.

శివాజీ యుక్తి.

" తిరిగి హరిపురసురతరుసురల మరగి
బహుళీ హళహళి భరిత కల్బరగినగర
సగరపురవర పరిస్పృధ జవనయవన
పృతన భవపసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ!."

(ఆముక్తమాల్యద.)

శివాజీ-అఫ్జుల్‌ఖానులకు సంధిమాటలు జరగుచుండెను. రాయబారము మిషమున శత్రుబలనిరూపణమునకై గోపీనాథపంతను వానిని అఫ్జుల్‌ఖాను ప్రతాపగఢమునకుఁ బంపెను. ఆతనికి వలయు సదుపాయము లన్నియు శివాజీ యొసరించెను. గోపీనాథుఁడచటికిఁ బోయిననాఁటిరాత్రి యెనిమిది గంటలకు నిద్దఱు మహారాష్ట్రు లాతని దర్శనమున కరుగుదెంచిరి. వారి యాచారము ప్రకారము వారు చేరుమాళ్లచే ముఖములను గప్పికొని యుండుటచే ద్వారరక్షకుఁడు వారిని గుర్తింపఁజాలకపోయెను. ప్రతీహారివలనఁ దనకొఱ కెవరో వచ్చియుండిరని గోపీనాథుఁడు విని వారిని గొనివచ్చుట కాజ్ఞనొసఁగెను. మహారాష్ట్రులకు మహాత్మ్యమీయు రాయబారి యున్నయెడకు మార్గముఁ జూపి ద్వారరక్షకుఁడు తన స్థానమునకుఁ బోయెను. ఆయోధు లిరువురును గోపీనాథునకు సాష్టాంగ దండప్రణామము లాచరించిరి. గోపీనాథుఁడును వారికి నమస్కరింపఁ బ్రయత్నించెను గాని వా రాతని నివారించి తాము పండితులకు వందన మొసరించుటయే కాని

వారిచే మొక్కఁబడుటకుఁ దగనివార మని చెప్పిరి. ఆ యిరువురును సమీపమున నున్న యాసనములపైఁ గూర్చున్న పిదప నందొకఁడు గోపీనాథున కిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. " గోపీనాథపండితశేఖరా! నీబోఁటివిద్యాధికు లగుపుత్త్రులు భారతమాత కత్యల్పముగాఁ గలరు. వారు దేశసేవాపరాయణులైనచో మాతృదాస్య విమోచన మొక్కక్షణములో జరగును. కడుపుకూటికై విదేశీయులను గొల్చుచుఁ దల్లికిఁ దీఱని యిక్కట్టులను గూర్చు టెంత హేయమైనపనియో నేను జెప్పవలయునా? తులజాపురమున హిందూసోదరులను జంపిన తురుష్కులచేతుల కింకను రక్తపుజాడలు పోలేదే!. అట్టి కరములతో నొసంగుచున్న ధనము గైకొని రాజభోగము లనుభవించుటకంటె యాచనవలన జీవించుటయే యుత్తమము. ఇంతకఠినముగఁ జెప్పితి నని కోపింపవలదు. మానహీనుల దాస్యము చేయుచుండుటచే మీ తెలివి నిపుణుగప్పినని ప్పుచంద మున నైనది. ఇంక మనకు మునుపటివలె నిదురించుటకు సమయము లేదు. మేల్కొనవలయును. తురుష్కులను దేశమున నుండి పాఱఁద్రోలవలయును. దేశమాతను స్వతంత్రను జేయవలయును. అసమానబుద్ధిశాలి వగు నీవుకూడ యవనులకు దాస్యము చేయుట కిష్టపడుట నాకుఁ జాల వింతగా నున్నది.

గోపీ—అది యంతయు నిపు డేల? వ్యర్థముగాఁ గాలము గడపుటకు నాకు సమయము లేదు. మీరు వచ్చినపని యేదియో సత్వరము తెలుపుఁడు.

మహారాష్ట్రుఁడు - దేశమాతస్థితి యెట్టులున్నదో ఒక్కక్షణము గమనించుట కైనను నీకుఁ దీరిక లేదా? అయ్యో!

భారతపుత్త్రులారా ! ఎట్టిదౌర్భాగ్యదశకు వచ్చితిరి. గోపీనాథునివంటి ధిషణాధురంధరులే దాస్యవ్యామోహమునం బడిపోవుచుండం బెఱవారిమాట యేల? బ్రాహ్మణోత్తమా! నిరాయుధులును, దైవభక్తిపరాయణులు నగుతులజాపుర యాత్రికులను జంపుట నీకు న్యాయముగాం గనిపించుచున్నదా ? రాత్రికి రాత్రి పుర మంతయు ధ్వంసము చేసిరే. వృద్ధు లనక, పిల్ల లనక యొక్కరీతిగాం బురవాసులను ఖండించిరే. ఇన్నిదుర్మార్గములు యవనులు జరపుచుండ నింకను వారిని గొల్చుటకు నీ విచ్చగించుచుంటివా ? ఈ దినమున యాత్రికులైరి. రేపు మన మగుదుమే ! భారతీయుల దుస్స్థితిని గాంచిన నీ గుండె వ్రీలిపోవుట లేదా ? కన్నులు బాష్పపూరితము లగుట లేదా ? పరదేశమున నుండి వచ్చి మనదేశమువారి నన్యాయముగ, అకారణముగ హింసించి మానప్రాణములను హరించిన యవనులను ఖండ ఖండములుగం జెండివేయక యింకను వారి పాద దాస్యముం జేయ నెంచుచుంటివా ? ఇది యంతయు నీతప్పు గాదు. సహవాసదోషముచేం గలిగినది. ఇంకనైనను లెమ్ము. మాతృదాస్య శృంఖలా విచ్ఛేదముకై నీవు చేయం గలిగిన సాహాయ్య మొనరింపుము. ఒకపుడు రత్నగర్భ యైనమాత నేడు కట్ట గుడ్డ లేక తినం దిండి లేక మలుమల మాండుచున్నది. పుత్త్రులు విదేశీయులం గొల్చుచు వా రొనరించు నన్యాయములకుం దల లొగ్గవలసి వచ్చినది. ఈ దుస్స్థితి వలననే హిందువులు కార్యరంగమునకు దిగకున్నారు. లెమ్ము—నిద్రింపకుము—కత్తి తీయుము. (తాను ఒర

నుండి కత్తిని దీసెను. ఆతని యనుచరుఁడును గోపీనాథుఁడును కూడ మంత్రముగ్ధులవలెఁ దమకృపాణములఁ దీసిరి.) మాతను రక్షించుటకుఁ బ్రాణములనైన నిచ్చుటకు సిద్ధపడుము. (ఈమాటలు వినుచున్న గోపీనాథుని కన్ను లశ్రుపులచే నిండిపోయెను.) నీబోఁటిపండితునకు ధనలోపము రాకుండఁ జూచుబాధ్యత నేను వహించెదను. (అని ముఖమునఁ గప్పియున్న చేతి రుమాలు తీసివైచెను. ఆతఁడు మహారాజగు శివాజీయే!) తులజామాతకు యవను లొనరించిన దుర్మార్గమును సద్దిలోఁగూడఁ దీర్చుటకు సిద్ధపడుము.

అనునంతలో గోపీనాథుఁడు శివాజీని కౌఁగిలించుకొనెను. శివాజీ గంభీర భాషణము లాతని మానసమున నూతనతేజమును గలిగించెను. ఆతఁ డొక్కక్షణములో దేశభక్తుఁడై పోయెను. శివాజీయు నాతని యనుచరుఁడగు తానాజీమాల్సురేయును తమయుద్దేశము నెఱవేఱిన దని యానంద సాగర నిమగ్నులైరి. ఆటుపిమ్మట శివాజీ యుద్ధప్రయత్నమున లేఁడనియు, సైన్యములతోఁ బ్రతాపగఢమునొద్దకు వచ్చినచో భయపడి బీజపురమున కనుకూలమగు విధమున సంధి చేసికొనవచ్చు ననియు, అందుచే వెంటనే బయలుదేఱి యరణ్యమార్గము లని శంకింపక ప్రతాపగఢమునకు రమ్మనియు గోపీనాథునిచే నఫ్జుల్ఖానున కొక జాబు వ్రాయించి ఖానునొద్ద కొక యాశ్వికభటునిచేఁ బంపెను.

గోపీనాథునిలేఖను జూచిన వెంటనే యఫ్జుల్ఖాను పదునైదు వందలగుఱ్ఱపు రౌతులతోఁ బ్రతాపగఢమునకు బయలుదేఱెను. రాను రాను అరణ్యమార్గము లెక్కువగు

చుండెను. కొంత దూరము వచ్చిన పిదప నడవి మఱింత దుర్గమ మైపోయెను. వెనుదిరుగవలసి వచ్చినచో బీజపురముఁ జేరుకొనుట దుష్కర మని వారికిఁ దెలిసిపోయెను. కాని ఖాను కార్యదీక్ష గలవాఁడు. అందుచే నెన్ని కష్టములకైన నోర్చి ప్రతాపగఢము చేరి శివాజీని కైదీగా బీజపురమునకుఁ దీసి కొని పోవలయు నని సైనికులకు వడిగా నడచుట కాజ్ఞ నిచ్చెను. యుద్ధసూచన లేవియు వారికిఁ గనిపించుట లేదు. పల్లెలదగ్గఱకు వచ్చినపుడు మాత్ర మిరువది ముప్పదిమంది మహారాష్ట్ర సైనికులు వారికి స్వాగత సత్కార మొసఁగు చుండెడివారు. మార్గమధ్యమున నచటనచట గొఱ్ఱెలకాపరులు తప్ప వారి కెవ్వరును గానిపించుట లేదు. అందుచే శివాజీ యుద్ధప్రయత్నమున లేఁ డనియు, సంధికి సమ్మతించు ననియు వారుతలంపఁ జొచ్చిరి. ఇట్లు వారు ప్రతాపగఢమునకుఁ బదిమైళ్ల దూరము వచ్చునప్పటికి మహారాష్ట్ర రాయబారి గోపీనాథుఁడు ఖానుకడకు వచ్చెను. శివాజీ మహారాజునకు బీజపురపు నవాబుపైఁ గ్రోధ మెన్నఁడును లే దనియు, అందుచే సంధి కిచ్చగించు చుండె ననియు నారాయబారి చెప్పెను. సంధిషరతుల నేర్పఱచు కొనుట కఫ్జుల్‌ఖానును శివాజీ యాహ్వానించెను. నవాబునకుఁ బ్రతినిధి యగుటచే, శివాజీకడకుఁ బోవుట గౌరవలోప మని ఖాను తలంచెను. మహారాజొక సేనానాయకునికడకు వచ్చుట సమంజసముగా నుండ దని రాయబారి చెప్పెను. అందుచే. శివాజీ అఫ్జుల్‌ఖానులు మాటలాడుకొనుట కొకయుచ్చప్రదేశ మేర్పఱచుటకును, ఒక్కొక్క రేకసైనికమాత్రసహాయు లై

యచటికిఁ బోవలయు ననియు నేర్పాటు జరగెను. ఆమఱునాఁటి యుదయమునఁ బదిగంటలకు శుభసమయ మేర్పఱుపఁబడెను.

ప్రతాపగఢము సమీపమున నున్న యొకకొండశిఖరముపైఁ గొంతభాగము చదునుచేయఁబడి యుండెను. మాటలాడుకొనువారి కెండతగుల కుండుటకై యొకకూలివాఁ డచటఁ జలువచాపలను గట్టుచుండెను. ఆ గుట్టపై నిలిచినచోఁ జుట్టు నున్న ప్రదేశ మంతయు బాగుగాఁ గానిపించును. నియమిత దినమున అఫ్జుల్‌ఖాను పెందలకడ లేచి స్నానాద్యనుష్ఠానములఁ దీర్చుకొని సన్నని తెల్లబట్టలు ధరించి తొమ్మిదిన్నఱ గంటలకుఁ గొండపైకి బయలుదేఱెను. ఆతనికి సహాయుఁడుగా ఫెజిల్ ఖాను వచ్చెద నని చెప్పెను, కాని ఖా నాతనిని వారించి సయ్యాదుబందూ అనునొకసైనికుని తన వెంట రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. కవచము నైనను ధరింపక, కృపాణమాత్రసహాయుఁడై పల్లకిలోఁ గూర్చుండి యాతఁడు కొండ పైకిఁ బోయెను.

శివాజీ మహారాజు సరిగాఁ బదిగంటలకుఁ దానాజీ మాల్సురే సహాయుఁడై కొండపైకిఁ బోవుటకు బయలుదేఱెను. వారిరువురును క్రోధసూచకము లగునెఱ్ఱని బట్టలు ధరించిరి. కొండపై నయిదాఱుగు రుండుటగాంచి మహారాజు భయపడినట్లు నటించెను. ఇరువురు తప్పఁ దక్కినవారిని కొండ దిగిపోవున ట్లాజ్ఞాపించెను. కాలినడకను వచ్చుచున్న మహారాజుం గాంచి ఖాను మిక్కిలి యాశ్చర్యపడియెను. శివాజీ యనిన ఆజానుబాహుఁ డనియు భీకరరూపుఁ డనియు నాతఁడు తలంచెను. పురములను దహించు నగ్నికణ మెంత యుండునో యాతఁ డెఱుంగఁడు గాఁబోలును!

శివాజీ తానాజీమాల్సురేలు ఖాను సయ్యాదు లున్న యెడకు వచ్చిరి. శివాజీ యఫ్జుల్‌ఖాను లొకరి కొకరు సలాము చేసిన పిదప, "తులజామాతకు జయము!" అని కేకవైచి తనకృపాణమును బూని శివాజీ ఖానుపై యుద్ధమునకుఁ గడంగెను. యుద్ధవిద్యావిశారదుఁ డగు ఖాను తనకత్తి నొక్కటుణములోఁ దీసి శివాజీ నెదిరించెను.

నిరాయుధులగు తులజాపుర పౌరుల నాకస్మికముగా నెదిరించినందులకు ఫలిత మనుభవింపు మని గద్దించుచు మహారాజు ఖానుపైఁ దలపడెను. ఖానునకుఁ గవచము లేకపోవుటచే నాతఁ డెంత నేర్పుగా యుద్ధము చేయుచున్నను గాయములు విశేషముగాఁ దగులుచుండెను. మహారాజు వస్త్రముల క్రింద నున్న గొలుసుకవచ మాతనికి గాయములు తగులకుండునట్లు కాపాడుచుండెను. రెండు మూఁడు నిముసములు ఖానుశివాజీలు ద్వంద్వయుద్ధము చేసిరి. పిదప మహారాజు ఖానుని శిరముపైఁ దనకరవాలముతో బల మగునొక్కదెబ్బ కొట్టెను. దానితో అఫ్జుల్‌ఖాను నేలఁబడి వీరస్వర్గమును చేరుకొనెను.

ఖానునకు సాయము చేయవలయు నని సయ్యాదుబందూ యెంతయో ప్రయత్నించెను. ఖాను శివాజీలు తలపడినపుడే తానాజీమాల్సురే సయ్యాదుపైఁ గత్తి దూసెను. ద్వంద్వయుద్ధ విద్యానిపుణుఁ డగు తానాజీయును భీమబలుఁ డగు సయ్యాదు నయిదారు నిమిషము లతివిచిత్రముగా యుద్ధము చేసిరి. ఖాను చనిపోయినపిదపఁగూడ శివాజీ, తానాజీమాల్సురేకు సాయ మొనరింపలేదు. తుదకు సయ్యాదు బందూకూడ మహారాష్ట్రునిఖడ్గముచేతనే మరణించెను.

ఆ కొండపైని కూలివాని వేషమును ధరించి తడకలు కట్టుచున్నవాఁడు మహారాజాజ్ఞపైఁ దన తుతారాను దీసి మూఁడుసారులు గట్టిగా నూఁదెను. ఆశబ్దము వెలువడినంతనే సమీపముననున్న ప్రతాపగఢ కోటలోనుండి ఫిరంగి శబ్దము లారంభ మాయెను. ఇంత వఱకును ఇంటి చావడులలో దాఁగికొనియున్న యయిదువేలు మావలీలును బీజపుర సైనికులపైఁ బడిరి. యుద్ధమునకు సిద్ధముగా లేకున్నను కొండపై యుద్ధము జరగుచుండె నని చూచినవా రాప్రదేశమునకుఁ బోవఁ బరుగిడఁ జొచ్చిరి. కాని మావలీసైనికులు వారి నందఱను ఖండించివైచిరి. కోటలోనుండి వచ్చు తుపాకీదెబ్బల చేతను మావలీల దారుణ కృపాణాఘాతముల చేతను మూఁడు వంతులు సైనికులు చనిపోయిరి. కొండఱు గుట్టముల నెక్కి వచ్చిన మార్గమును బట్టఁ జొచ్చిరి. కాని యామార్గము లన్నియుఁ గొట్టివేయఁబడిన చెట్లచే నరికట్టఁబడెను. ఏమి చేయుటకును తోఁచక యటు నిటు పరుగిడుచున్న సైనికులను మహారాష్ట్రు లనాయాసముగాఁ జంపివేయఁ జొచ్చిరి. యవన సైన్య మంతయు నిట్లు పంచబంగాళ మైపోయెను.

మహారాష్ట్రుఁడగు బలవంతరావు చిన్ననాఁడు ప్రతాపగఢమున నుండుటచే నాతని కచటి మార్గము లన్నియు బాగుగాఁ దెలియును. అందుచే ఫైజిల్‌ఖానును, ఆతనిసమీపముననున్న యిరువదిమందియాశ్వికులను ఒకచిన్నలోయలోనుండి కొనిపోవుచుండెను. లోయ రానురాను సన్నము కాఁజొచ్చెను. ఇఁకముందు మార్గము లేదేమో యని సైనికులు భయపడఁ జొచ్చిరి. కాని యాతఁడు వారికి ధైర్యముచెప్పి యాసన్నని

మార్గముగుండా కొనిపోయెను. ఇట్లు కొంతదూరము పోయిన పిదప మార్గము వెడల్పు కాఁజొచ్చెను. ఆశ్వికులముఖములు వికసించెను. కాని యామఱుచటినిమిషముననే వారు తెల్లఁబోవఁజొచ్చిరి. ఆమార్గమున కడ్డముగా రమారమి మూర్వురు కాలిబంటులు కల రని వారు గ్రహించిరి. ఫెజిల్‌ఖాను తన యాశ్వికులకు ధైర్యము చెప్పి తురగముల నొక్కసారి యదల్పుఁ డని హెచ్చరించెను. గుఱ్ఱములు వాయువేగమునఁ బరువిడఁ జొచ్చెను. కాల్బలము వారి నడ్డగించెను గాని యాశ్వికులధాటికి భటులు లాఁగఁజాలకపోయిరి. ఫెజిల్‌ఖా నను చరసహితుఁ డై మహారాష్ట్రులను చిందఱవందఱ గావించి యెట్టులో మార్గము చేసికొని సైన్యసహితముగాఁ దప్పించుకొని పోయెను. ఇట్లు పోయిపోయి వారు నదీతీరమునకు వచ్చిరి. అందఱును విశ్రాంతికై యచ్చట దిగిరి. ఫెజిల్‌ఖాను, జైనాలుబ్బీలకై పరితపింపఁజొచ్చెను. శివాజీ పరకాంతలను సోదరీమణులుగా భావించి యెవరిగృహములకు వారిని బంపు నని, బలవంతరావు ఫెజిల్‌ఖానునకుఁ జెప్పి యాతనివిషాదమును బాపెను. జైనాలుబ్బీలను మహారా జేమి చేసెనో కనుఁగొనుటకు బలవంతరా వొకసాధారణమహారాష్ట్రుని దుస్తులు ధరించి ప్రతాపగఢమునకు మఱియొకమార్గమునఁ బోయెను. ఫెజిల్‌ఖా నింకను విద్యానగరము చేరకముందే బలవంతరావు మరల వారినిగలసికొని మహారాజు జైనాలుబ్బీలను వారి కాప్తబంధుఁ డగుమహామ్మదుఖానుకడకుఁ జంపావతీపురమునకుఁ బంపుచుండె నని తెలిసికొంటి నని చెప్పెను.

మూఁడవప్రకరణము.

" సతి. "

" తే. గీ. ఆయు రైశ్వర్యకీర్తుల నపహరించు,
పరసతీసంగము ధర్మపథమునందుఁ
బరఁగువారలు పరిహరింపంగఁ గనియుఁ,
వినియుఁ దెలియవె యిది దుర్వివేక మగుట. "

(తిక్కనసోమయాజి.)

ఫెజిల్‌ఖాను మున్నగువారు విద్యానగరము సమీపమునకు వచ్చి యూరివెలుపల నున్న యొక యారామమునందు విడిసిరి. ఆపురమునకు వచ్చినతోడనే ఫెజిల్‌ఖానునకుఁ గళావతి యెట్లున్నదో తెలిసికొనవలయు నని బుద్ధి పొడమెను. నగరవీక్షణార్థ మతఁడు పోఁదలంచెను గాని బలవంతరా వాతనిని వారించి తానాయూరిలోని సంగతులను కళావతీక్షేమవార్తను గూడఁగనుఁగొని వత్తునని చెప్పి బయలుదేఱెను. ఆనాఁడు పుర మంతయు సందడిగా నుండెను. వీథు లన్నియుఁ బచ్చనితోరణములతో నింపివేయు చుండిరి. ఇట్టు లలంకరించుటకుఁ గారణ మే మని బలవంతరా వొకపథికుని ప్రశ్నించెను. ఆపురమందలి బాలునకు సైతము దెలిసినయావిషయ మీతనికిఁ దెలియకుండుట కాఁతఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడెను. ఆతఁ డాయూరివాఁడు కాఁ డని తెలిసినపిదప నాతఁ డిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. " ఈపురమునందుఁ గళావతి యనుకాంత గలదఁట! ఆమె కడు సౌందర్యవతియును, మిక్కిలి తెలివి గలదియు నని వాడుక. ఆమెజననీజనకులు మున్నగువారు తులజాపురమునందు జరగిన తుములయుద్ధమున

మరణించిరఁట! అనేకములయిన విపత్తులను తరించి యామె యిప్పు డీపురముననే వ్యాసనారాయణునిగృహమున నివసించు చున్నది. జ్ఞానోత్తేజిత యగునామె కీబాహ్యాచారములందు నమ్మకము లేకుండుటచే ముండితశిరోజ గాక పుణ్యస్త్రీవలెఁ జరించు చున్నది. ఆమెభర్త చిన్ననాఁడే చోరులచే వధింపఁ బడెనఁట! తలిదండ్రులమరణవార్త వినినంతనే యామె పరమ విరాగిణియై తిండియైనను సరిగాఁ దినుట లేదఁట! ఆమె "సతి" యనునాచారముప్రకారము హుతాశనునకు బలి యగుటకు నిశ్చయించెనఁట!"

బలవంత—ఏమేమీ? పురజనులందఱు నామెను దహింపఁజూచు చున్నారా?

పథికుఁడు—విరాగిణియై యున్నయామెకు "సతి" యొనరించుటవలన గొప్ప పుణ్యమును గౌరవమును గలుగునని బోధించి వ్యాసనారాయణునిసోదరి యగుసుమతియు, మఱి కొందఱు బ్రాహ్మణులును ఆమెను దేహత్యాగమున కొడంబఱచిరి.

బలవంత—ఆమె మనఃపూర్తిగా నందులకు సమ్మతించెనా?

పథికుఁడు—సమ్మతించెనని వారందురుగాని నేను విశ్వసింపను.

బలవంత—తరువాత నేమైనది?

పథికుఁడు—పిదపఁ బట్టణమంతయు నలంకరింప మొదలిడిరి. రేపటియుదయమునఁ బదిగంటలకామె చితిపై నెక్కును.

బలవంత—అయ్యో! మన భారతదేశ మెంత దౌర్భాగ్యస్థితికి వచ్చినది! తురుష్కులు హైందవవితంతువులను జెఱుతు రనినచో విగతభర్తృకలకు వివాహము చేయవలయును

గాని భగవదిచ్ఛకు విరుద్ధముగ వారి నిట్లు మృత్యుదేవత
కర్పించుట యెంత క్రూరము !

శ్లో. "పరిత్యజే దర్థకామౌ స్యాతాం ధర్మవివర్జితౌ,
ధర్మం చాప్యసుఖోదర్కం లోకవిద్విష్టమేవచ."

అని మనుస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడ లేదా? ధర్మవిరుద్ధములైన యర్థకామములను విడువవలయు ననియు, తుద కసుఖకరమును లోకమునకు ద్వేషకరము నైన ధర్మమునుసయితము విడువవలయు ననియు, మనశాస్త్రములు ఘోషించుచుండ మనవారుతప్పుడుమార్గముఁబట్టి యాచారమో,ఆచారమో యని విలపించు చున్నారు. మిత్రమా ! నే నింకఁ బోవవలయును. నీ కింత శ్రమ యిచ్చినందులకు క్షమింపుము.

అని చెప్పి యాతనికడ సెలవు గొని వ్యాసనారాయణుని గృహమువంక కరిగెను. ఆతఁ డెంత ప్రయత్నించినను కళావతిని జూడఁజాలకపోయెను. విఫలమనోరథుఁడై యాతఁడు ఫెజిల్ ఖానునొద్దకు వచ్చి జరగిన సంగతి యంతయుఁ బూసగ్రుచ్చిన ట్లాతనికి నివేదించెను. ఎన్ని కష్టముల నొంది యైన నామెను రక్షింపవలయు నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. ఆ రాత్రి యంతయుఁ గళావతీరక్షణమార్గములనే యాతఁడు వెదకు చుండెను. తుద కొకవిధమున నిశ్చయించుకొని తన యనుచరుల కది నివేదించి కార్యనిర్వాహణమునకుఁ గడంగెను.

పాపరహితయు, నవయౌవనకోమలాంగియు నగు నొక కాంతను పరలోకమున కంపఁదలంచు చుండిరే యనుకోపమున భూమి నంతయు భస్మముగఁ జేయువానివలె సూర్యభగవా

నుఁడు కషాయదీధితుల వెదఁజల్లుచుఁ బ్రాగ్దిశయం దుదయించెను. విద్యానగర మంతయు మంగళవాద్యములచే మాఱుమ్రోఁగిపోవు చుండెను. ఆ నాఁడు తెల్లవాఱునప్పటికి దేవాలయమునందలి పూజ యంతయుఁ బూర్తి గావింపఁబడెను. అర్చకులు, పండితులు మున్నగు ప్రజ లందఱును వ్యాసనారాయణునిగృహమునకు వచ్చిరి. కళావతిని జలక మాడించి సర్వాభరణభూషితను గావించిరి. ఆమె కంధర మంతయుఁ బూలహారములచే నింపివైచిరి. అనేక విధములగు వాద్యములు వినవచ్చు చుండెను. బ్రాహ్మణులు వేదపారాయణము నారంభించిరి. అటుపిదప నూరేఁగింపుటుత్సవము ప్రారంభమాయెను. ఆయుత్సవము మహారాజుల వివాహాడంబరములను మించి యుండెను. ముందు మంగళవాద్యములును, అటుపిదప సర్వాభరణభూషితయగు కళావతియు, ఆమె వెనుకభాగమునఁ బౌరులును నడచుచుండిరి. ఇంత మహోత్సవము జరగుచున్న దని కళావతికిఁ దెలిసినటులు లేదు. వ్యాసనారాయణుఁ డేమార్గమున నడపించునో య ట్లామె నడచుచుండెను. ఆమెను జూడ రావణునకు వెఱచి యగ్నిఁ జొరఁబడుచున్న వేదవతియో యనునటు లుండెను. ఆమె కదలుచున్న చలువరాతిబొమ్మయో యనునటు లుండెను. ఇట్లు పురమంతయుఁ గడచి వారు రుద్రభూమికడకు వచ్చిరి.

అచటఁ బెద్దచితి యొకటి పేర్చి దానిపై గంధపుఁజెక్కలను కొన్నిటిని వైచిరి. అగ్ని దరికొల్పఁబడిన తోడనే మింటి నంటువిధమున జ్వాలలు చెలరేఁగ మొదలిడెను. బాహ్యదృష్టిశూన్యయై యున్నకళావతి కీమంటలు భయమును గల్పింపఁ

జాలకపోయెను. మోరోపంతా మెవెనుకను నిలిచి, "నాకోర్కె నెఱవేర్పుము. నీ సౌందర్య పుడవిఁ గాచినవెన్నెల గానీయకుము. సమ్మతించితివా యొక్క క్షణములో నిన్ను రక్షించెదను" అని యామెకు వినఁబడునట్లు మెల్లఁగాఁ జెప్పుచుండెను. కాని యామె యాతనిని లక్ష్యపెట్ట దయ్యెను. అగ్ని ప్రవేశ సమయ మాసన్న మాయెను. ఇంతలో నుత్తరపు దిశనుండి టక టక మనుగుఱ్ఱపు డెక్కలచప్పుడు వినవచ్చెను. అందఱు నావంకకుఁ జూడఁజొచ్చిరి. పదునెనమండుగు రాశ్వికులు వారి యెదుటఁ బ్రత్యక్షమైరి. వారిరాకకుఁ గారణము తెలియక మహారాష్ట్రు లందఱును నిశ్చేష్టులై యుండిరి. ఇంతలో దక్షిణ దిక్కునుండి యిరువురు మహారాష్ట్రవీరు లశ్వారూఢులై వచ్చుచుండిరి. ఈసంరంభకారణ మంతయు బ్రాహ్మణులు గ్రహింపఁ జాలకపోయిరి గాని మహారాష్ట్రవీరులు తమపక్షమున నుందురనిమాత్ర మాద్విజశ్రేణి తలంపఁజొచ్చెను. ఇంతలో నాయిరువు రాశ్వికులును కళావతి కడకు వచ్చిరి. అం దొకఁడు గుఱ్ఱమునుండి దిగి కళావతిని రెండవవానితురగముపైనఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. ఈ కార్యమును జూచినంతనే సమీపమున నున్న మోరోపంతాతనిగుఱ్ఱపుఁగళ్లెమును బట్టుకొనెను. కాని మొదటియాశ్వికుఁ డాతనిశిరమును తనకరవాలమున నెరచేసెను. ఆ పాపాత్ముఁడు నేలఁ గూలినంతనే రెండవ యాశ్వికుఁడగు ఫెజిల్‌ఖాను తన గుఱ్ఱము నదలించి చక్రరక్షకునితోఁగూడ వెడలిపోవఁజొచ్చెను. ఇది యంతయుఁ గొన్ని క్షణములలో జరగిపోయెను. కళావతి నొకఁడు గొనిపోవుచుండె నని తెలిసి యచటిబ్రాహ్మణులు ప్రజ్వలించుచున్న

కత్తులను దీసి వారివెంటఁ బరుగిడఁజొచ్చిరి గాని యశ్వారూఢు లగువారిని బట్టఁజాలకపోయిరి. అశ్వికులు కొంతదవ్వేఁగినపిదపఁ గళావతికి స్మృతి వచ్చెను. అప్పుడు మహారాష్ట్రవేషమున నున్న ఫెజిల్ఖాను తా నామెను రక్షించితిననియు మున్ముం దామె యిచ్చకు వచ్చినట్లు చేయవచ్చుననియుఁ దెలిపి యామె నూరడించెను. మహమ్మదీయసైనికులును తనయనుచరు లే యగుటచే నాతఁడు పరివారసహితుఁడై కళావతిని రక్షింపఁగలిగెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

పతకము.

తులజాపురపు ముట్టడిలో వ్యాసశాస్త్రి యొకతురుష్క నికరవాలాఘాతముచే నేలఁ బడెనని తెలిసికొంటిమిగదా! ఆతనికి శిరముపై నొకపెద్దగాయము తగిలెనేకాని ప్రాణాపాయము గలుగలేదు. ఆతనిమిత్త్రుఁడగు చంద్రశేఖరుఁ డాతని నొక యేకాంతస్థలమునకుఁ గొనిపోయి రక్షించెను. రాధానందాబాయీలను రక్షించిన జానకీరాముఁడు రెండుమూఁడు దినములు ప్రయత్నించి వ్యాసశాస్త్రి యున్నస్థానమును దెలిసికొనెను. వ్యాసశాస్త్రికిఁ బ్రయాణము చేయుటకుఁ దగినశక్తి వచ్చునప్పటికిఁ గళావతి విద్యానగరమున నున్న దని తెలియవచ్చెను. అందుచే నాతఁడు సకుటుంబముగ విద్యానగరమునకుఁ బయనించెను. ఫెజిల్ఖానుచేఁ గళావతి రక్షింపఁబడిన నాఁటిసాయంకాలమునకే వ్యాసశాస్త్రి భార్యలతోఁ గూడ

విద్యానగరమునకు వచ్చెను. మృత్యుముఖముననుండి కళావతి రక్షింపఁబడిన దనువార్త నాలించి యాతఁ డెంతయు సంతసించెను గాని యామె మరల నేమియిక్కట్టులఁ బడుచుండెనో యనిమాత్ర మాతఁడు దిగు లొందుచుండెను. భార్యలను వ్యాసనారాయణునిగృహమున నుంచి కొమార్తెజాడ నరయుచుఁ దుదకుఁ జంపావతీపురముఁ జేరెను.

ఫెజిల్‌ఖాను కళావతిని రక్షించినపిదప ననుచరసహితుఁడై చంపావతీపురమున కరిగి యష్ఫుల్‌ఖానుమిత్త్రునియింట దిగెను. అప్పటికి జై నాలుర్ల్లుకూడ నచ్చటికి వచ్చిరి. వా రిరువురును కళావతిని మిక్కిలి గారవించి నిర్మలోదకమున జలకమాడించి భోజనార్థము సమీపమం దున్న యొక బ్రాహ్మణగృహమునకుఁ బంపిరి. ఫెజిల్‌ఖాను తల్లియగు లుర్ల్బీగము ననేకవిధముల నోదార్చి దుఃఖోపశాంతిఁ జేయుచుండెను. ఇట్లొకింతకాలము గడచినపిదప నామె యాతనియుంగ దొక మందసము నుంచి దానిని తెఱవు మనెను. అది తెఱచినంత నే యం దొక యాంజనేయపతకమును, ఒకకాగితమును గానిపించెను. ఆమెయాజ్ఞపై నాతఁ డా కాగితమును గొని చదువ నం దిట్లు లిఖింపఁబడెను.

“ నాకుమారునివలె నాకడఁ బెరుఁగుచున్న ఫెజిల్‌ఖాననువాని కీపతకము చెందియున్నది. వానిచరిత్ర మగవ్యాముగ నున్నది. నే నొకనాఁడు కార్యార్థ మరణ్యమార్గమునఁ బోవుచుంటిని. కార్యానంతరము గృహోన్ముఖుఁడనై వచ్చునపుడు నా కొకయాశ్వికుఁ డెదురాయెను. ఆతని రూపమును దుస్తులను జూడ నతఁడు దుర్మార్గుఁ డని గ్రహింపఁగలిగితిని.

'నీ వెవరు ? ఎచటికిఁ బోవుచుంటివి ?' అని యతనిని ప్రశ్నించితిని. అందుల కాతఁడు సరియగు జవాబు చెప్పలేదు. అతని కడ నొకబాలుఁడు బిగ్గరగా నేడ్చుచుండెను. ఈబాలుఁ డెవ రని యతనిని ప్రశ్నించితిని. అందులకుఁగూడ నాతఁడు సరియగు ప్రత్యుత్తర మీయలేదు. వీని నన్నిటిని జూడ నతఁ డొక చోరుఁ డనియు బాలుని దొంగతనముగాఁ గొనివచ్చుచున్నాఁ డనియుఁ దెలిసెను. ఆబాలునిసంగతి యంతయు నెఱింగించినఁ గాని పోనీయ నని నే నాయాశ్వికుని కడ్డుదగిలితిని. నేను బీజ పురసేనాపతి నని యాతఁ డెఱింగియుండఁడు. అందుచే నే నొకసామాన్యపథికుఁడ నని యెంచి యాకస్మికముగాఁ గత్తి దూసి నాశిరమును గుఱి చూచి తనశక్తికొలఁది నొక్కవ్రేటు వేసెను. అది నేను గ్రహించి యపాయము రాకముందే నాగుఱ్ఱము నొక్క త్రుటిలోఁ బ్రక్కకు దాఁటించితిని. ఆదెబ్బ గుఱి తప్పెను గాని నాయశ్వమునకు బలమగు గాయము తగిలెను. అప్పుడు నావారువము నాయాశ్వికునిపై పటూ పటిని దాఁటించితిని. ఆవేగమున కాచోరుని గుఱ్ఱము సైఁపఁ జాలక చెంగున వెనుక కొక్కగంతు వైచెను. అమాంతముగాఁ గలిగిన యీచలనముచే బాలుఁడు తురగమునుండి జాఱి క్రిందఁ బడిపోయెను. నే నాచోరుని బట్టవలయు నని యాతని నెదుర్కొంటిని. నన్ను జయించుట దుర్లభ మని యెఱింగి యాతఁడు తన యశ్వమును చటులున మరల్చి పలాయితుఁ డాయెను. నే నాతనిని కొంతదనుక వెన్నాడితిని గాని, నా వారువమునకు బలమగు గాయము తగులుటచేతను, మిక్కిలి యలసి యుండుటచేతను నే నాతనిఁ బట్టుకొనఁజాలకపోతిని.

మరల నే నాబాలుఁ డున్నయెడకు వచ్చి, వానిని నాగుఱ్ఱముపై నిడుకొని బీజపురమును జేరితిని. నేను రక్షించిన బాలుని మెడ యం దీమందసమున నున్న పతకము కట్టఁబడి యుండెను. పుత్రరహితుఁడ నగుటచే నాతనినిఁ జేరఁదీసి పెంచి ఫెజిల్ ఖాననునామకరణముఁ జేసితిని. ఆబాలుని జననీజనకులను కనుఁగొన నెంత ప్రయత్నించినను దొరకలేదు. ఈపతకము నాతని తలిదండ్రులే యుంచి రని తోఁచుచున్నది. సాధ్య మైనచో దీనిసాహాయ్యమున నాతఁడే తన జననీజనకులను కనుఁగొనుఁగాక ! అఫ్ఝల్ ఖాన్."

అఫ్ఝల్ ఖాను తనజీవితకాలములో ఫెజిల్ ఖానుతలిదండ్రులను కనుఁగొనుటకై యెంతో ప్రయత్నించి విఫలమనోరథుఁ డాయె ననియు, అందుచే నాతఁడే తన జననీజనకులను కనుఁగొనవలయు ననియుఁ జెప్పి లుగ్లీబీగము మరలఁ జింతాసాగరమున మునిఁగిపోయెను.

ఇంతలోఁ గళావతి నన్వేషించుచున్న వ్యాసశాస్త్రి యాగృహమునకు వచ్చి తలుపు గట్టెను. లుర్లీబీగము లోపలికేఁగినపిదప ఫెజిల్ ఖాను తలుపు తెఱచి యాతనిని తనకడ నాసీనునిఁ గావించుకొనియెను. పుత్త్రికాభిక్ష వేఁడఁదలంచి వచ్చినవ్యాసశాస్త్రి బల్లపై నున్న బంగారు పతకమువంక నిశ్చేష్టుఁడై చూడఁ జొచ్చెను. పిదప నాపతక మెవ్వారి దని ప్రశ్నించెను. ఫెజిల్ ఖాను బాష్పపూరితలోచనుఁడై యఫ్ఝల్ ఖాను వ్రాసినకాగితము నాతని కందిచ్చెను. వ్యాసశాస్త్రికి ఫెజిల్ ఖానునిజీవితరహస్య మంతయు నొక్కక్షణములోఁ దెలిసిపోయెను. "హా! శ్యామసుందరా!" యని యొక్క కేక వైచి

యాతనినిఁ గౌఁగిలించుకొనెను. ఫెజిల్‌ఖాను కది యంతయు విచిత్రముగాఁ గానిపించుచుండెను. వ్యాసశాస్త్రి యాతనికి యథార్థస్థితి యంతయుఁ జెప్పివైచి, రెండుసారు లాతఁడు రక్షించిన కళావతి యాతనిభార్యయే యని తెలిపెను. ఒకవంక నఘ్రుల్‌ఖానుయొక్కయు, తనజననీ జనకులయొక్కయు మరణమునఁ గలిగినదుఃఖమును, రెండవవంక భార్యను రక్షింపఁ గలిగితిని గదా యనుసంతోషమును గలసి యాతనిమానసమును కలఁచివైచుచుండెను. అతఁడు తనప్రాణములకన్న మిన్నగాఁ దలంచి రక్షించినకాంత యతని జాయయే యగుట దైవఘటనము గదా!

కొలఁది దినములలోనే ఫెజిల్‌ఖాను ప్రాయశ్చిత్తాది విధులను గావించుకొని శ్యామసుందరుఁడను బ్రాహ్మణోత్తముఁ డాయెను. కైనాలుక్లీల నాతఁడెప్పటివలెఁ బ్రేమించుచుండెను. కళావతీ శ్యామసుందరులకుఁ బునస్సమాగమ పుణ్యకాలమున జైనాభోవాస్‌ఖానుల వివాహముగూడ నతివైభవముతో జరగెను.

సంపూర్ణము.

at the Ananda Press, Madras.—1931.

తప్పొప్పుల పట్టిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
iv	4	హైదవ	హైందవ
1	1	యుదయున్న	యుదయమున్న
13	22	జేయుచుండును	జేయుచుండెను
23	22	నిన్నునుపూజించి	నిన్నుఁబూజించి
26	8	సుందరదేహుడగు	సుందరుఁడగు
30	2	కలింగించు	కలిగించు
35	3	జీజపుర	బీజపుర
50	22	పధికునిక	పధికునకు
53	6	మడిగిరి	మొసగిరి
71	6	సర్పమువలె	సర్పములవలె
76	21	రాధాకాంతునిపై	బలవంతరావుపై
78	7	పెజిల్ రాధాకాంతులు	పెజిల్ బలవంతరావులు
83	24	వారు	మీరు
85	8	యాసపడి	యాశ్చర్యపడి
85	10	మోఁకరించుట	మోఁకరింపకుండుట
93	16	తానాజీని	మోరోపంతు తానాజీని
103	20	యువయగు	యుపకుఁడగు
110	14, 15	వీధివెంబడి... నేమింభయము?	

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
111	19	రోకలిపోటనున్నట్లు	రోకటిపోటునట్లు
119	4	దొంగలవలెనే	దొంగలువలె
119	10	జాలుకాలమున	జాలకాలమున
123	20	మలుమల	మలమల
126	20	పోవునట్లా జ్ఞాపించెను	పోవునట్లు ఖానాజ్ఞాపించెన
126	21	ఖానుమిక్కిలి	యాతఁడు మిక్కిలి
133	16, 17, 18	ఆమెనుజూడ. . .నటులుండెను	